

BUDAKESZI

FÖLDRAJZI TANULMÁNY

IRTA :

JAUTZ M. FLAMINA NŐVÉR

FIL. DIV. RED.

SZEGED

1939.

8-

IV/1020

V. 1937

BUDAKESTI

FÖLDRAJZI TANULMÁNY

IRTA:
JAUTZ M. FLAMINA NŐVÉR
FIL. DIV. RED.

A M. KÖR. FERENCZ JÓZSEF TUD. EGYETEM.
BŐCSÉSZET-, NYELV- ÉS IRT. TUD. KARA

Érkezett 1934 hó ~~13~~ napján. hó 2 n.

Iktató-szám: 13 / 1934 hó / 21.

Előírat: Utóírat:

SZEGED, 1939.

A M. Kir. Ferencz József-Tudományegyetem Bölcsészeti-
Nyelv- és Történettudományi karához benyújtott doktori értekezés.

Bíráló : *Dr. Kogutowicz Károly* egy. ny. r. tanár.

Társbíráló : *Dr. Banner János* egy. ny. r. tanár.

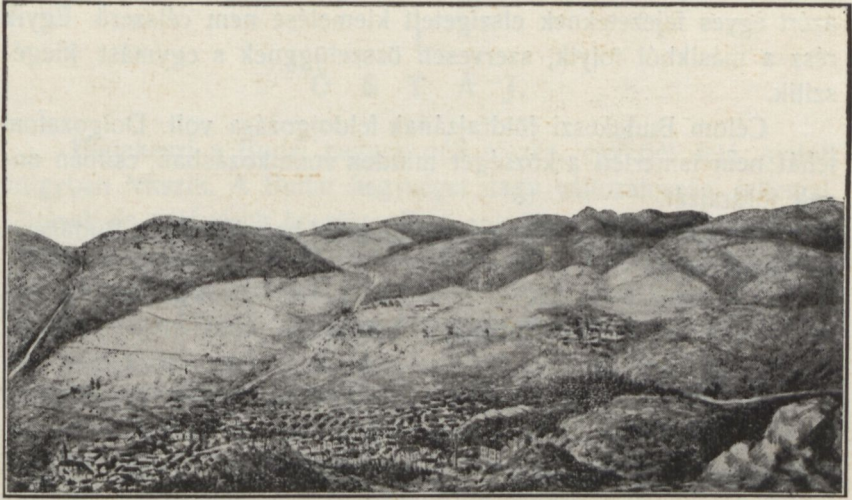

B 19037

SZTE Egyetemi Könyvtár

J000872074

1. ábra. A község látképe a János hegyi Erzsébet kilátóról. Hát-
térben (balról jobbra) a Budakeszit nyugatról övező hegyek — Kis Kopasz
h., Hosszú hajtás h., Tóth György h., Fekete hegyek, Sziklafal, Hárshegy és
a Nagy Kopasz h. láthatók. Szembetűnik a fenyves mögött a József fhg. szan-
atórium, előtérben az Erzsébet Királyné szanatórium és baloldalt a templom
épülete.

BEVEZETÉS.

*„A táj adottságainak kereteiben, a
római gyökereken, a középkori magyar
kultúra és a török pusztítás hatásai
alatt és a XVIII. sz. telepítéseinek köz-
vetlen következményeként alakult ki
ezen a nagy területen a mai kultúrtáj“.*
Kogutowicz K.

Dr. Kogutowicz Károly fentebbi idézete, mellyel a Dunántúli-
Középhegységet jellemzi, Budakeszi kis területére is tökéletesen
alkalmazható.

Módszerét követve felosztásom alapjául olyan földrajzi adott-
ságokat vettem, melyek a táj életében átalakulást eredményeztek.
A tájleírást a modern földrajz szellemében igyekeztem megoldani.
Ez kizárja, hogy az összes jelenségeket felsoroljam s külön-külön leír-
jam. Nem volt szándékom kimerítő tárgyismeretet adni s olyan buda-
keszi eseményeket is rögzíteni, melyek földrajzi szempontból nem
vehetők számításba. A tájban a jelenségek kapcsolatait, tehát föld-
rajzi kölcsönhatásokat vizsgáltam. Egy és ugyanazon jelenségre

ennek következtében többször is ki kellett térnem, természetesen más-más képbe illesztve. Az ismétlésektől viszont tartózkodtam, azért egyes fejezeteknek elszigetelt kiemelése nem célszerű. Egyik rész a másikból folyik, szervesen összefüggnek s egymást kiegészítik.

Célom Budakeszi földrajzának feldolgozása volt. Dolgozatom tehát nem ismerteti a községet minden vonatkozásban, csupán annak földrajzát.

Remélem, hogy szerény munkámmal hozzájárultam Budakeszi megismeréséhez.

Földrajzi helyzet.

Budakeszi Budapest szomszédságában, a Jánoshegy tövében fekvő nagyközség. A fővárossal — a domborzati viszonyokat tekintve — nincs közvetlen kapcsolata, mert a Jánoshegy nyugati lejtője s a hozzácsatlakozó gerincvonulat kelet felé elzárja. A múlt század végén azonban a gazdasági élet átcsoportosulása következtében Budakeszi teljes arcával a főváros felé fordult. A fentemlített természeti adottság hátrányát legyőzte a technika s községünket a közlekedés teljesen a fővároshoz kapcsolta.

A táj mai képében uralkodó tényező Budapest szomszédsága, mely földrajzi helyzet úgyszólván a Budakeszin szemléltethető összes jelenséggel korrelációban van.

I.
Ő S T Á J.

Budakeszi a Budai hegyek déli részén, egy dél felé nyitott völgyben fekszik. A Budai hegységet nagy változatosság jellemzi. Törések és vetődések következtében sok rögre van szétdarabolva. Köztük süllyedések, itt-ott medencék vannak. A törésvonalak részben északnyugat-délkelet irányúak, részben erre harántosak. A Budakeszi medence egy ilyen északkelet-délnyugat irányú árkos beszakadás, melyet minden oldalról erdővel borított hegyek öveznek.

Ez a terület az ember megjelenése előtt erdőrengeteg volt. Az erdőnek tölgy- és bükkfáit csupán kevés helyen szakították meg hosszabb keskeny tisztások, ahol a vízátnemeresztő talajon vízmosások keletkeztek. Az erdőség talaja nagy részben agyag és márga, helyenkint homokkő. A száraz éghajlatra valló lösz a Svábhegy nyugati lejtőjén 5—6 km-es takarókká halmozódott fel, s másutt is nagy területet borít be.¹

A területnek kőzetei, melyeken a fent említett talajok képződtek dolomit, mészkő és homokkő; tehát legnagyobbbrészt üledékes eredetű, azonban erősen denudált dombvidék. A középtriászban tenger borította, mely mind sekélyebbé vált s fokozatosan mind nagyobb területek kerültek szárazra. A krétakor végén a karsztos jellegű dolomit és mészkő felszínének mélyedéseiben terrarossa gyűlt össze, melynek a denudatiótól megkímélt tömegei ma bauxit alakjában fordulnak elő a község északnyugati részén.² Keleten a Svábhegy lejtőjén is vörös színű a szárazföldi konglomeratum a bauxittörmeléktől. A Jäher Stich és a Makkos Mária melletti nummulitos mészkőbánya között vezető nagy árokban a konglomeratum trachitzárványokat tartalmaz. A trachit előfordulása lapilliszerű s Vartha tanár vizsgálatai alapján kimutatta, hogy ez itt egy felsőeocenkorú tengeralatti vulkán terméke.³

1 Szabó József: Pest-Buda környékének földtani leírása.

2 Vendl A : A Budai hegység kialakulása. 1928.

3 Dr. Koch A.: Új adatok a trachitanyagnak a Buda-vidéki óharmadkori üledékekben való előfordulásához. 1908.

A keleti oldal félkörben húzódó hegyvonulatának legmagasabb pontja a Jánoshegy (529 m), mely dolomitból áll s a teteje dachsteini mészkő. Ettől 450 m-nél magasabb gerinc vezet a Svábhegyre. A gerincen innen magasabb pontok a Hármasküttető (499 m), délebbre a Meredekcsúcs (401 m), majd a Magaskő (355 m) kiemelkedései. A Jánoshegyről és Svábhegyről kisebb völgynyílások jelölik az utat a Budakeszi medence felé s az erdős hegyoldalt szervesen hozzákapcsolják. A hegy alsó részei agyag, homok és homokkő, felső — a hegy platóját borító töredezett rétegei azonban barna, erősen bitumenes édesvízi mészkőből állanak.⁴ Dél felé az édesvízi mész Budaörs határáig terjed s több kisebb bányában fel van tárva. A pontusi korban lerakódott édesvízi meszet területünk keleti oldalán 400—455 m. magasságban találjuk, ez tehát az oligocenben még süllyedt s azután ismét kiemelkedett.⁵

A Svábhegyhez délnyugatról (községünkötől délkeletre) a Budaörsi vagy Csiki hegyek csatlakoznak, melyeknek kopár magaslatain a dolomit össze-vissza repedezett s fantasztikus sziklaképződményeket formál. A Csiki hegyek közül a Szekrényes (364 m), a Lóhegy (303 m), a 314 m-es magaslat, a Huszonnégy Ökrös hegy (288 m) és a Kecsehegy (261 m) tekint Budakeszi felé mintegy 5 km-es távolságból. Előttük részben erdővel borított tágas lapály terpeszkedik. Oligocenkorú üledék a Csiki hegyek alján a budai márga, mely a Svábhegy nyugati lejtőjén is található s ma a községnek jelentős jövedelmet hoz.

Területünk északi határán helyezkedik el a Hárshegy (443 m), a Sziklafal (466 m) s északnyugatra haladva a Fekete hegyek 493 m-es csúcsa. Emögött a Nagy Kopasz 558 m magasságra emelkedik. A Hárshegy durvaszemű homokkőve építésre alkalmas, azért régóta fejtik.

A nyugati oldalon húzódó Bia-Budafoki hátság miocenkorú rétegekből áll. Az alsó rész mediterrán agyag vagy kavics s erre telepedett rá a cerithium-mészkő homokkal keverve.⁶ A mészkövet itt több kőfejtőben feltárták és sok kagylókövületet találnak benne. A homokkő a nyugati oldalon másodlagos helyen van s — ellentétben a Hárshegy anyagával — finomszemű, úgyhogy kőszőrűkő készítésére alkalmas.⁷

4 Dr. Schafarzik F.: Magyarázatok a Magy. Kor. Orsz.-nak részletes földtani térképéhez.

5 Dr. Schafarzik F.: i. m.

6 Dr. Littke Aurél előadása nyomán készült jegyzet.

7 Szabó J.: i. m.

A terület nyugat-északnyugati részén a domború hegyhátak fővonulási iránya kelet-nyugati, nyulványaik pedig délkeletnek, a völgy középpontja felé vezetnek. Hasonló irányt követ északnyugaton a Fekete hegyek hosszan benyomuló nyulványa is. Ezt a részt a Hosszúhajtás völgy választja el a Hosszúhajtás hegytől, amelynek legmagasabb pontja 338 m és tőle délre a Kis Kopasz 359 m. E nyugaton elhelyezkedő hegyek direkt keletnek tartanak.

A déli részeket a község mai határa mentén az aquitánkori üledékalkotta lapos dombságból izoláltan kiemelkedő Biai hegy (316 m) és Kőszörűkő hegy (243 m) zárja le, mely homokkőhalmokhoz⁸ a már említett Csiki hegyek 300 m-es gerince csatlakozik.

A déli községhatár és a község közt elterülő táj nyugati része alacsony, igen lankás lejtőjű vidék. A lejtés iránya a „Mély utak” felé visz, melynek legmagasabb pontja a község közelében 218, délen pedig a község határánál 184 m. Ez utóbbi egyben a kiválasztott táj legmélyebb pontja.

Az eroziós munka következtében a felszíni formák fokozatosan kiegyenlítődték, úgyhogy Budakeszi területét körülvevő hegyoldalak lankásan húzódnak a medence közepe felé. Ott ahol ma a község fekszik a tengerszint fölött 230 m a magasság, viszont területünket közvetlenül környező hegyek az 500 m-es magasságot közelítik meg.

A térképet szemlélve kidomborodik előttünk a terület amphiteatrumszerű jellege, amelynek csak déli részén találunk megszakításokat. Ennek megfelelően alakult ki szegényes vízhálózata. Az ezen a vidéken lehulló csapadékmennyiség — amelynek évi összegét a Budapest Svábhegyi észlelések alapján 593 mm-nek vehetjük — csupán időszaki vízfolyásokkal tör a terület középpontja felé, onnan pedig a mély árkon keresztül délnek, ahonnan később a Csiki érbe szivárog le.

Csapadékösszegek mm-ben (1901 — 1930)⁹ Budapest Csillagda. (474 m.)

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Év
36	33	43	55	62	66	49	46	52	49	50	52	593

⁸ Halaváts Gyula : Magyarázatok a Magy. Kor. Orsz.-nak részletes földtani térképéhez.

⁹ Réthly-Bacsó : Időjárás és éghajlat. 1938.

A vízmosságok (pl. a Gőzárók) csak időnkint tartalmaznak vizet, legtöbbször a nyári hónapok nagyobb zivataros esői után. A gyors lefolyást a lejtésen kívül a terület vízátnemeresztő talaja is fokozza. Tavasszal a hóolvadás idején és ősszel a ciklonális esők idején a vízfolyások állandóbb jellegűekké lesznek, de valódi állandó vízfolyás nincs, csupán itt-ott áll meg ezekben az árkokban a víz. Nagy szárazság idején egy kivétellel (Ingovány) mind kiszárad.

A sok erdő, a hegyes vidék mérsékelt területünk kontinentális jellegét. Ha a svábhegyi észlelések adatait fogadjuk el e területre is érvényesnek, úgy az évi átlagos hőmérséklet mindössze 8.6°C ,¹⁰ ami azt jelenti, hogy a közellező Budapest hőmérsékleténél 2.3°C -kal hűvösebb. A téli hőmérséklet alacsony (január — 2.5°C),¹¹ a nyári legmelegebb hónap (július 19.1°C) mérsékeltlen meleg. A kedvezően mérséklő hatások sem tudják azonban a kontinentális hatás szélsőséges értékeit lényegesen redukálni. Itt is — mint Magyarország más vidékein — észlelhetjük időnkint a kellemtelen forróságot és „szibériai hideget“. Sajnos Budakeszin csak újabban működik meteorológiai állomás s ennek sorozata olyan rövid, hogy értékeinek felhasználása még nem ad eléggé megbízható képet Budakeszi időjárásáról. Ennek ellenére is legalább évi 60° -os abszolút kilengést vehetünk erre a területre. A hegyek, a lejtők elhelyezése igen előnyös, amennyiben a napsugár beesési szögét emeli.

A levegő hőmérséklete $^{\circ}\text{C}$ -ban (1901—1930) Budapest Csillagda.¹² (474 m.)

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	IX.	XII.	Év
-2.5	-1.4	3.9	8.7	14.1	16.9	19.1	18.4	14.3	9.1	3.2	-0.3	8.6

A területnek főleg az északi és nyugati irányokban való zárt-sága valószínűvé teszi a budakeszi észleléseknek azt az eredményét, hogy Budakeszin többször van szélcsend, mint Budapesten.¹³ Ezek szerint amíg Budakeszin ugyanazon észlelési időszakban 45.5

¹⁰ Réthly-Bacsó : i. m.

¹¹ Réthly-Bacsó : i. m.

¹² Réthly-Bacsó : i. m.

¹³ Váczi Pál észlelési táblázatai a Budakeszi Erzsébet Királyné Szanatóriumban.

volt a szélcsend gyakorisága, Budapesten csak 32·0 értéket ért el, vagy amíg Budakeszin 46·5 fejezték ki a szélcsendet, Budapesten 31·1 volt az eredmény. Az észlelések hiánya miatt Budapest adatait mutatom be, bár kétségtelen, hogy községünk területén ezek az adatok lényegesen mások. Különösen a délies irányú szelek léphetnek fel nagyobb számban az északiak és északnyugatiak rovására.

A szélirányok eloszlása ‰-ban Budapesten.¹⁴

Irányok	N.	NE.	E	SE.	S.	SW.	W.	NW.	Szélcsend C
Tél	9·8	9·0	5·7	8·6	7·9	6·6	9·6	21·8	21·0
Tavasz	8·4	7·3	4·3	8·3	8·5	9·8	10·7	22·8	19·9
Nyár	7·1	5·3	3·0	3·3	5·1	8·4	15·0	33·5	19·3
Ősz	7·4	7·1	4·8	6·6	6·9	8·7	10·4	22·0	26·1
Év	8·2	7·2	4·5	6·6	7·1	8·4	11·4	25·0	21·6

A tavaszi fagyvalószínűség a dunántúli viszonyokat tekintve kedvezőnek mondható. Jégverés és szélvihar időnkint előfordul területünkön, nagy időjárási katasztrófák természetesen ritkák. Ilyen volt az 1898 jún. 29-i délelőtti 1/2 órás jégverés,¹⁵ amely galamb- és tyúktojás-nagyságú jégszemeivel a határ 3/4 részét elverte. A szélviharok közül az 1924 jún. 24-i okozott nagy kárt s a szomszédos Páty községet 50 ‰-ban elpusztította.

Az újabb időben műszerekkel és megfigyelésekkel szerzett adatoknak birtokában rekonstruálhatjuk az őstáj időjárását, amelyet a maival egyezőnek vehetünk.

Ez a táj, amelyben az időszakos vízfolyások, a hatalmas erdőség életlehetőséget nyújtottak az élőlényeknek, bőségesen benépesülhetett az állatok különböző fajtáival. A magasabbrendű állatok közül szarvas, őz, vaddisznó, farkas, róka s kisebb prémes állatok találtak itt otthont. Természetesen a szárnyasvilág mai-nál is nagyobb és gazdagabb változata népesítette be a fák lombkoronáját.

¹⁴ Réthly-Bacsó: i. m.

¹⁵ Halász F. feljegyzéseiből.

Ebben a környezetben találta meg az első ember, aki erre a területre lépett életterét, amelyet igyekezett szükségleteinek megfelelően megváltoztatni s életlehetőségét e térben biztosítani.

Természetesen maga a táj is hatással volt az ittlakókra s mássá tette őket egyéb tájak emberénél.

II.

E M B E R A T Á J B A N.

A) Budakeszi a multban.

1. Régi korok embere.

Az emberi élet első emlékei környékünkön az újabb kőkorszakkal, a Neolitikummal kezdődnek. Legrégebbiek azok a cseréptöredékek, melyeket Lóczy L. gyűjtött az Ördögárok-menti odokban. Hogy a főváros közelében emelkedő hegyek barlangjaiból őskori leletet remélhetünk, arra Lóczy már 1881. ápr. 26-án felhívta a figyelmet az Országos Régészeti Embertani Társulat ülésén. A Budakeszi közelében lévő barlangok alkalmasak lehettek emberi lakhelyül. Ilyen pl. Lóczy szerint a falutól északnyugatra emelkedő Hárshegy oldalában az Arankabarlang.¹⁶ Közelben húzódik az Ördögárok szurdoka, melynek oduiból kerültek elő az említett leletek. Községünkötől délkeletre a Csiki hegyek barlangjainak fekvése és alkotása szintén enged lakottságra következtetni, de leletek nincsenek erről a területről.

A falutól nyugatra a Kopasz hegyen egy a keramikai ízlés korára emlékeztető szalagdíszes töredéket találtak.¹⁷ Nagy Géza szerint az ősember a dombos vidéken leginkább a kilátást nyújtó, de egyúttal védhető magaslatokat szálta meg. Ezt Rómer is megerősíti s 6 ilyen erődített telepre, ú. n. pogányvárra mutat rá Pestmegyében.¹⁸ A felsoroltak közül Jenő, Tinnye és Solymár csak néhány km-re vannak határunktól. A Vásárhelyi gyűjteményben Pátyról vannak kőszerszámok.¹⁹ Nagy Géza még Biárról, Sós-kútról és Tökről említ kőkori leleteket.²⁰

A környék aránylag sűrű lakossága arra enged következtetni, hogy Budakeszin már a kőkorszakban megtelepedhetett az ősember. A terület orográfiaja védelmi szempontból nagyszerű; a környező

16, 17, 18, 19 Borovszky S.: Pest vármegye monográfiája. Bp. 1898.

20 Nagy Géza: Pest vármegye őskora.

hegyek völgyelései mint természetes utak hirtelen támadás esetén is jó szolgálatot tettek. A sűrű erdőrengeteg a gyűjtögetésre alkalmas volt. Az ősembert a létért való küzdelem vadászatra készítette. A környék erdeiben élő állatok szolgáltatottak táplálékot, ruhát. Elejtésükre szolgáló kőszerszámaik anyagát megtalálták helyben. Eszközeit csontból, agancsból s fából készítette. A falu nyugati részén talált keramikai lelet már bizonyosfokú agyagiparra utal, amihez szintén bőven volt anyag.

E dombos vidéken lévő kőkori őstelepek lakottak lehettek a réz- és bronzkorban is. Leleteket Torbágy, Solymár, Tétény, Tinnye, Budakalász és Pomáz területén találtak.²¹

A bronzkor kultúrája a vaskornak ad helyet, melynek emlékeit szintén felfedezték a környéken. Főleg a tinnyei urnatemetők-, továbbá sirokban talált fényes fekete vasedények és vaskések jelentősek. Ezek már magas kultúráról tesznek tanúságot. E kor embere Itália népeivel kereskedelmi kapcsolatban állott, amire az Óbudán talált szobrocskák- és egyéb leletekből következtethetünk.²² A vidék fémleletei csakis kereskedelem útján kerülhettek ide, mert sem réz, sem vas helyben nem volt. A vaskultúráról már pontosan meg lehet állapítani, hogy milyen népek képviselték.

A Dunától nyugatra a kelta nép terjesztette a vaskultúrát. A kelta hódító nép kővárakat, kőszáncokat épít. Kelta lelet a környéken Zsámbékról és Perbálról van. A kelták kultúráját a rómaiak alakítják át.

A római nép hódítása befejezője a praehistorikus kornak, mert létéről már írásos bizonyítékot tud nyújtani. A rómaiaknak Budakeszin virágzó telepük volt. Az Aquincumból (Óbuda) Florianán (Csákvár) át délre Herculiába (Fövenypusztá) és nyugatra Savariába (Szombathely) vezető útvonal valószínű áthaladt a Budakeszi völgymedencén. Kis-Várday Gyula szerint a község délkeleti részét lezáró Ökörhegy oldalába vágott mély árok római vízvezeték nyomait sejteti.²³

Területünk lakosságát a kelta őslakók a betelepülő római telepesek és az idehelyezett római katonaság képezte. A múlt század 60–70-es éveiben 2 nagy követ ástak ki „legio duodecim“ és „Aurelius Castor“ fölirattal.²⁴ Ez is mutatja, hogy katonaság állomásozott itt. A kőfejtők nagy száma mindenesetre alkalmassá tette területünket római telep létesítésére; „Makkos erdő“ továbbá

21, 22 Borovszky: i. m.

23 Kis-Várday Gyula: Budakeszi története. (Kézirat.)

24 Eszterle E.: A budakeszi német nyelvjárás hangtana. Bp. 1929.

„közönséges erdő favágásra és legelőül“ szintén szerepelt megszállott területeik között.²⁵ 1904-ben a mai temetőből egy e korból való feliratos sírkő és három sír tartalma került a Nemzeti Múzeumba.²⁶ Azóta is állandóan találunk rómaikori leleteket a község különböző pontjain. Sok értékes emlék (Traian Hadrianus ezüstérme, pénzek, stb.) került elő Kis-Várday Gy. 1932-ben végzett ásásai alkalmával. A „Lange-Mittlere- és Letzte-Teilung“ dűlőben általa fölfedezett római telepről Paulovits dr. (a Nemzeti Múzeum régészeti osztályának vezetője) megállapította, hogy az a Duna mentén húzódó limes mögé eső, Pannonia vezéregyéniségei és urai által lakott telep volt.²⁷

A környező helységek kivétel nélkül mind mutathatnak fel római leleteket. (Solymár, Tinnye, Tök, Perbál, Zsámbék, Nagykovácsi, Páty, Bia, Torbágy, stb.) Mai tudásunk szerint tehát kétségtelenül megállapítható, hogy rómaiak éltek itt. Baráthossy-Balog szerint Keszü tunguz nyelven romot jelent. Lehet, hogy a római telepek romjain épült több dunántuli község, így Budakeszi is ez ősi turáni szót örököltette meg nevében.²⁸

A római uralom összeomlását okozta népvándorlás hullámai e kultúrtáját megváltoztatták. Valószínű, visszaszüllyesztették primitívebb fokra, sőt lehet, hogy területünk újból vadonná lett, melyen a honfoglaló magyarnak teljesen új kultúrát kellett létesítenie.

2. A magyar Keszi.

Az új hazában a magyar törzsek külön-külön szálltak meg egy-egy nagyobb földterületet. Maga a fejedelem törzsszállásterületének központjául Csepel-szigetet és a Dunavölgyet választotta.²⁹ Területünk tehát Árpád nemzetségének kiterjedt szállásaihoz tartozott, bár neve *Keszi* egy másik magyar törzs nevével is kapcsolatba hozható. Lehet, hogy később szerzett a Keszi törzs valamelyik nemzetsége itt birtokot, esetleg adományozás révén.

A honfoglaló magyarság a gyepűelv alapján kezdetben az erdőt, mint védelmi övet lakatlanul hagyta. Községünk nyugati ha-

25 Dr. Kogutowicz Károly. Dunántul és a Kisalföld. Szeged, 1930.

26 Eszterle E : i. m. (Arch. Közl. III.—IV. f.)

27 Kis-Várday Gyula: Római várostelep Budakeszi határában. (Pest-vármegyei Népművelés. 1933.)

28 Kis-Várday Gy. : i. m. (Kézirat.)

29 Dr. Kogutowicz K. : i. m.

tárában az aránylag tágas lapályt szállhatta meg először, hol az erdőt megszakitó löszterület tisztásai dús legelőt nyújtottak legelésző állatainak s a sík terület alkalmas volt a megművelésre.

Mikor a központi részeken megkezdődött az átalakulási folyamat e terület lakosságát közvetlenül érhették a kultúrhatások. Az államszervező munka szükségessé tette a törzsbirtokok felosztását. A honfoglaló nemzetségek ekkor több ágra szakadtak szt és apró falvaknak vetik meg alapját.

Községünk települési idejét nem lehet pontosan felkutatni, mert oklevél csak akkor szól róla, mikor a falu már régen fennállott. 1296-ban szerepel először Kezu néven,³⁰ de ez az első említés csak támpont arra, hogy akkor már létezett. Valószínű jóval előbb keletkezett, mert 1332–33-ban plébániája van,³¹ ami tulmenve az anyagi élet terén, már fejlett kultúrális életéről beszél. Az ősi egyházi beosztás szerint a Szt István király által alapított veszprémi püspökség budai főesperesi kerületéhez tartozott.³² Az erdős hegyekkel körülvárt terület a tatárdúlás után védelmet nyújthatott a menekülőknél s utána békés fejlődésnek indult.

A település Árpádok-korabeli képét nehéz rekonstruálni. Iker-település volt, mely Al-Keszöből és Fel-Keszöből állott s 1390-ben mint az „Olkezu“ és „Fulkezew“ család birtoka tűnik fel.³³ A XIII. és XIV. században a legkülönbözőbb neveken szerepel; *Kezu* (1296: Knauz. Mon, Strig. II. 390.), *Villa Olkezy* (1390: Kapy cs. llt.), *Kezyw* (1427: Lajtafal. llt. Illésh. Lad. 23 f. 14. N. 1. és 1465: Lajtafal. llt. u. o. N. 3.), *Kezeu* (1434: 12611), *Kezy* (1477: Dl. 17910).

E helységek a mai Budakeszinek felelnek meg, mely a völgykatlan keleti lejtős, de nem túlmeredek oldalán épült.

A település másik része Fel-Kesző a nyugati tágasabb, aránylag sík területen, a mai Öde Kirchen-wiese helyén állott.³⁴ Birtokos nemesek nevében Felkezyw, Felkezy stb. alakban fordul elő (1423: Dl. 11424; Lajtafal. llt. Illésh. Lad. 23 f. 14. N. 1.)³⁵

A Csánki által felsorolt 74 pilismegyei földbirtokos család közül 9 viseli a felkeszi előnevet; *Felkeszi* (1423: Dl. 11424; 1430: Körmendi llt. Alm. II. Lad. 4. N. 42, 1482: Dl. 18677), *Dobos* (1423:

30 Csánki Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. 1890.

31, 32, Borovszky S.: i. m.

33 Csánki Dezső: i. m.

34 Galgóczy: P.-P.-S.-K. vármegye monographiája. Bp. 1879.

35 Csánki D.: i. m.

Dl. 12253), *Dékán* (1435. Dl. 12262), *Keserű* (1435 : Dl. 12262), *Fodor* (1465 : Dl. 16262 és Lajtafal. llt. Illésh. Lad. 23. f. 14. N. 3), *Nemes* (1465 : Lajtafal. llt. Illésh. Lad. 23. f. 14. No. 3, 1469 : Dl. 16919 ; 1482 : Dl. 18677), *Dobozy* (1469 : Dl. 25227), *Jankó* (1473 : Dl. 17473 ; 1477 : *Károlyi* v. II. 468), Szomori (1473 : Dl. 17473.)

A helység a kultúrgócponthoz közel, keletkezése után hamarosan virágzó fejlődésnek indulhatott. Az első templomok és kolostorok a királyi birtokokon épültek s a behívott szerzetesek itt kezdték meg áldásos gazdasági tevékenységüket. Az állattenyésztéssel foglalkozó népet földmivelésre szoktatták. A nép az őserdő rengetegét áttörve évről-évre újabb területeket vett művelés alá.

A tatárjárás után, amikor Buda válik az utak végcéljává községünk helyzeténél fogva nagyobb jelentőségre emelkedett. A középkorban a zsámbék-esztergomi főúthoz 2–3 Buda felől vezetett útvonal csatlakozott, melyek egyike Budakeszi-Páty irányában vezethetett.³⁶ Valószínű a mai Fő-utca képezte egyik szakaszát. A budai káptalan 1401. évi oklevele említi buda-tinnyi út néven. (Dl. 8650 : „viam magnam que veniet du Buda ad Tynnye“..) Áltűt „via falsa“ lehetett, mely Budát és a régi fővárost (Esztergom) összekötő főutat kerülte ki a vám miatt.³⁷

Községünk mindenesetre virágzó anyagi kultúrára tett szert, mert csak ennek folyományaként képzelhető el az a szellemi fölény, melyet 1464-ben képvisel, mikor II. Pius pápa Parochia exemptanak nyilvánította.³⁸ Ez a kiváltság igazolja, hogy jelentékenyen többet tudott felmutatni a környező falvaknál.

Közvetlen közelében a mai Szép Juhászné nyergén egy gyönyörű kolostor állt. Durvaszemű vörös homokkőből épült, mely helyben előfordul s ma is kitűnő építőkövet jelent. E kolostor bámulatos középkori kultúra színhelyévé lett s hatása a közeli falura kétségtelen. 300 éven át sok jeles tudós lakóhelye volt, míg a török el nem pusztította. A nagyszerű építmény romjai még 1756-ban láthatók voltak.³⁹ Ma már csak a Báthory barlang őrzi emlékét, hol a jeles bibliafordító élt, ki e kolostor lakója volt.

A vegyesházi királyok idején nagy szerepet játszó „Mészárosok útja“ határunk déli részén halad s egy jól járható völgyelésben közelíthető meg. E fontos kereskedelmi útvonalon bonyolít-

36 Glaser L.: Dunántul középkori úthálózata. Századok. 1929.

37 Glaser: i. m.

38 Eszterle: i. m.

39 Eperjessy István: „Zugliget és vidéke“. 1905.

totta le Keszi magyar lakossága fejlett gazdálkodása termékeinek kicserélését.

Láttuk tehát, hogy a magyarság ezen a területen olyan kultúrát jelentett, amely az akkori kor színvonalán állott, sőt az átlag fölé emelkedett. A török barbársága tehát egy fejlődésben levő kultúrának és virágzó községnek ásta meg e területen a sírját.

3. Török hódoltság.

A 16. században hazánk nagy csapása a török hódoltság Budakeszi életében gyökeres változást idézett elő. A török berendezkedéssel együttjáró sok adónem, mely szinte az életmegtnyilvánulás minden momentumát adóval sújtotta, helységünk magyar lakosságát elszegényítette s a leromlásútjára vitte.

A községnek 1559-ben 29 adóköteles háza volt.⁴⁰ 1626—29-ben még fennállt és az egész helység a reformált hitet követte.⁴¹ Hogy a többszáz éven át tiszta kath. lakosság teljes létszámban áttért a protestantizmusra itt is, mint a legtöbb helyen annak tudható be, hogy a nép pásztor nélkül maradv szivesen fogadta bárkitől a nagyon is időszerű lelki vigaszt és támogatást. Valószínű az lehetett a helyzet, mint Diósjenőn, ahol a kath. templomban kálvinista prédikátor működött (Nagy István : Berkes András váci nagyprépost és kora.)⁴²

A törökhdülés azonban községünk területén ennél is súlyosabb következményekkel járt. A falu leromlására vonatkozó írásbeli dokumentumok nincsenek, de elképzelhető mily nagymértékű volt az Buda közvetlen szomszédságában. Buda viszonyairól képet fest Verlein János jelentése⁴³ az udvari kamarához, amely 1686 szept. 10-én a budai élelmezési hivatalt és a kamarai érdekek képviselőjét bízta rá. Szept. 29-én már jelenti az udvari kamarának, hogy Budát rettenetes állapotban találta : nem volt egyetlen ép tető, egyetlen darab fa a városban, hanem egészen az alapfalakig fel volt minden dűlva „alles in Grundt und bis in die Keller verbrennen.“

Ugyanez a helyzet a környező falvakban, melyekről Kaindl

40 Borovszky : i. m.

41 Borovszky : i. m.

42 Mikszáth Gy. : Diósjenő és környékének földrajzi viszonyai. 50. old.

43 Gárdonyi Albert : Pest város újratelepítése a török hódoltság után.

így ír: „Hier waren es die türkische Steuergesetze, die den Fleiss der Menschen erstickten, die Felder verödeten und einst volkreiche Ortschaften zu Wüsten machten.“⁴⁴

Községünk is teljesen elpusztult. Az egykori Felkeszi az 1690. évi összeírásban még fel van véve az elpusztult helységek között, de azután már nem szerepel. Ma a régi telep helyén kőhalom látható, melyet a gazdák földjeikről hordtak össze s a török eredetű Szipszár névvel jelölik. Itt-ott romokat is ásnak ki.

Alkeszi, mely a mai község helyén épült, ugyancsak lakatlan vadonná lett s mint látni fogjuk a 18. században hódították meg újra a kultúra számára.

4. Ujabb népcsoportok a tájban.

Mikor a 17. század vége felé a török uralom hanyatlásának jelei mutatkoztak, lehetővé vált, hogy az 1683-ban megalakult keresztény liga Bécs felmentésével megkezdett dicső háborúját folytassa s Magyarországot felszabadítsa a török járom alól. A felszabadító hadjáratban résztvevő idegen katonák közül több ittmaradt az országban. Területünkre így kerülnek az első idegen elemek. XI. Ince pápa segédcsapataiból olaszok és franciák telepedtek le.⁴⁵ Ezt bizonyítani látszik az a tény, hogy a faluban sok az olasz és francia eredetű név még ma is: Deponte, Martin, Natto, Pinelli, Schrotti, stb. A nevek viselői azonban később teljesen beolvadtak a németiségbe, átvették annak viseletét és szokásait.

Budakeszi anyakönyvei, melyeket 1699-ben kezdenek vezetni, gyakran említenek idegen — német, francia, olasz, horvát, stb. — katonákat: „Perilustris ac General Lasla ex Regimine Shakho; Illustr. D. Michael Niksich miles ex Inclyto Regimine Ottochano, natus in Compolie in Croatia; Paulus Klaich miles, natione croata; Joannes Kaiminich hussar; Gregorius Doffai et Thomas Maichtinger hussari.⁴⁶ Eszterházy seregéből itt letelepedett katonák: „Franciscus Philipp, Johannes Kondes, Mathias Csaba, Stephanus Bérczi, stb. (A környéken is telepedtek le katonák. Joanne Langott miles et Inclyto Regimine Kuttenstein Torbágyból hozza gyermekét keresztelni 1700-ban.) A 18. században előforduló magyar

⁴⁴ Kaïndl: Geschichte der Deutschen in den Karpatenländern. II. k. 97. old.

⁴⁵ Eszterle E.: i. m.

⁴⁶ Matricula Baptisatorum 1699—1737. Budakeszi.

nevek Szeles, Csöndes, Újfalusi, Német, Kállay, Erdőfy, Almásy. Ma már csak a két legutóbb említett családnév viselői élnek. Egy újabban megtalált oklevél szerint a ma élő Almásyak ősei Nógrád vármegyéből költöztek Budakeszire az 1760-ik évben. A bevándorló „Nobilis Franciscus Almásy“ itt is megkapta a Nógrád megyében élvezett előjogokat. A régi nemesi családok közül alig tért vissza néhány.

Az elpusztult vidékek helyreállításában a bécsi kormány kizárta a magyar elem közreműködését,⁴⁷ mert felismerte, hogy a telepítésből előnyök származhatnak elnémentesítő és beolvasztó törekvéseinek megvalósítására. Királyi rendelet szabályozza a telepítéseket s a németeknek különösen kedvez.

Budakeszi birtokosa ebben az időben gróf Zichy István, kinek I. Lipót király 1659. július 30-án kelt adománylevele juttatta a községet.⁴⁸ Halála után két fia, Péter és László osztzkodik a birtokon. Az 1701. március 16-án megkötött szerződés értelmében Budakeszi Péternek jutott. Értéke ekkor 100 fl.

Területünkre gróf Zichy Péter hívta az első német telepéseket⁴⁹ s anyakönyveinkben már 1700-tól legnagyobbbrészt német nevek szerepelnek. Eleinte a nevek mellé oda van írva az egyének születési helye is.⁵⁰ Ezekből kitűnik, hogy főként délnémet területek mezőgazdasági lakosai voltak a bevándorlók. A határt kb. a Bodeni tóból kijövő Rajna jelöli, majd Hessen és Thüringia külső vonalai, továbbá Szilézia. Vannak csehországi és ausztriai telepések is, de legtöbb Bajorországból jött.

A telepítés nem egyszerre, hanem bizonyos időközökben csoportosan történt. Az 1715.-i összeírás 19 telkes gazdát sorol fel. 1720-ban már 55 telkes gazda szerepel,⁵¹ kik közül 26-nak a neve új. Az 1739. évi pestis megtizedelte a lakosságot, ezért a 40-es években újabb csoportok betelepítése vált szükségessé.⁵² Családfakutatásom nyomán az anyakönyvből a láncolatba gyökértelenül bekapcsolt új név (Johann Jautz) szintén új telepítéssel volt magyarázható. Selig: „Altes und Neues über die Auswanderung nach

47 Szekfü Gy.: A magyar nemzet életrajza. 120. o.

48 Eszterle E.: i. m.

49 Schmidt—Schnitzer—Schilling: Das Deutschtum in Rumpfungarn. Bp., 1928.

50 Matricula Baptisatorum. 1699—1755. Budakeszi.

51 Acsády: Magyarország népessége a Pragmatika Sanctio korában.

52 Schmidt: i. m.

Ungarn⁵³-ban közli, hogy 1744 júniusában Uigendorfból (Württemberg) Johann Jautz jött Magyarországra.

Zichy Péter birtokainak egy részét, köztük Budakeszit is feleségének, Bercsényi Zsuzsannának adta zálogba, de fia kiváltotta s 1740-ben már gróf Zichy Miklós a birtokos, aki 1758-ban halt meg. Halála után özvegye Berényi Erzsébet kezelte a birtokot, de a királyi javak igazgatója Habrovsky a Zichy család ellen pört indított a Szt. Korona javainak elidegeníthetetlensége címén s a pört megnyerve (1765-ben) az uradalmakat visszacsatolta a Koronához. Budakeszi ekkor kamarai birtok lett.

1859 után tehát már csak kincstári település történhetett, mely területünkön nem volt számottevő. Az itt-ott még megjelenő új telepeseket a kamara nagy kedvezményben részesíti. 1785-ben pl. Romer Gottfried takács rendes útlevéllal érkezik Budakeszire s egy 210 fr.-t értékű házvétel helybenhagyását kéri, majd Finn János kérelmez 150 frt. értékű házvételt.⁵⁴ Majláth adminisztrátor 1785 novemberében elrendeli, hogy a vett házakat adják át nekik a szükséges felszereléssel együtt. Romer Gottfriednek 50 frt.-ot utal ki, hogy a házat rendbehozhassa s mindketten 10 évig mindenmű szolgáltatástól szabadok, sőt a magukkal hozott személyekkel együtt fejenként 1 frt. útiköltséget kapnak. A kamara ügynöke Schilmäyer minden kedvezményt kieszközöl számukra. 1785-ben még 3 telepes jön, kik szintén 10 évi adómentességben, házbérendezésben s különféle előnyökben részesülnek.

Az említett példákban is kitűnik, mennyire szorgalmazta a bécsi kormány a németek betelepítését.

5. A telepítést követő viszonyok.

A hódoltsági területen, ahol a török pusztítások teljesen megváltoztatták a korábbi viszonyokat s valamely község népességét teljesen új betelepültek képviselték, ott a földesurak nem az egyes bevándorlókkal, hanem az egész községgel kötötték meg a telepes jobbágság és a földesúr viszonyát szabályozó szerződést.⁵⁵

Ilyen az egész községnek szóló árendás szerződés Zichy Pé-

53 D. U. H. Bl. VI. Jg. 1934. 178. old.

54 Eszterle: i. m. N. R. Acta. T. V. No. 471.

54 „ i. m. (Orsz. levéltár. Impopulationes, 1785. fons 157.)

55 Lukács Zsófia: A szerződéses jobbágyok helyzete hazánkban a XVIII. sz. folyamán a M. Terézia-féle urbérrendezésig. (1937)

teről is maradt fenn, melynek magyarnyelvű fordítása a következő :

Vásonkői Zichy Miklós örökös gróf, császári és királyi kamarás Szabolcs vármegye főispánja, mint Budakeszi község örököse alattvalóinak és pedig a faluban lakóknak 15 egész telket, 14 féltelket és 12 negyedtelket ad bérbe a következő feltételek mellett.

1. Először a nevezett telepítés 27 telekre osztandó, ebből azonban 2 telek a falu plébánosának a fenntartására, a bérletfizetés alól felmentendő, a többi 25 telek után (negyedévenként) 10 forint fizetendő, tehát összesen 250 forint és pedig negyedévenként egyforma részletben. Azonban a gróf úr kiköti, hogy ha idővel a birtok új telepésekkel gyarapodna, azok az előirtakon kívül ugyancsak mérsékelt és megfelelő összeget tartoznak fizetni, azonban a földesúrnak ledolgozandó robotnapoktól felmentetnek.

2. A kocsmá és a mészárszék jövedelme újévtől szent Mihály napjáig a földesúr, szent Mihály napjától újévig a községé. A gróf úr ezt a kocsmát két évre bérbeadja Siesinger Mátyásnak 30 forint ellenében.

3. A szőlőből, gabonából és más terményből járó kilencedet a szokott eljárás szerint szolgáltatassák be, azzal a megjegyzéssel, ha valaki újonnan ültet szőlőt, az öt évig a kilenced alól felmentést kap.

4. Ha valaki házat, szőlőkeretet, vagy más ingatlant elad, a becsárnak $\frac{1}{16}$ -od része a földesúr, ha azonban a vevő is, az eladó is a földesúr alattvalói maradnak, a huszadrész fizetendő, ha pedig valaki megszökik, összesen java a földesúrra száll.

5. Az erdőségek egy részét az intéző megjelöli és a telepek használatára bocsátandó, a többi azonban a földesúr számára fenntartandó. Ha valaki tiltott erdőterületre lép, 10 forint büntetést fizet.

6. A budaörsi és cséki telkek azoknak 3 évre bérbeadandók és ezek után évenként 125 forint fizetendő.

Illustrissimus Dominus Comes Petrus Zichy perpetuus de Vásonkő Suae Caesariae Regiaeque Maiestatis Consiliarius Camerarius Inclitique Comitatus de Szabolcs Supremus Comes, qua eiusdem Possessionis Budakesy Hereditarius Dominus subditis suis defacto ibidem existentibus et quidem integrae Sessionis N. 15. mediae Sessionis N. 14. quartalitatibus autem Sessionis N. 12. his conditionibus dedit in Arendam.

1. Ex quo in viginti septem Sessiones, praefatas Possessiones subdivissent, ideo pro publici Pagi eiusdem necessitate Parochi intertentione duae Sessiones ab arenda immunitantur; a reliquis 25 Sessionibus solvendo per fl. 10. in toto fl. 250 et quidem singulis quadrantibus Annis unam quartalitatem eiusdem Summae. Hoc tamen reservavit Ill. Dominus Comes, si successu temporis eadem possessio ex neocolonis multiplicaretur similis a parte praeter praescriptam Summam moderate et proportionate tenebunt solvere, a temporibus vero praestandi Domino Terrestri immunitabuntur.

2. Educillum et macellum a novo Anno usque festum s. Michaelis reservatur pro D. Terrestri, a festo s. Michaelis usque novum Annum erit Pagi, hoc educillum pro duobus annis Ill.-us D. Comes cessit in arendam Mathiae Siesinger annuatim in fl. 30.

3. Nonam D. Terrestri ex vineis, frumento, et reliquis more consueto pendent, hoc declarato, si quis noviter aedificabit vineam, quinque annis a pensione nonae immunitabitur.

4. Si quis domum, vineam et similia immobilia alteri vendiderit praevia aestimatione decima pars cedet. D. Terrestri, si autem tam emptor, quam venditor, permaneret D. Terrestri Subditus vigesimam solvet et si quamvis profugerit, illius omnia Bona cedent D. Terrestri.

5. Silvae una Portio praevia per Provisorem assignantur eiusdem usanda scinditur, reliqua pars pro D. Terrestri reservetur. Si quis in prohibita silva deprehendatur decem fl. mulctabitur.

6. Praedia Budaörs et Csék ad triennium eiusdem in arendam sunt elocata, a quibus praediis annuatim solvent 125. fl. (D.U. HBl. 1929. I. évf II. füzet).

Sajnos a szerződés többi pontja elveszett s a datum is, de egyéb adatok igazolják, hogy a telepítés első éveiből való. Az első bevándorló csoport tehát 41 családból állt. Örökös jobbágyoknak szegődtek, mert földesúri beleegyezés nélkül nem volt szabad költözködési joguk, ill. ha elmenniük minden birtokjoguk elvész.

A földesúr egyben veti ki az adót, melyet a község oszt fel a lakosok közt. Van közös határrész, a korcsma és mészárszék 3 hónapi jövedelme a községé, az esetleges újabb jövevények ügyét a községnek kell elintézni. A földesúrnak e különféle rendelkezései hozzájárultak ahhoz, hogy ismét faluközösség jöjjön létre.

A földműves jobbágyságnak, mint egységes társadalmi osztálynak a vagyonosság szempontjából fokozatai voltak. Jogaik és terheik nagysága különböző, de valamennyi alattvalója a földesúrnak, így benső kapcsolat, összetartás jellemzi ezt a társadalmat, mely pedig mint említettem a legkülönbözőbb területekről került Budakeszire.

Legvagyonosabb elem volt a telkes gazda. Saját háza, belsősege (kert, szőlő), gazdasági épületei, a megélhetést biztosító szántó-földjei és rétjei voltak. Igás állatokkal dolgozott. Szorgalma fejében a földek egy részének csaknem teljes jövedelme az övé lett, úgyhogy örökíthette, eladhatta. Az adás-vételi jog már közel áll a tulajdonjoghoz, de ez csak látszólagosan előnyös helyzet s nincs eléggé biztosítva. Mihelyt a földesúr érdekeit nem szolgálta, a paraszt már nem élhetett e joggal.

Alacsonyabb fokot képviselt a zsellér, kinek szintén volt háza, kevés földje, de igás állata nem volt s gyalog kellett robotolnia. Harmadik fokozat a házatlan zsellér, kinek csak némi kis földcskéje volt s megélhetése biztosítására más módosabb gazdánál szolgált.

A parasztok uruk földjét robotban művelték. Az uradalom

valamely területén végzendő munka minősége volt megszabva. A rétet lekaszálták, bizonyos számú aratót adtak, szüreteltek, a gabonát és bort behordták, fuvaroztak („hosszú fuvar“), szőlőt ültettek, erdőt irtottak, stb. Hogy egyénekenként ki-ki mennyivel tartozik, azt a község határozta meg. A szőlő, gabona, kukorica s egyéb termények után kilencedet fizettek.

A Zichy család 1710-ben Budakeszít Budaőrssel és Csékkal együtt bérbeadta Zennegg György Kristófnak.⁵⁶ Tőle is maradt fenn szerződés, mely eltekintve a tisztán történeti szempontoktól világosságot derít több kérdésre s a telepések szociális és gazdasági viszonyaira, amiért szintén közlöm:

„Heüth zu endt gesetzten dato ist zwischen den Woll hoch gebohrrnen Herrn Georg Christoph Zennegg von undt zu Scharffenstein der Romischen Kayserlichen undt Königlichen Mayestet Rath undt Cameral Inspectoris des ganzen ofner Distrikts als gruntherr zu Budakessy an einem: denn der ganzen gemain in gedachten Budakessy anderten thails volgender Contract aufgericht undt Beschlossen worden: also“

Mai nap a (szerződés) végén feltüntetett keltezéskor nagyságos scharffensteini Zennegg György Kristóf úr, a római császár és király őfensége tanácsosa és az egész budai terület kincstári (kamarás) felügyelője mint Budakeszi földesura közt egyfelől: és a község közt a nevezett Budakesziben másfelől ez a szerződés lett megtárgyalva és megkötve:

„1mo yberlasset ihnen Inwohnern, undt gemainen in berührten Budakessy H. Zennegg den Weinschankh, fleischpankh sambt den sonst einen (!) gruntherr zu errichen (!) habenden Neündl von allen frichten, wie sie nahmen haben mögen, zu ihrem eigenen genuss undt Nuzen; nit weniger“.

1. Zennegg úr átengedi a lakosoknak és a községnek haszonélvezetre az ital- és húsmérést továbbá a földesúrnak máskülönbekijáró bármily néven nevezendő terményből beszolgáltatandó kilencedet; nem különben

„2do die sonst wochendlich zu praestiren schuldigen Roboth, undt also auf Jeden unterthan fallende 52 Robothtage die sie vor sich und zu ihrer aigenen wütschaft anwenden khönen: wogegen“

2. (elengedi) a máskülönbek minden héten teljesítendő robotot vagyis egy alattvalóra eső 52 urbérnapot, amelyet (így) sajátmagukra illetőleg gazdálkodásukra fordíthatnak: ennek ellenében

„3^{tio} Sie umb sich aufhelfen zu mögen ihmo H. Zennegg vor allen diesen genuss, mit (nicht?) mehr, als von einen ganzen

Hauss 20 f. von einen halben Hauss 10 f. von einen 4^u Hauss 5 fl. ein Iohnwohner 1 f. 50 k: jährlich zu raichen schuldig, undt ein ganzes Hauss 4 tag volglich nach Proportion der ganzen Halben undt 4^u Heüser zu maen, undt heu zu machen all jährlich verbunden seyn sollen ;“

3. (ennek ellenében) ök — hogy anyagilag megerősödjenek — neki t. i. Zennegg úrnak mindezen engedményekért évente csak 20 forintot egy teljes házért, 10 f. félért, 5-öt egy negyedért és 1 forint 50 krajcárt lakonként kötelesek beszolgáltatni — továbbá egy egész ház négy napig — illetőleg az egész arányában a fél és negyeházak — évente kaszálni és szénát gyűjteni kötelesek.

„4to werden von dieser gaab nihmandt, als der Pfarhof: Herrschaft: und gemain haus samt ihren appertinentien befretet, undt weillen ;“

4. E kötelezettségek alól a plébánia uraságot és a község-házát tartozékaival együtt kivéve senki sincs felmentve: és mint-hogy

„5to ohne des Pfarhof: Herrschaft: undt gemainhauss das dorf Budakessy in 25 ganzen sessionen bestechet (!) undt dato nit mehr als 17 $\frac{1}{4}$ sesion besetzt, undt die aussgewofene Gebühr zu bezallen hat, also noch 7 $\frac{3}{4}$ ganzen Hauss zu vergeben wahren, demnach“

5. (mivel) a plébániát és község-házát figyelmen kívül hagyva Budakeszi község 25 egész háztelekből áll és jelenleg csak 17 és $\frac{1}{4}$ házhely telepített még be és (mivel) az egész 25 után kivetett adót kell fizetnie — tehát még 7 és $\frac{3}{4}$ teljes telek lenne telepítendő épen azért

„6to kraft dises Contracts Herr Zennegg den Jenigen, so sich der öden Hausstellen annehmen, undt bauen wolle, ein gantzes Jahr von allen gaaben frey zu lassen verspricht, doch mit dem Vorbehalth das nichmandt ohne Vorwissen Herrn Zennegg angenommen werden khönne“.

6. e szerződés erejénél fogva Zennegg úr kötelezi magát, hogy azokat, akik az üres házteleket megvenni és rajtuk építkezni akarnak egy egész évre minden szolgáltatás alól felmenti, azzal a feltétellel, hogy Zennegg úr előzetes tudta nélkül senkinek házhely nem adható.

„7mo Solle nit erlaubt seyn Jeden nach seinen gefallen in ganzen waldt Holz zu hauen, sondern es würdt ein gewiser District ausgezeichnet werden, worinnen das nöthige Brenn. undt Bauholz kann gehackhet werden, damit die ybrige waldung conserviret undt das Holz nachwachsen möge, allwo denen frembten absolute aller Holzschlag bey Pfendung ross, oder Ochsen undt wagen Verbotten ist undt seyn solle: wie dann“

7. Senkinek sincs megengedve saját kényekedvére az egész

erdőben fát vágni, hanem ki lesz jelölve egy körzet, ahol a szükséges tüzelő-épületfa vágható, hogy az erdő többi része megkíméltsék és az utánpótlás megtörténhessék, — de mindenképen teljesen tilos idegennek lova, barma és kocsija zálogbavétele (bírsága) mellett mindenféle favágás most és máskor is

„8vo diser Contrakt von fest des Heyligen georgi dises Laufenden Jahres seinen mithin auch drey Jahr unbrichig gehalten, auch jederzeit von Viertel Jahr zu Viertl Jahr das contrahirte bestandgeldt unfelbar bezallt; undt in disen Contract eingeschrieben werden sollen. Alles getreulich, undt ohne gefohrde zu dessen mehrerer bekröftigung zwey gleichlauthende Exemplaria aufgericht, undt von benenden contrahenten verförtigt Jeden Teil eines zugestellet worden; so beschehen: ofen den 12 (Stempel.) April 1711. Georg Christoph Zennegg V. u. zu Scharfenstein m. pr. Antoni Hader der zeit richter Georg fütz, Thomas Hödl. Jörg fiz Jörg tobias deichman Michel Beyrisch Sebastian sen von der gemain“

8. E szerződés folyó év Szt. György napjától három évig sértetlenül álljon fenn és évnegyedenként a szerződésben megállapított összeg hiánytalanul fizettség meg és jelen szerződésbe irassék be. Mindez hiven és hiba nélkül. Aminek nagyobb hitelességül két azonos szövegű példány készítettett, amelyikből egy-egy a nevezett szerződéstköltőknek átadatott. Így történt. (P. H.) Buda 1711. április 12. aláírások...

A külföldről jött telepesekkel a földesurak kíméletesen bántak, mert a munkáskézre nagy szükség volt. Nagyobb teljesítményű munkáért jutalmat adtak. Aki új szőlőt telepített 5 évi adómentességben részesült. Erdőirtásért külön fizetést kaptak a telepes jobbágyok.

A szorgalmas német elem hamarosan munkához is látott. 1715-ben az irtás-terület 116 pozsonyi köbölös [116 magyar hold]; van 26 kaszás rét [26 hold] és 29 $\frac{1}{2}$ kapás szőlő [2 hold és 473 négyszögöl].⁵⁷ Rövid 5 év alatt a megművelt területek nagysága lényegesen növekszik. Az 1720.-i összeírásban már 343 pozsonyi köbölös [343 hold] a szántóföld, 91 $\frac{1}{2}$ kaszás a rét és a szőlő-terület 68 $\frac{1}{2}$ kapás [5 hold és 439 négyszögöl].⁵⁸

A község lakossága rövid időn belül megszokta új hazáját s anyagilag is megerősödött. Nyelvét és szokásait megtarthatta. A plébánia könyveiben olvasható, hogy 1713-ban már harangszentelés volt: „den 17. Juli 1713, sind die zwo budakesser glocken Von dem Ertzbischof Colotza benedizirt worden. Di grosse ist der Mutter Gottes, die kleine Joanni Nepomuzito aufgeopfert worden“.⁵⁹ A

57, 58: Acsády: i. m.

59 D. U. HB1. I. Jg. 2. füzet. 1929. 98. old.

templomhoz és vallási szertartásokhoz való fokozott ragaszkodás jellemzi a bevándorlottakat. Ebben olvadt fel honvágyuk. A templomba a magukkal hozott képek és szobrok kerültek. Ma is van néhány régi üvegóra alatti szobor a templomban (pl. Nep. sz. János fekvő alakja), melyet valószínű az őshazából hoztak. A közelmúltban a székesfehérvári múzeumba vittek néhány ilyen emléket. Sok időn át a vallásnak e külsőségei jelentették számukra szülőföldjük utolsó emlékeit. Ezzel magyarázható, hogy a vallással kapcsolatos népszokások tartották magukat legtovább s némelyik ma is eredetiségében megvan, pl. az úrnapi virágszönyegkészítés. (L. 34. kép)

A község középpontja a templom volt, innen indult meg terjeszkedése. A terjeszkedés irányát a lejtő szabta meg, illetve a

2. ábra. A templom mögötti eróziós völgy. A templom épülete (baloldalt) magaslaton van, mely köré a régi templom köveiből falat raktak, hogy a lefolyó víz alá ne mossa. Hátterben a községháza, jobboldalt a plébánia épülete látható.

völgykatlan északkelet-délnyugat irányban húzódó nagy vízmosása és a templom mögött (az akkori templom t. i. kelet-nyugati irányú volt)⁶⁰ ebbe torkoló oldalvölgy. A nagy árok két oldalán keletkezett a Fő utca két házsora, mely emiatt rendkívül széles.

A házak tengelye az utca irányára merőleges volt. Anyaguk padlómagasságig kőalap, azonfelül vályogfal. Az építőanyagot helyben találták. A házat szalmával fedték, a mennyezet porfödémrel

⁶⁰ Eszterle E.: i. m.

készült s a lakásban látszottak a gerendák gyalult deszkával beborítva. Legtöbb helyen ezt befestették, a falakat pedig fehérre

3. ábra. Széchenyi-utcai részlet régi házakkal. Jobbról a második ház szalmatető. Ilyen a községben már csak három található.

4. ábra. A legrégebbi házak egyike az «Alvégen». (a kép jobb szélén) Az épületek folytatásában a házakhoz tartozó kertek a háttérben látható gerincvonulatra húzódnak fel.

meszelték. A szobák magassága 2—2.5 m. 50—60 cm nagyságú ablakokkal, melyek falbaépített vasráccsal voltak ellátva.

Jellemző, hogy az utca felé néző ablak nem volt a főfal közepén. (4. ábra.) Ezt a szobaberendezés kívánta így, mert a sarokban álló nagy mennyezetes ágy elfogta volna a világosságot. Az udvar és utca által határolt sarokban derékszögben kiképzett, támlás fapad, előtte asztal állott. Az asztal nagy mély fiókjában tartották a kenyeret, a kisebbikben az evőeszközt. A berendezéshez tartozott még a „sublot“, magas szekrény, ruhásláda és az ágy előtt székek. A bútorok barnaszínűek kék piros motívumokkal díszítve. A sublot tetejét telerakták cifra csecsebecsével és szobrocskákkal, a falat szentképekkel díszítették. Többet tartózkodtak a szobában, mint a konyhában, ez kitűnik a két helyiség összehasonlításából is.

A konyhában eleinte mindent rögzítve látunk. A döngölt agyagpadlóba belevert cölöpök s azokra helyezett deszkalap volt az asztal. A tűzhely falazott. „Vizes pad“ gyanánt épített padka szolgált, rajta vizes vedrek, alul kiképzett fülkében konyhaszerek. A falban vakablakszerű mélyedés volt az olajmécses számára. Ez német szokás, Bajorországban „kemich“ a világítófülke.⁶¹ A díszes cserépedények falbavert szegeken lógtak, a bögrék a húsfüstölőboltozatot tartó gerendán „hévalon“.

A konyhaberendezés rövid időn belül megváltozott s az említett primitív formáknak már a 18. század végén is csak emlékei voltak meg.

A jobbágyok kora tavasztól késő őszig a határban dolgoztak s az uradalomhoz tartozó szomszéd községekben (Budaörs, Zsámbék . . .) robotoltak. A tél volt számukra a pihenés és szórakozás ideje. A téli munkákat is közösen végezték. Jellemző szokás volt az u. n. „kunglstum“. Ruháját a lakosság t. i. maga készítette s mindig más-más családnál a „kunglstum“-ban (rokkas/oba) gyűltek össze szőni-fonni. A község déli határán elnyúló széles lapály alkalmas volt kendertermesztésre. A falu hosszában húzódó vízmosás a környező hegyek lefolyó vizét összegyűjti s itt halad tovább keletre. Medrébe gödröket ástak s az összegyűlt csapadékvízben áztatták a kendert. Ma ennek emlékét a dűlőnév „Hanfacker“ őrzi s néhány rokka a régi házak padlásán. A „kunglstum“ név tovább fennmaradt mint a szövés-fonás s a későbbi korban is szokásos összejövetelekre (tollfosztás, közös kézimunkázás, stb.) alkalmazták, sőt ma is előfordul, ha valahol nagyobb csoport ve-

⁶¹ Gunda: Die Wirkung des Kachelofens . . . Neue H B1. 1936. 153. old.

rődik össze, hogy azt mondják róla „a kaunzi kunglstumfui leid voan tuot“.

A község élete azonban korántsem volt oly nyugodt és zavartalan, mint azt a leirtakból gondolnánk. A betelepítéskor kötött árendás szerződéseknél t. i. magánokirat jellege volt, mert megyei vagy állami hatóság közbejötté nélkül történt a megegyezés. A felsőbb hatalom a kölcsönösséget nem garantálta s így mint jogilag és gazdaságilag erősebb fél ígéretéről könnyen megfeledkezett, még inkább örököse, kit már szava sem kötött. Budakeszin a fel-fokozott pénz és terményadó a rossz idők beálltával mind súlyosabban nehezedik a parasztságra. Általános az elégtelenség. A lakosságot a robot annyira igénybeveszi, hogy saját földjét nem képes megművelni.

A bajokat növeli, hogy 1739-ben nagy pestis járvány pusztított, melynek Budakeszin 536 ember esett áldozatul (94 férfi, 109 nő, 333 gyermek.)⁶² Ez a szám óriási veszteséget jelent egy aránylag rövidéletű közösség életében.

A megcsappant lakosságnak a kiszabott munkát ugyanúgy el kellett végeznie, mint eddig. Érthető tehát, ha a sok munka miatt panaszkodtak. Különösen sokalják, hogy más falvakban is is kell dolgozniok, mikor saját községükben minden tönkremegy. A földesúr engedetlenségnek és lázadásnak minősíti mulasztásait s Zsámbékról 1740-ben a következő levelet írja a községnek: „Gelobt sey Jesus Christus.

Mit höchsten widerwillen muss ich erfahren, wie dass die Budakesser ihrer gewöhnlichen und schuldigen gehorsamb zu leisten sich weigern; daher auch gar keine Befehl von dem Hispan, als dem ihr vorgesetzten Offizier annehmen wollen, vielweniger solchen gehorchen, welches mich veranlasset, durch gegenwärtiges, in nahmen lhro Gnaden, meiner gnädigen Frauen Mutter, scharf zu befehlen, dass alle und jede, den bis dato gehalten ungehorsamb niederlegen, die in der Gheghende Aufruhr bei Zeiten löschen und davor hingegen den vorigen gehalten gehorsamb und forcht gegen ihrer Herrschaft und vorgestellten Offizier, samt dem Fleiss, Embsigkeit und unter einander gehaltenen guten Frieden, Einigkeit und Verständniss hervornehmen sollen, damit sowohl die Wirtschaft lhro Gnaden, meiner gnädigen Frauen Mutter (gleich anderen Jahren) ihren gewünschten Vortgang haben könne, als auch die Gemeinde nicht gänzlichen, (wie es das Aussehen hat) zu grunde gehe, sondern vielmehr allezeit in besserem und besserem Stand gelangen möge. . . (egy szó olvashatatlan) fals jene so Urheber dieses Übles sind, vor Gott dem All-

62. Zichy: Archiv. Zsély. Fasc. 14.

mächtigen einstens Rechenschaft zu geben haben werden, nebst diesen auch die zeitliche Strafe nicht entgehen, dass obwohlen die Contagionsgalgen aus dem Budakesser Hotter cassieret worden, gar leicht ein anderer aldorten aufgerichtet werden kan, an welchem (wie oben gedacht) jene so Urheber dieser Unruhe sind, ihren billig verdientem Lohn empfangen können, dann also gebräuchlich ist, mit jenem zu verfahren, so sich wider ihrer Herrschaft, oder vorgesetzten Offizier aufwerfen. Ich hoffe aber, dass dieses mein schreiben, bei obgedachter Budakesser Gemeinde, so viel würken werdet, dass sie es nicht so weit kommen werden lassen, welches auch vom Hertzen wünsche. Sambek, den 15-ten Oktobris 1740. Gr. Nicolaus Zichy.“

A legmélyebb méltatlankodással kellett tudomásul vennem, hogy a budakesziek szokott és köteles szolgáltatásaikat teljesíteni vonakodnak, valamint hogy a följük rendelt tisztnek, az ispánnak rendelkezéseit követni nem akarják és még kevésbbé akarnak neki engedelmeskedni. Ez arra késztet, hogy ezennel öméltósága méltóságos édesanyám nevében szigorúan meghagyjam, hogy minden egyes ember, ki környezetében netán lázadozott engedetlenségével hagyjon fel és ehelyett az uradalom s kiküldött tisztje iránti azelőtti engedelmisségét, tiszteletét valamint szorgalmát, igyekvését, másokhoz való békességét, összefogását és megértését ismét vegye elő, hogy ezáltal öméltósága méltóságos édesanyám birtoka, mint más esztendőekben úgy idén is a kívánatos módon tovább fejlődjön, valamint maga a község — amitől máris félni lehet — ne nézzen a teljes pusztulás elé, sőt inkább fokozatosan fellendüljön. Amennyiben ez mégsem történne meg, a baj előidézői mellett, hogy egykor a mindenható Isten előtt számadásra kell előállniok, a földi büntetést sem kerülhetik el és noha a bitófa már eltűnt a budakeszi község határából, ugyanott egy másik is emelhető, amelyen aztán a baj okozói — ahogy szokás — könnyűszerrel elvehetik bérüket, ha az uradalom és kiküldött ispánja ellen lázadoznak. De remélem ez írásom a fentemlített Budakeszi községnél eléri azt, hogy a dolgokat nem engedí eddig fejlődni és ezt szívből kívánom is. Zsámbék, 1740. okt. 15. gr. Zichy Miklós.

A bíró válasza a következő :

Gelobt sey Jesus Christus.

Ihro hochgräflichen Gnaden zu berichten, dass die ganze Gemeinde niemals geweigert hat wegen Anbauen, was zu Budakesz ist, aber auf Budaörs wollen sie nicht mehr ackern. Ein Tag haben wir zu Budaörs geackert und Viel Leut haben ihren... (egy szó olvashatatlan) noch im Feld geht alles zugrunde und die Bauern sprechen, wann sie nichts anbauen können, so haben sie auf zukünftige Jahr nichts zu essen, was sie sollen anfangen, dernach wir bitten unterthänig auf dem Montag, wann es schönes Wetter bleibt, so werden wir ackern und anbauen, die 55 Tag hätt mir alles anbauet, wenss nicht geregnet hät, wir kön-

nen nicht wie der Gott, es ist uns nicht lieb und es ist uns ein grosser Schad das Regenwetter und mit dem lesen zu berichten, Ihro Gnaden, Klein-Heisler sind alles zu Offen im lesen; ich kanns nicht zwingen ich hab schon dreimahl einsagen lassen es geht keiner mehr heraus von Offen, sie sagen, sie haben kein Brot und hungrig können sie nicht lesen, wir bitten Ihro hochgräflichen Gnaden uns nicht ungnädig aufzunehmen, was die Gemeinde tun kann, wollen sie allezeit tun, dennoch bitten wir unser schrift uns nicht übel aufzunehmen, wir haben kein Notari es ist ein schlechte Schrift.

Vor Ihro hochgräflichen Gnaden.

Datum, Budakesz, den 16. Okt. 1740. Josef Weckermann Richter.⁶³

Grófi Méltóságodnak jelentem, hogy a község a maga egészében sohasem húzódozott a szántástól, amennyiben az Budakeszire tartozott, csupán Budaörsön nem akarnak már szántani. Egy nap Budaörsön szántottunk és soknak (saját) földje még szántatlan. Minden tönkre megy és a gazdák beszélnek, ha nem tudnak vetni úgy jövőre nem lesz ennyivalójuk, hát mitévők legyenek. Így alázatosan kérjük, hogyha addig kitarat a szép idő hétfőn szánthassunk és vethessünk. Az 55 nap alatt már mindent bevetettünk volna, ha nem esett volna az eső. De mi nem rendelkezünk mint az Isten és nekünk sincs inyünkre ez a sok eső, sőt nagy kárunkat jelenti. Ami a szüretelést illeti Méltóságodnak jelentem, hogy a zsellérek mind szüreten vannak Budán. Nem fejthetnek ki kényszert és noha háromszor üzentem egy sem jön ki Budáról. Azt mondják nincs kenyérük és éhesen nem szüretelhetnek. Kérjük grófi Méltóságodat ne nehezteljen meg ránk, amit a község megtehet, azt mindenkor teljesíteni akarja. Azonkívül kérjük, hogy írásunkon se méltóztassék megakadni, mert nincs jegyzőnk és ez hibás írás. Méltóságod előtt Weckerman József bíró. Budakeszi, 1740. okt. 16.

A bíró a legtermészetesebb hangon válaszol a gróf fenyegetéseire, ecseteli a bajokat s bocsánatot kér. Az akasztófával való fenyegetőzést sem veszi tragikusnak, bár a „Galgenberg“ dülönév őrzi annak emlékét, hogy tényleg alkalmazták a büntetésnek ezt a formáját. Bátor nyugalma is mutatja, hogy az igazság a község oldalán van s lehetetlenség volt másképp tenniök.

A falu bírájának okos és nyílt válasza valószínűleg újból megnyerte a földesúr jóindulatát s a válságos idők elmúltával a község ismét a fejlődés útjára lépett. Adataink vannak, hogy az említett földesúr később telepeseinek napi 15 krajcárt fizet munkájukért.⁶⁴ Egy 1766. február 1-én kelt elismervény szerint gróf

63 D.U.H.Bl. 1. Jg. 2. füzet. 1929.

64 Neo Registrata Acta fasc. 270. No. 65. (Eszterle E. : i. m.)

Zichy Miklós 90 fr.-ot fizetett Budakeszi községnek, mivel a határ erdejéből akkora részt írtott ki, melyen 15 mérő búzát vethettek.⁶⁵ A megművelt terület tehát mindjobban gyarapodott, főként a szőlőművelés volt virágzó. Maga Zichy Miklós 6424 forint 90 krajcárt fordított csak szőlőültetvényekre.⁶⁶

Miután a birtok a Királyi Kamara tulajdonába megy át, a lakosság folytatja a mezőgazdálkodást. Vályi 1796-ban azt írja a községről: „bora közszerű és elég; szőlőből is pénzt keresnek lakosai Budán és Pesten, legelője rész szerénti kösziklás, földgyei termékenyek, piatza hasznos, első osztálybéli.“⁶⁷

6. Gazdasági fellendülés.

Mária Terézia és II. József jobbágyvédő rendeletei némileg javítottak a jobbágyság sorsán, de még mindig nagy teherként súlyosodik vállukra a dézsmaszolgáltatás és a robot, mely lehetlenné tette nagyobb fokú anyagi megerősödésüket. A küzdelem tovább tart, míg végre a 19. század közepén rálépnek a teljes felszabadulás útjára.

1853-ban megjelenik egy patens, mely kimondja, hogy a jobbágytelkek a jobbágyok tulajdonába mennek át. A kárpótlás nagyságát a föld hozamához szabták s Budakeszin ezt 682 frt. 50 krajcárban állapították meg.

A birtokbavétel az 1770. évi urbárium szerint történt. Ekkor Budakeszin 100 $\frac{6}{8}$ telket írtak össze. Ebből 66 $\frac{7}{8}$ telket [2474·375 hold] bírtak az úrbéresek; 33 $\frac{7}{8}$ telket [1251·375 hold] a zsellérek.⁶⁸ A zsellérek száma 271, tehát egy telekre 8 zsellért kell számítani. Az úrbéresek azonkívül közösen használták a legelőt és az erdő egy részét, ez szintén tulajdonukká lett. Az 1870. évi úrbéri egyezségben a lelkésznek, a jegyzőnek és tanítónak is biztosítanak földet s az uradalom a községnek temetőhelyet, faiskolát, agyaghelyet, homokgödröt, községi iskolát, stb. adományoz.

A felszabadulás idején a két társadalmi réteg (úrbéres és zsellér) vagyoniilag élesen elkülönül s még ma is a volt úrbéresek jelentik a módosabb osztályt, kik faluközösségünkben vezetőszerepben vannak.

65 Urbaria et sonscriptiones. Fasc. 102. No. 14.

66 Neo Registrata Acta fasc. 270. No. 14.

67 Vályi András: Magyarország leírása. 1796. I. k. 338. old.

68 Urbéri egyezmény másolata a Budakeszi községházán. 1870.

A község megszabadulva az úrbéri terhektől, végre önálló életet élhet. Hogy az 5%-os megváltási adót mielőbb letörlesszék, fokozott többtermelésbe kezdenek. Főként a szőlőtermelést kultiválják, mert a budai bor keresett volt, nemcsak az országban, de külföldön is. Így esett meg, hogy a budakeszi zárandokok Mária Zellben (Stájerország) saját szőlőhegyeik borát vehették meg üdítő italul. Bécsbe rendszeresen szállították.

Hogy valóban számottevő volt a Budavidéki szőlőművelés, kitűnik Fényes statisztikájából. „A pestmegyei szőlőhegyekben akár a mennyiséget, akár a minőségüket tekintsük, nagy kincse fekszik hazánknak. Itt a bortermesztés mind a dombos vidéken, mind a rónaságon annyira közönséges lett, hogy alig lehetne néhány helységet előszámlálni, mely szőlőműveléssel ne foglalatostkodnék; s még napról-napra újabb erdőirtások történnék; egész hasznavehetetlen homoktereket, száraz dombokat szőlővesszőkkel ültetnek be. S még a legmagasabb kopár hegyek tetején is akarnak bortermesztetni“.⁶⁹

Községünk intenzív bortermelését bizonyítja, hogy minden akkor épült házban van „présház“. Ebből a helyiségből lépcső vezet a borospincébe. Az egész ház alapincézett s némelyik oly nagy, hogy 2-3 száz hektoliter bor fér el benne. Óriási mértékben rendezkedtek be a szőlőművelésre, úgyhogy présház- és pincéfelszereléseiket még ma is használják Etyeken és Budaörsön.

Az állattenyésztés sokkal fejlettebb volt, mint ma. Különösen sok szarvasmarhát tartottak s a tejjel kereskedtek. A közelmúltban eltörölt „milimari“ rendszert a 19. század termelte ki. Kocsin cserépkorszókban, majd pléhkorszókban szállították be a tejet a fővárosba, szegényebbek gyalog, a hátukra kötött batyúban.

Vásár helyben sohasem volt. Állatvásárra Bicskére jártak, amit megkönnyített az arra vezető jó út. Már Fényes is kiemeli, hogy Budakeszi a „Bicskei országútban fekszik“.⁷⁰ A környező községek felé egy-egy völgyelés vezet a faluból, de közlekedési viszonyai nem a legkedvezőbbek. A gazdasági fejlődésnek megfelelően a lakosság növekedő tendenciát mutat, 1825-ben már 2312 a lélekszám.⁷¹ A József cs.-kori térképen csak 125 ház van feltün-

69 Fényes Elek : Magyarország statisztikája. 1842. 140. lap.

70 Fényes E. : Magyarország geographiai szótára. 1851.

71 Ludovicus Nagy : Notitiae politico-geographico statisticae inlyti regni Hungariae. 1828.

tetve, L. Nagy már 339-et hoz.⁷² Rövid 40 év alatt tehát kb. háromszorosára emelkedett a házak száma.

A terjeszkedés főképpen a déli és nyugati sík részek irányában történt. Az északkeleti és keleti határ domboldalai és lejtői (a mai nyaraló negyed) mind igen értékes szőlőterületek voltak.

7. A 70-es évek gazdasági irányváltozása.

Budakeszi községnek a 19. század második feléig Budapesttel közelebbi kapcsolatai nem voltak. A lakosság számára csak piac, dolgozni senki sem járt be a fővárosba. Iparos lakosság nincs e korban, legfeljebb egy-két kőmives, ács, kovács és lakatos. A lakosság legnagyobb része mezőgazdasággal foglalkozott s főképp a szőlőmivelés jelentette megélhetésük forrását.

A 19. század vége azonban faluközösségünk életében gyökeres változást hoz. A hetvenes évek országos csapása, a filloxera tönkretette a határ szőlőit s községünk rövid 4 év alatt (1874—78.) elvesztette kenyérét. Próbálkoztak újabb telepítéssel, de az is elpusztult.

A környék domboldalait a főváros megvette terjeszkedése céljaira s így a mezőgazda nép megszokott munkahelyén teljesen tért vesztett.

A milleneumi év közeledtével azután megindult a főváros rohamos építkezése s Budakeszi munkássága tódul be Budapestre kenyérért, megélhetésért.

Ezzel egyúttal megindult a falu iparosodása s mivel legkönyebben az építkezéseknél nyertek alkalmazást, eleinte csaknem 100%-ban kőmivessé, ácsokká lettek. Építették a parlamentet, a vár oldalait, a Dunapartot, stb. Hűvösvölgy, Zugliget, Svábhegy fejlődő villatelepei s a külterületi építkezések szintén munkaalkalmat jelentettek a budakeszi kőmivessé, kik keresettek voltak országszerte s azóta is előnyben részesülnek a fővárosi építkezéseknél.

Az iparosodás — mint látni fogjuk — mindjobban tért hódított s ma több 100 legkülönbözőbb szakmájú iparos jár be naponként Pestre.

Községünk így a lehető legszorosabb kapcsolatba került a fővárossal és azóta fokozatosan veszti falusi jellegét. Ma már alig

⁷² L. Nagy : i. m.

van faluközösségünknek olyan életmegnyilvánulása, melyre ne nyomta volna rá a főváros szomszédsága átalakító s szinte meghatározó bélyegét.

B.) A táj mai képe.

1. A lakosság foglalkozása.

É v	1900		1910		1920		1930	
	absz. sz.	%	absz. sz.	%	absz. sz.	%	absz. sz.	%
Összlakosság	4215	100·00	5233	100·00	5409	100·00	6099	100·00
Mezőgazdaság	2242	53·19	2265	43·26	1788	33·05	894	14·65
Ipar	752	17·84	1630	31·14	1536	28·39	2483	40·71
Kereskedelem	224	5·31	298	5·69	145	2·68	302	4·95
Közlekedés	88	2·09	294	5·62	226	4·18	403	6·61
Közszolgálat	61	1·45	218	4·17	369	6·82	497	8·15
Véderő	4	0·09	6	0·11	202	3·73	104	1·71
Napszámosok	680	16·13	293	5·60	732	13·53	911	14·93
Házi cseléd	41	0·97	40	0·76	69	1·27	85	1·39
Egyéb	123	2·85	189	3·61	342	6·32	420	6·89

Budakeszin a lakosság foglalkozását vizsgálva feltűnik a községnek mindinkább iparosodó jellege. A mezőgazda lakosság rövid 30 év alatt 53 %-ról 14 %-ra csökkent, ezzel szemben az iparral foglalkozók száma 17 %-ról 40 %-ra emelkedett. Az 1940-es népszámlálás ilyen szempontból még meglepőbb lesz, mert ma már felénél több tartozik az iparos réteghez.

A község gazdasági életének ilyen irányú alakulását Budapest szomszédsága determinálja. E földrajzi helyzet nagyfokú bevándorlásnak megindítója s mivel a föld kevés, a birtokmegosztás aránytalan, a lakosság többsége Budapesten keresi meg kenyerét.

Naponkint kb. 600 ember jár be Budakeszről a fővárosba, kik főként iparosok, kisebb részben napszámosok. E két társadalmi réteg eltartottaikkal együtt 1930-ban már 56 %-át jelentik a lakosságnak. Az arányszám ma sokkal több s híven kifejezi a községnek mindjobban fokozódó iparos jellegét. Ha hozzáveszünk egy másik réteget, melynek a Pestről jött nyaralóközönség jelenti a megélhetés forrását, nyugodtan állíthatjuk, hogy Budakeszi ma már Nagy-Budapest része s csak a keleti oldal felől való zártsága okozza, hogy még nem kapcsolódott be teljesen a főváros vérkeringésébe.

2. Birtokmegosztás.

Községünk területe 7716 kat. hold. Az 1930-as statisztika 6554 holdat hoz ideiglenes adatként, mert 1122 holdat a főváros-hoz csatoltak. (Tulajdonképp 6593 hold, mert 1123-at csatoltak el s az említett 6554 valószínűleg sajtóhiba.) Az elcsatolás ténye azonban még nem befejezett, azért én a birtokmegosztás fejezetében számításaimat az eredeti 7716 holdra vonatkoztattam.

Budakeszin a jövedelmet nem hozó utak, terek, vízmosságok 106 holdat, terméketlen területek 237 holdat foglalnak el. A gazdaságilag kihasználható terület nagysága első tekintetre kielégítő. (7373 hold). Rögtön megváltozik azonban a kép, ha számbaveszünk, hogy a felénél jóval több, 4479 hold (az egész terület 60·75 %-a) erdő s ebből is 2876 hold kincstári birtok s 1123 hold a fővárosé.

A község nagy határából a polgári lakosság szempontjából mindössze 3374 hold (45·76 %) jöhet számításba, melynek megosztása a következő:

2574	hold	szántó
480	„	erdő
115	„	szőlő
102	„	kert
61	„	rét
42	„	legelő
<hr/>		
3374	kat.	hold.

A művelés alatt álló területek a következő dülökben vannak:

Ochsenzunge	100 hold	Obere-, Mittlere-, Un-	
Rehtal	50 „	terewiesen	200 hold
Kalchberg	50 „	Langteilung	50 „
Sonnenberg	50 „	Mittlereiteilung	100 „
Roter-Grund	120 „	Heuwinkel	250 „
Wiesenacker	50 „	Hühnerhut	50 „
Lacken-Tauben	100 „	Berghut	50 „
Patyer Weeg	380 „	Krautgartenberg	50 „
Akazienried	200 „	Kraut und Hanfgarten	50 „
Biaer-Grund	340 „	Weichselblöss	50 „
Waldlacker	100 „	Maria-Eichel	10 „
Krenwiesen	120 „	Kreutzacker	50 „
Letzte-Teilung	50 „	Kleiner Biaer-Grund	50 „

5. ábra. Budakeszi térképe.

Összesen tehát kerek számokban 2700 hold művelhető. Nagyobbrészt azelőtt szintén erdő volt. A. Kneidinger 1778-as topografiai kézitérképén 573 hold mint „Stockäcker“ szerepel. (Stock=tönk, fatuskó). Irtott területek a Biaer-Grund, Lindenbusch, Weichslblösse, Waldlacker, Akazienried, Heuwinkel, Jenőer-Weeg, a

Krenwiese egy része, stb.⁷² Kneidinger pozitív adatokkal is bizonyítja az irtás tényét. Az 573 holdból 333 holdat a telkesek, 199 holdat a zsellérek irtottak, 41 holdat pedig az uraság.⁷³ A József császárkori térképen (6. ábra) már nagyrészt egyezik területünkön az erdő kiterjedése a maival.

6. ábra. Budakeszi II. József császár korában. A község háza mellett lévő sötét részek a kerteket jelzik. A térkép W és S szélén, valamint a községtől NW-re és S-re közvetlenül mellette lévő foltok a szőlőket ábrázolják. A világos részek a szántót, a szürkés foltok az erdőt mutatják. ck=katólikus templom, wh=korcsma.

Budakeszi területéhez tartozó gazdaságok nagyság szerinti csoportosítása gondolkodóba ejti a mai idők felszínén levő prob-

⁷² Arató-Albecker: Die Entwicklung der Gemarkung von Budakeszi und Budaörs. Neue Heimatsblätter. Bp. 1938. III. Jg. 3.—4. füzet. (A. Kneidinger; Mapp. Arch. 830. 1788. Orsz. Illt.)

⁷³ Arató-Albecker: i. m.

lémáit figyelemmel kísérő embert. Az egész területnek 52 %-a, (1 híján 4000 hold) az említett erdőgazdaság (kincstáré és a fővárosé); további 8·7 %, 671 hold az úrbéresek erdeje és a községi-földek.

A lakosság szempontjából inkább csak a megmaradt 39·17 % bir jelentőséggel :

Az 50 és 100 hold közötti gazdaságok száma 2, területe 160 hold,
a 20 és 50 „ „ „ „ 24, „ 632 „

Az utóbbiból csak 3 gazdának van 50 holdas földje, a többi 20-25 holdat bir. E 26 gazdaság a terület 10 %-át teszi.

További 8·67 %, 669 hold 46 tulajdonosé, kik tehát 10-20 holdas gazdák.

A többi 1584 hold 10 holdon aluli törpebirtokosok közt oszlik meg, kik kb. 1300-an vannak. Egy-egy tulajdonosra tehát általában csak 1 hold jut.

Ezt a szörnyű valóságot enyhíti az a körülmény, hogy Budakeszin a törpebirtokosok nagyrésze egyúttal iparos s így a fővárosban talál megélhetést, másrészt mint háztulajdonos felesleges lakóhelyiségeit bérbeadja.

3. Mezőgazdálkodás.

Tekintettel arra, hogy a birtokok nagyon elapozódtak az intenzív gazdálkodás nehezen valósítható meg. Gazdáink birtoka nem egy tagból áll, hanem több kisebb parcellából. Egy 48 holdas gazda területe 16—18 dűlőben fekszik s ha a távolságok nem is oly nagyok (maximálisan 3 km) mégis sok időt vesz igénybe az ide-odajárkálás, másrészt a sok mesgye a keskeny parcellák mellett veszteséget is jelent. A tagosítás állandó problémája a gazdáknak, de a táj formaváltozatosságával kapcsolatos térszínkülönbségek nagy minőségbeli különbséget is jelentenek, ami az igazságos elintézést rendkívül megnehezítené.

Az országos minőségi megállapítás alapján a 2700 hold szántóföld megoszlása a következő: I. és II. rendű földek nincsenek. III. r. kb. 500 hold, IV. r. 400 hold, V. r. 500 hold, VI. r. 500 VII. r. 750 hold. Az utóbbi kategóriába tartoznak általában a hegyoldalak, ahol rozsot, zabot és szőlőt termesztnek.

A sok apró birtok miatt egyfajta vetésű nagy területeket nem látni a határban. A különböző növényeknek termelési arányát ré-

szint a táplálkozási szükségletek, részint a takarmányszükséglet szabja meg. A változatosságot fokozza, hogy a gazdáknak maximálisan 5 holdjuk van egytagban.

A szántóföldön főterményként termelt gazdasági növények vetésterülete:

őszi búza	446 hold
őszi rozs	21 "
tavaszi árpa	400 "
zab	426 "
csalamádé	5 "
bükkönykeverék	71 "
lóhere	29 "
biborhere	67 "
lucerna	128 "
baltacin	72 "
muhar	65 "
egyéb szálastakarmány	2 "
szemes tengeri	652 "
burgonya	91 "
takarmányrépa	40 "
	<hr/>
összesen :	2520 hold
ugar	54 hold

A vetésterületek nagyságát tekintve a kukoricáé az elsőség (652 hold), azután következik a búza 446 holdon, a zab 426 holdon s az árpa 400 holdon. A többi főterményből csak a lucerna haladja meg a 100 holdat, más vetemény jóval alul marad.

Köztes növényként tök (179 hold), bab (84 hold), borsó, paradicsom, káposzta és mák szerepel.

A gazdasági művelésben négyes vetésforgót alkalmaznak :

- 1 vetés = zabosbükköny
- 2 " = (sekélynövéssű) búza
- 3 " = (mélynövéssű) tengeri
- 4 " = (sekélynövéssű) árpa

Egyesek árpával vagy zabbal baltacint vetnek, mely tavasszal jó takarmány s utána újból felszántják búza részére. A földet trágyázással kényszerítik többtermelésre. A trágya minőségét azonban nagyon rontja, hogy kint a szántóföldön kis kupacokba rakják és nem szántják rögtön alá. Vannak gazdák, akik ugarolással pihentetik földjüket, de ez ritka. Ujabban sok kisgazda épít trágyatelepet betonból vagy kőből. Mútrágyát csak keveset használnak.

1—1 holdon az átlag termés valamivel alacsonyabb az országos átlagnál ;

búza	átlag termése	10—12	q
rozs	" "	8— 9	"
árpa	" "	14— 15	"
zab	" "	14— 15	"
kukorica	" "	50— 60	"
lucerna	" "	40— 50	"
muhar	" "	30— 35	"
baltacin	" "	30— 35	"
bükköny	" "	30— 35	"
répa	" "	150—188	"
burgonya	" "	120—130	"

A föld megmunkálásában és a termelésben nagy szerep jut a mezőgazdasági gépeknek. Szántásra csupa Sack-rendszerű vasékét (duplaeke) használnak. A régi fafogú boronát vasborona váltotta fel. Géppel vetik a búzát, kukoricát, baltacint és répát. A kukoricát sokan planet lókapával dolgozzák meg, amit a géppel vetett kukorica egyenes sorai lehetővé tesznek. Ezzel nagyon sok erőt s időt takarítanak meg; félnap alatt egy vezető 2 lókapával 4 holdat meg tud dolgozni. Különösen sok a kézzel tolható, gép-szerűen működő kapa.

Elterjedt a géppel való takarmánygyűjtés, van fűkaszáló, marokszedő, kazalozó stb. A cséplőgépeket benzinmotor és villany-motor hajtja. A lóval hajtott, járgányos cséplőgépek száma 15. A cséplőgéptulajdonosok a géppel nem rendelkező gazdák gabonáját is kicsépelik bizonyos részért.

Gazdasági eszközök :	motoros erőgép	12
	kerekes traktor	4
	járgány	3
	eke	352
	borona	352
	henger	145
	trágyázógép	4
	vető- és ültetőgép	83
	kapológép	63
	arató- és terménybetakarítógép	26
	cséplőgép	15
	takarmányelőkészítőgép	120
	magtisztítógép	46

A törpebirtokosok vagy maguk munkálják meg földjeiket, vagy felesbe kiadják a földmivelő gazdáknak (ha t. i. iparosok, vagy más kereseti forrásuk van). A földmivelő gazdák mezőgazdasági munkásokat fogadnak. Budakeszin annyit keresnek a gazdáknak nyáron segédkező munkások, mint sehol a környéken. A

nők 1:50 P-t ellátással, a férfiak 2 P-t ellátással vagy 3 P-t ellátás nélkül s fejenként 1 liter bort is szoktak kapni. E munkások közt mégis általában elégtelenség uralkodik. Ennek oka, hogy több köztük az iparos, akik nem tudnak elhelyezkedni s bántja őket, hogy kénytelenek képesítésükön aluli munkát vállalni, másrészt a nincstelenek nagy részét bizonyos fokú irigység jellemzi a jobbmóddal szemben. A helybeliek nem szívesen vállalnak napszámot odahaza. Egyesek pl. inkább kora hajnalban 4 km-nyi útat gyalognak fel a Svábhegyre, vagy a budai villákban dolgoznak napi 1:20 P-ért (ellátás nélkül), mert sérti hiúságukat a saját községükben végzett ilyenmű szolgálat. Ezzel szemben arra irányul minden törekvésük, hogy legalább $\frac{1}{4}$ vagy $\frac{1}{2}$ holdas földcsekkéhez jussanak, amit azután a legnagyobb odaadással és gondossággal művelnek meg.

Községünkben újabban tapasztalható jelenség, hogy a földdel való foglalkozáshoz tér vissza több olyan egyén, aki a háború utáni időben egészen másirányú munkában talált kenyeret és megélhetést. Így a nagy földéhség, mely különösen a legutóbbi 3 évben észlelhető részben hozzájárult ahhoz, hogy az amúgy is jóval napi áron felüli földek ára felszökött. Ma Budakeszin pl. egy közepes minőségű föld magyar holdja 1200–1500 pengő, holott az Alföld termékenyebb földjeinek ára 400–600 pengő közt mozog. Csak a községtől távolabb fekvő és gyengébb minőségű földek ára 40–80 fill. négyszögölenként.

A helybelieknek a főváros határában is vannak földjeik. (Petneházy rét). Ezeknek ára kedvező fekvésüknél fogva rohamosan felszökött. Míg 1926-ban e földek holdja 1840 P, 1931-ben 2000 P, 1934-ben 3000 P, 1938-ban már 5000 P, sőt volt, aki 8000 P-t kapott érte. A „Petneházy rét“, mely eddig szántóföldként szerepelt, napi áron jóval fölül értékét annak köszönheti, hogy kedvező fekvésénél fogva rendkívül alkalmas nyaralótelep létesítésére s így irányú fejlődése már meg is indult.

Budakeszin a határ talajának minősége és a vízhiány miatt belterjes konyhakertészettel nem lehet foglalkozni, aminek pedig a főváros közelsége nagy jelentőséget adna. A helyi szükséglet fedezése is behozatalra szorul.

Újabban községünkben erősen emelkedik a gyümölcskultúra. 1895-ben 9192 darab gyümölcsfa volt a határban, ma ezeknek száma 38–40 ezerre tehető. Van gazda, akinek 1500 gyümölcsfája van s 13 egyénnek van 200-nál több. Az utolsó 2 évben kb.

2000 gyümölcsfát ültettek. Legtöbb ezek közt az őszi- és kajszinbarack, mely itt kitűnő aromájú és szakemberek által elismert.

Eddig a termelt gyümölcsnek csaknem egész mennyisége a helybeli napi piacon kelt el s a lakosság maga fogyasztotta. Most gyümölcsstermelő és értékesítő szövetkezet létesítenek tervével foglalkoznak. Ösztönzőleg a szomszédos Budaörs gyümölcsstermelésének gazdaságos volta hat. A kerületi gyümölcsstermelési felügyelő két hetenkint látogatja a községet és tanácsot ad. Több gazdának jár a földművelésügyi minisztérium által kiadott „Növényvédelem“ és „Kertészet“ c. folyóirat, mely ily irányú tudásukat bővíti.

Budakeszi meszes-agyagos és szélvédett völgykatlanában a legkülönbözőbb gyümölcsfajták kitűnően megteremnek. Gyümölcsösöket főleg barackból létesítenek. A gyümölcsfák nagyrésze a háztelek folytatásában lévő hosszú kertekben és a kapásnövények földjén van.

Évtizedes megfigyelés és tapasztalatok alapján állítható, hogy a „Heuwinkel“ fensíkja, mely különben a legkiválóbb szőlőtermőterületek egyike, csak csonthéjasok termelésére alkalmas, a „Weichselblös“, „M.-Eichel“ és „Paskum“ dűlők viszont kitűnő alma- és körtetermők. Községünkben jól-termő almafajták az aranyranet, rozmarin-, bőr-, pogácsa-, fontalma és az u. n. „soufnozn“ (juhorr). Most kezdik termelni az értékes és keresett Jonathán fajtát. Körtéfélek: téli- és őszi- császárkörték, Kálmán-, Napoleon-, Hardi-vajkörte, margareta-, cukor-, szagos- és az ú. n. „erlauf“-körte.

Ujabbán ültetik a nagy papírhéjú mandulát a cukrász ipar részére, továbbá a földiepret és málnát gyümölcsköztesként.

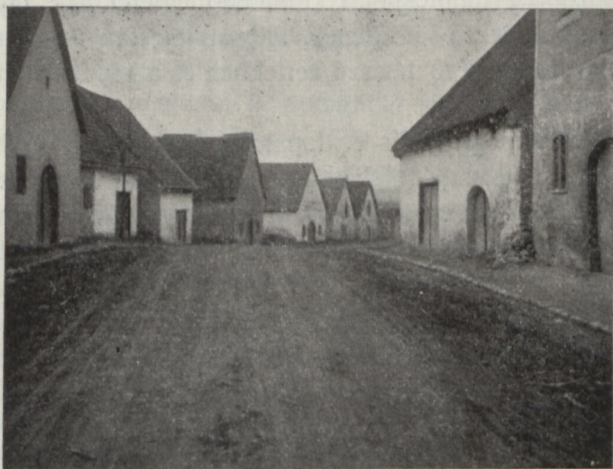
Belterületen a járdák legrégebb óta főleg diófával szegélyezettek. Az udvarok jellemző fajtája a terebélyes koronájú „savanyú szeder“, melynek gyümölcséből torokbaj ellen hatásos szerizet készítenek.

Több ittjárt szakembernek véleménye, hogy a budakesziek gazdaságilag még mindig nem használják ki eléggé egyébként is kis területüket. A magam megfigyelése szerint is több olyan udvarban, ahol gazdasági célra nem használják a parlagon hagyott területet, gyümölcsfákat kellene ültetni.

A gazdák az új telepítéshez részben helybeliektől, részben a pátyi uradalmi faiskolából szerzik be a csemetékét. A takarékosabbak maguk nevelnek, rendszerint vadmandulát s ebbe szemzik a megfelelő fajtákat. Községünkben nagyobb védelmet érdemelne

az erdőben több helyen található vadgyümölcsfa, melyeket az alma, és körtetermesztés céljaira oly szükséges vadalanynok anyafáiként lehetne kezelni, ami lehetővé tenné jövedelmező faiskola létesítését.

A budakeszi gazdák szőlőműveléssel is foglalkoznak. A hátrából 115 hold jelenti a szőlőt. Tudjuk, hogy a 70-es években 950 hold volt beültetve szőlővel. Ehhez viszonyítva ma nem beszélhetünk fejlett szőlőgazdálkodásról bár fejlődő stádiumban van ez a gazdasági ág is. (5 évvel ezelőtt csak 80 hold volt). A szőlők nagyrészen borszőlőt termelnek. Az 1930-as statisztika szerint 155 helyen van borgazdasági gép. Csemegeszőlőt csak újabban

7. ábra. A faluvégi pincesor.

ültetnek s ez nem több 13 holdnál. Fajtái: Csabagyöngye, Szőlőkertek királynéja, Pasatuti, Máthiász Jánosné, Erzsébet királyné, Itália, Hafusalit, Corniola, stb. A község határában levő Gröbel-féle szőlőtelepen főképp csemegeszőlőt termelnek s azt a fővárosban értékesítik. A csemegeszőlő nagyobb mértékű felkarolása — tekintettel a nagy értékesítő lehetőségekre — a helybeliek részéről is kívánatos volna.

A szőlősgazdák Amerikából importált vadalanynya szoktak oltani, mert a filoxera nem támadja meg. Nemes alanyon, direkttermő szőlőt állandóan gyökérpermetezésben (földpermetezés) kell részesíteni, ami a költségeket növeli, azért mellőzik a termesztés módját. Ilyen direkttermő fajtája már csak néhány gazdának van.

Gyakori szőlőéréskor a hosszantartó esőzés, ami a szőlősze-

meket megrepesztí. 1938 őszén is nagy kárt jelentett ez. A szüretelés októberben, néha csak novemberben folyik. A borospincék a falu déli végén sorakoznak egymás mellett külön utcasort alkotva, (Pincesor utca) mely ma már lakónegyed. (7. ábra.) A pincék egyrésze löszbe van vágva s csak az előfala épített. A község e részén több löszbevált lakást is találunk, melyet téglavető cigányok laknak. (8. ábra.) A faluvégi borospincék száma kb. 100. Természetesen sokan a régi virágzó bortermelést hirdető, lakónházalatti nagy pincében tartják kevéske borukat.

A termelt bormennyiség megállapítása nehéz. A gazdák egyrésze (tekintettel a literenként 3 fill. fogyasztási adóra) nem jelenti be a teljes mennyiséget. 1937-ben a bejelentett mennyiség 81.869 l. (2456 – 57 P adó után számítva.)

A község lakosságának borszükségletét semmiképen sem fedezi a termelt mennyiség. A vendéglősök 1937-ben 160.738 liter után fizettek fogyasztási adót. (9644 P.) A tényleges fogyasztás azonban a két részről együtt bejelentett 242.607 liternél is jóval több. A behozott bor legnagyobb mennyiségét Budaörs szolgáltatja.

A mezőgazdasággal foglalkozó lakosság megoszlása :

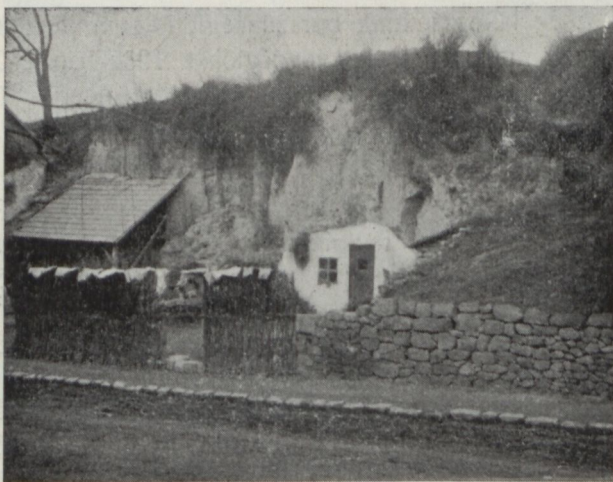
Év	Kereső	Eltartott	Együtt	Az összlakosság %-a
1900	963	1279	2242	53·19
1910	887	1378	2265	43·26
1920	908	880	1788	33·05
1930	446	448	894	14·65

4. Élet az erdőben.

Budakeszin a magánosoknak nincsen külön erdejük. A volt úrbéresok tulajdonát képezi 480 kat. hold erdő, mely gazdaságilag a gödöllői erdőmérnökség ellenőrzése alatt áll. Az erdőgondnokság hatásköre kizárólag a kitermelésre terjed ki. Az erdőkezelés 20 éves üzemterv szerint történik. 342 gazda van érdekelve, kik mint erdőbirtokosok szerepelnek és 932 m³ fát kapnak. A részesezés nem egyforma; egyeseknek 1, másoknak 8 vagy 15 rész jár. Az úrbéresok tervbevették 8000 fekete fenyő, 4000 akác és 4000 kőris ültetését eddig kopár, puszta területeken.

A község határában a Korona-uradalomnak 3999 kat. hold (1 híján 4000 kat. hold) erdeje van. 1898-ban a Kincstár a fővárosnak adott 1123 kat. holdat, amely területet elcsatolták a községtől, de az elcsatolás még nem végleges és én munkámban mindenütt a község határához számítottam. Ami az erdőgazdálkodást illeti szervesen hozzátartozik a Budaörs határában levő kb. 1000 hold erdő is, mely szintén kincstári birtok. Budakeszin van a m. kir. Állami Koronauradalmi erdőhivatal 5 védterülettel és 5 kezelő-erdőőrrel.

Pest közelében, tehát a keleti oldalon, a kommunizmus alatt sok fát elhurcoltak s a nyári zápor nagy résztle tarolta a területet. Most

8. ábra. Lőszbevájt lakás a külterületen.

történik a visszafoglalás mesterséges erdőtelepítéssel. A leszegényedett talajon csemetéket ültetnek s ahol még van termőföld makk-rakással telepítenek. A Tórét csemetekertjében felnevelt 3 éves erdei- és lúcfenyőt kopárabb talajra, 1—2 éves kocsánytalan tölgyet kőriszt s más lomblevelűeket jobb talajra ültetik. Az északi oldalakra bükk kerül. Szegélyfának a szelíd-gesztenyét ültetik, a mélyebben fekvő vízmosásos területeket pedig akáccal telepítik be.

Budakeszi és Budaörs határán, tehát délkeleten a fantasztikus alakú Csíki hegyek mészkövén karszterdősítés folyik. Vannak részek, amelyeket már 30 éve erdősítettek, máshol csak most sikerült. Alulról humuszt hordanak fel, melyet kősáncsal vesznek

körül, hogy a csapadék el ne mossa s az így készített fészekbe kerül a csemete.

Új erdő telepítése ott, ahol már erdő van, természetes úton történik. Tölgy- és bükkerdőben 100 éves vágásfordulóval megy a munka. Ez azt jelenti, hogy mielőtt az erdő eléri a 100 éves kort „megnyitják“ ritkítják, hogy magzásra serkentsék a fákat, kitisztítják az aljnövényzettől s levegőt bocsátanak a talajra. Ha volt bő makktermés és a csemeték megeredtek, kétszeri vágással letarolják. Mivel 100 %-ban nem szokott megeredni a makk, az üresen maradt foltokat beültetik csemetével, vagy bekapálják makkal. Az így felújult erdő ápolásra szorul. Kb. a 7.—8. esztendőben a tuskóról

9. ábra. Részlet az erdőből. (Sétány.)

jött sarjakat, gyombokrokat és gyomfát (fűz, nyár, nyír) kiszedik. 20 éves korban ezt megisméttlik s ezután kialakul a jövő erdeje. A rossznövésű, beteges fákat, vagy amelyek értékeesebbet elnyomnak mésszel megjelölik s kivágják, természetesen ügyelve arra, hogy összefüggő lombsátor maradjon. A csemete augusztusban a kevés csapadék miatt gyakran kipusztul.

A kitermelést a falu szegény lakossága végzi. Kb. 300 ember foglalkozik télen a megjelölt fák kivágásával. A legtöbb közülük alkalmi fatermelő. (Ha 10 ürköbmétert kitermel, 1 ürköbméter az övé.) Egy-egy kitermelő 6 m széles sávokat „nyílásokat“ kap s a kitermelt fát sarangkarók közé méterbe rakja. Ez a kiter-

melés a főhasználat. 80 évnél idősebb erdők kerülnek alája. A tölgy- és fenyő-műfából a helybeli kisiparosok kiválogathatják a nekik megfelelőt. A feldolgozásra van szalagfűrész és körfűrész is. Évente 20 m³-t vesznek meg a kerékgyártók és bognárok, míg a a pesti fakereskedők kb. 100 m³-t. Építkezésre, kerítésoszlopnak, szőlőkarónak kb. 60 m³-t vesznek meg a községbeliek, tűzifának pedig 1500 ürköbmétert.

A kitermelt fa mint hasábválaszték (12 cm-nél nagyobb)

hasított dorong	(9—12 cm)
vastag	„ (5—9 cm)
vékony	„ (3—5 cm)
gallyfa	(1—3 cm)
rőzsefa	(1 cm-nél kisebb)
gyökértuskó	kerül forgalomra.

A tisztasokról és nyiladékokról évenként kb. 100 q szénát termelnek ki.

Faszedésre nincs engedély, mert vadászatilag a terület bérbe van adva. Az erdőgondnokság tervbevette, hogy 30 holdas területet kijelöl, ahol a szegények 5 fillér ellenében fát szedhetnek. Erre az intézkedésre az erdő érdekében is szükség van, mert a bevándorlott szegény népnél igen gyakori a falopás s élő törzsek is kívágnak.

A budakeszi erdőben állandóan tartózkodó vad a szarvas és őz. Ez a rőt vad vagy fő vad, amelyet külön gondozásban részesítenek. „Dogonyákat“ fürdőhelyeket létesítenek számukra a víztelen területen s hordóban hordják fel a vizet az itatókba. Az apró vadnak nincs erre szüksége. Bent az erdőben u. n. „vadföldeket“ létesítenek, melyekre répa, burgonya, csicsóka, káposzta, kukorica, cirok és köles van vetve. Ezzel egyúttal a szomszédos földeket védik meg a vadaktól.

Ha erős a tél, vaddisznó is található, de csak rövid ideig.

Sok a nyúl, róka, vadmacska, borz, menyét, görény, sőt nyestet is találtak már.

A szárnyasok közül fogoly, fácán, fűrj, erdei szalonka, vadgalamb, varjak, karvaly, szarka s sok éneklőmadár népesíti be az erdőt.

Az erdő vadjainak feljavítására is történtek kísérletek. Fácánt tenyésztettek is. A fiatal fácánok szeretik a hangyatojást, de ez erdeinkben kevés, s mesterséges táplálékon tartották a csibéket. A közelmúltban 120 fácántyúkot, 20 kakast és 40 db. nyulat hozott a gondnokság a vadállomány gyarapítására.

5. Állattenyésztés.

Budakeszin az állattenyésztés inkább az állattartás szóval fejezhető ki, mert a cél főleg a saját szükségleteknek megfelelő mennyiségű állat tartása.

Igavonásra kizárólag lovat használnak. A lovak száma 249. A lóállomány aránylag kevés és 1930 óta kb. állandóságot mutat. Régebben több volt, mert a bérkocsisok is tartottak lovat. Ez a társadalmi réteg ma nincs s néhány fuvaros kivételével úgyszólván csak a gazdáknak van lovuk, kik a mezőgazdasági munkánál használják. Ökörfogatot a faluban nem látni. 1895-ben még 14 ökrör szerepel a kimutatásban. Egyes dülőnevekből -- Ochsenried, Ochsenzunge, Ochsenberg — is következtethetünk az ökrök régebbi nagyobb számára.

A szarvasmarhatenyésztés eléggé fejlett. Nem pusztán a lakosság szükségletét fedezi, hanem virágzó tejgazdaságnak lett alapjává. A teheneket nyáron aránylag rövid időre hajtják csak ki a közlegelőre. Istállózó állattenyésztést üznek, melynek folyománya, hogy rendkívül sok takarmányt kell természetienők. Ez kitűnik a fentebb leírt vetésterületek nagyságából is. Községünkben a tehenek közül a Simmenthali (bonyhádi) fajtát tartják, mert az az istállózást jobban bírja. Csak elvétve akad másfajta tehen. Jellemző, hogy rendkívül kevés a kút mellé épített vályú, ami szintén mutatja, hogy Budakeszin az állattenyésztés nem intenzív.

A sertésenyésztés is csak saját szükséglet fedezésére szolgál. A házi szükségletet kielégíti 1—3 hízó. A sertések száma 500 körül mozog. A hús- és zsírsertés aránya ; 1 : 1-hez. Ujabban néhány lakos a fővárosból hozott moslékkal nagyobb mérvű sertéshízalást folytat eladás céljából. Budakeszin minden évben van sertésvész, de az egészségesen beoltott állatok rendszerint megmaradnak. 1935-ben pl. a betegen beoltottak (9) mind elhullottak, a nem beoltottak 60-37 %-ban; az egészségesen beoltott 153 sertés közül csak egy hullott el. Ezen okulva a legtöbb tulajdonos siet sertéseit beoltatni. Legelőre kb. 15 év óta nem hajtják ki a sertéseket, hogy megelőzzék a sertésvész terjedését. A sertésbetegségekkel kapcsolatosan több babonás szokás van elterjedve a faluban. A kis malacokat pl. nem szabad dicsérni, hogy el ne pusztuljanak. Betegség esetén „vérvételt“ eszközölnék oly módon, hogy bevágják a disznó fülét stb.

A szarvasmarha és sertésenyésztés céljaira a község tart fenn tenyészállatokat.

A község határában levő Erzsébet-pusztán a főváros részére szarvasmarha- és sertéshízlalás folyik.

Egynéhány szegény család kecskét tart. A módosabb ember szegényli. Jelenleg 41 kecske van a faluban. Ez a szám a megszo-
kottnak kétszerese, de így is jelentéktelen.

Nyulat szintén csak pár család tart. Évekkel előbb jóval több volt a nyúlállomány. A hús most olcsóbb s a nyúltenyésztés már nem éri meg a fáradságot.

Budakeszin alig van háziasszony, aki ne foglalkoznék baromfitenyésztéssel. Ez a tojás nagyszerű értékesítési lehetőségével függ össze. Kedvelt fajták: a Rhode Island, leghorn s ezekkel nemesített magyar parlagi tyukok; pekingi kacsával nemesített magyar kacsák. A ludak nemesített magyar parlagiak. A ludak száma kevés, ami a vízhiányra vezethető vissza. Pulykát egyáltalán nem tartanak.

A baromfitenyésztés intenzitását mutatja, hogy 3 csibekeltetőgép van a faluban.

Újabban divatos foglalkozás a méhészet. A cukrász már kb. 40 éve tart ugyan méheket, de az utóbbi időben egyéb iparosok űzik mellékfoglalkozásként. Kb. 11 méhészkedő van a községben, kik már nem szalmakasokban, hanem kaptárakban tartják méhcsaládjaikat. Tagjai az OMME-nek s járattják a „Magyar méh” havi folyóiratot. Budakeszin méhlegelő nincs. A mézelő fa kevés, akác helyett inkább diót ültetnek a közterületeken. A tarlót aratás után hamar felszántják. Takarmánybaltacin, továbbá hárs és fenyő szolgál csak méhlegelőül. A határ kicsi, elég széles, amit nem szeret a méh s gyakran egész családok kipusztulnak.

Állatállomány.

É v	1895	1911	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Ló	410	407	317	270	249	265	224	265	257	251	249
Szarvasmarha	1062	598	582	626	636	619	644	660	678	635	649
Sertés	1134	1189	379	348	671	420	736	637	402	429	530
Kecske	5	29	22	14	14	14	18	25	19	29	41
Baromfi	4001							8510			
Méhcsalád	77							110			

Érdekes jelenség, hogy Budakeszin a kutyák száma 4 év alatt több mint kétszeresére emelkedett.

1934-ben	112
1935-ben	220
1936-ban	232
1937-ben	227
1938-ban	276

A növekedés a Budapestről ideköltözött kutyakultuszával magyarázható, kik leginkább szobakutyákat tartanak.

6. Ipar. — Munkásügy.

A 19. század végén megindult átalakulás továbbfolyik a 20. században s mutatkozik napjainkig. A budakesziek iparosodása lépést tart a technika fejlődésével. Míg 1900-ban az ipari népesség 752, addig 1930-ban már 2483, tehát háromszorosánál is több. A fővárosi iparágak legkülönbözőbb szakmaiban képviselve vannak a budakesziek. Más falvakban pl. legtöbbször hiába keresnénk nyomdászt, üvegfestőt, írógépműszerészt, aranyművest, vegytisztítót, autószerelőt, stb. Túlsúlyban azonban a kőművesek és szobafestők vannak. Ebben a két iparágban a nyári szezonhónapokban többet keresnek más ipari alkalmazottnál. Keresetük napi 6—8 P. A kőművesek nagy százaléka a téli hónapokban a disznóölés mesterségét űzi. Az ipari szakmunkások általában 4—6 pengőt keresnek naponként. Szép számmal vannak képzett nők is a budakesziek között. Míg 1900-ban csak 22 nő foglalkozott iparral, addig 1930-ban már 166. Vannak varró-, himző-, fodrász-, manikűröző-, kalapkészítő-, sőt divattervezőnők is.

Munkásságunk megbízhatóságának bizonyítéka, hogy egyes nagyüzemeknél alkalmazott férfiakat vidékre, sőt külföldre is küldenek pl. a Házi-Somogyi Vasszerkezetgyár és a Ganz-gyár a szerelőket.

A budakesziek szívós munkabírására vall, hogy 50 %-uk reggel és este 1—2 órát kénytelen gyalogolni munkahelyére és onnan vissza.

Falunkban a fiatalság minden törekvése ma már arra irányul, hogy valamilyen képesítést szerezzen. Mutatja ezt többek között a tanoncok számának rohamos növekedése is. A népszámlás adatai szerint 1900-ban a tanoncok száma 28, 1930-ban már 137. Akinek nincs módjában mesterséget tanulni, inkább a fővárosban szegődik, mint helyben. Ezzel függ össze az a jelenség, hogy Bu-

dakeszin ujabban a módosabb családok nem a faluból, hanem a környező községekből (Etyek, Budajenő, Perbál, Telki, Nagy-Kovács, Solymár, Bia stb.) fogadnak gazdasági cselédeket. Számuk 60—80 közt ingadozik.

Budakeszi munkásokkal a főváros legkülönbözőbb vállalataiban találkozunk. Sokaknak a munkahelye a Ganz villamossági gyár, Körting gyár, Wolfner bőrgyár, fegyvergyár, dohánygyár, cukorgyár, szövő-fonógyár, dobozgyár, képkeretgyár, indantrépfestékgyár, zsákvarroda stb. A miniszteriumok 20 altisztje budakeszi. A fővárosokban szolgáló cselédek száma 20—30, sokkal több azonban a bejáró takarítónő.

Hogy az iparosodásra kizárólag a főváros szomszédsága hatott, kitűnik, az önálló (helyben dolgozó) és a nem önálló (főleg Pesten dolgozó) iparosok számának növekedésében mutatkozó aránytalanságból:

Év	Önálló	%	Nem önálló	%	Összes iparos
1900	121	41·30	172	58·70	293
1910	140	23·25	462	76·74	602
1920	185	33·09	374	66·90	559
1930	208	19·81	842	80·19	1050

Míg az első csoport 21·49 %-os csökkenést, addig az utóbbi ugyanannyi emelkedést mutat.

A helyi iparra a főváros szomszédsága negativumot jelent, mert a helybeliek az iparcikkek legnagyobb részét Pestről szerzik meg.

Természetesen legnagyobb azoknak az iparágaknak száma, melyek az ember közvetlen ellátását s kényelmét szolgálják. Így a községben folytatja iparát:

13 pék	12 borbély	5 kovács
13 vendéglős	10 férfi szabó	4 bognár
7 szikvizgyáros	3 női szabó	3 bádogos
10 mészáros	10 kőműves	2 esztergályos
2 cukrász	8 ács	2 üveges
2 kávé	10 szobafestő	2 villanyszerelő
17 cipész	10 asztalos	1 kéményseprő.

A többi szakmában csak egy-egy ember dolgozik: kőfaragó, kútépítő, nyerges, lakatos, órás, műöntő, fényező, fényképész.

A Pestre járó iparosok saját és közvetlen környezetük (ro-

konaik) részére is dolgoznak s időnkint „privát munkát“ is vállalnak helyben. Házi iparral csak egy család foglalkozik, mely dísztárgyakat készít cementből, kavicsból és fából.

A község határában épült Erzsébet szanatóriumban 30—40 helybeli munkás nyer alkalmazást. Állandóan foglalkoztat 2 borbélyt, 2 asztalost, gépszerezőt, henteset, szakácsot, stb. A többi szanatóriumokban is dolgoznak budakesziek. Kétségtelenül a szanatóriumok hatása mutatkozik a temetkezési vállalatok nagy számában (5).

A helyben dolgozó iparosok 1919-ben ipartestületbe tömörültek. Tagjaik száma 1938 januárjában 144. 1938-ban a Nagykovácsi Ipartestület 41 taggal csatlakozott hozzá, ez a községnek új kapcsolatot jelent. A közel 200 tanoncból mindössze 28 szegődött helybeli mesterhez és a segédek közül csak 19 dolgozik helyben.

Budakeszin a vállalatok legtöbbje ma már személyzettel dolgozik, bár 5-nél több alkalmazott csak egy iparvállalatban van. A vállalatok nagyságát a következő táblázat tünteti fel:

Vállalatok :

Év	Segéd nélkül	Segéddel	Összesen
1900	86	49	135
1910	88	78	166
1920	157	44	201
1930	2	203	205

Az összeomlás után tehát a személyzet nélkül dolgozók száma nagyobb, azonban a konjunktúra éveiben az ellenkezője tapasztalható, ami természetszerű következménye volt a gazdasági fellendülésnek.

Legnagyobb iparvállalat községünkben az Elektr. Műszaki R.-T., melynek célja a község villamosítása és műszaki vállalatok létesítése. Az intézmény az áramot a Bp. Elektr. Művek-től veszi. A községnek 1200 lakóháza közül kb. 800-ba vezették be a villanyvilágítást. Kb. 50 helyen van elektromos tűzhely és 60 helyen villanyvasaló. Gépek hajtására is használják az áramot, nevezetesen :

- 7 helyen vízajtásra
- 4 „ szikvízgyártásra
- 3 „ hentesárúképzésre

3	„	cséplőmotorhajtásra
2	„	famegmunkálásra
1	„	jéggyártásra

A rendes fogyasztók száma 1938-ban 694, a nyári fogyasztóké 86. Az Elektr. Műsz. R.-T. az egyetlen iparvállalat, mely ötnél több segédszeméllyel dolgozik. Alkalmazottainak szociális szempontból ez az iparvállalat nyújt legtöbbet Budakeszin.

Nagyobb üzeme volt községünknek a Halfer-féle márványozó festékgyár, mely egyedülálló szabadalmazott eljárással dolgozott. 1936-ban áttette üzemét a fővárosba. Szabadalmát egy angol cég vette meg.

Másik jelentősebb vállalkozás volt a Natto-féle cipőkrémgyártás. Készítője 14 éven át több mint 200 községben értékesítette gyártmányát, ezzel Budakeszinek tágabb kapcsolatokat szerzett.

Budakeszin a mezőgazdasági ipart egyedül a tejszövetkezet képviseli, mely tejszint, tejfelt, vaját, turót és joghurtot készít. A tejszövetkezet a tejtermékek előállítására a legmodernebb felszereléssel rendelkezik.

7. Kereskedelem.

Budakeszin a kereskedelem nem nagyarányú. A község tényleges fogyasztási viszonyait nehéz megállapítani, mert a Pesten kereső lakosság ott is költi el pénzét. Helyben csak kisebb háztartási cikkeket és mezőgazdasági terményeket vásárolnak. A nyári időnyben az alkalmi napi piacon a lakosság gyümölcsöt, kevés zöldséget, tojást és baromfit árusít a nyaralóközönségnek. A szomszéd községekből (Budajenő, Telki, Perbál, Páty stb.) is hoznak árút a piacra, ami nem jelent konkurenciát, hisz alig van valami feleslege földművelő népünknek. Főképen konyhakerti terményeket (paradicsom, paprika, uborka) árusítanak, amit a helybeliek is tőlük kénytelenek venni. Bicskéről különösen sok dinnyét hoznak, mert az sem terem községünkben.

Községünkben az üzletek legnagyobb számban az élelmezés szükségleteit hozzák forgalomba. Fel kell itt is sorolnom azokat az iparvállalatokat, melyek egyben üzletekként szerepelnek. Ezek szerint a község belső áruforgalmát 22 fűszerüzlet, 10 mézárszék, 14 pék, 10 vendéglő, 2 cukrászda, 1 csemegeüzlet, 1 falatozó, 8 trafik, 1 gyógyszertár, 1 drogéria, 2 rövidárúkereskedés, 1 bazár,

2 kézimunkaüzlet, 2 vaskereskedés, 1 festéküzlet, 2 virágkereskedés, 2 sírkőraktár és 1 fakereskedés bonyolítja le.

Feltűnő, hogy azon árúk számára, melyeknek vásárlása nem szükséges mindennap, csupán 1—1 kereskedés áll rendelkezésre. Ez is jellemzően mutatja Budakeszinek Budapestre való gravitálását.

A Hangya fogyasztási és értékesítő szövetkezetnek a községben 3 üzlete van. Évi forgalma 200.000 P. Intervencios vásárlásokat végez s belekapcsolódik különféle értékesítő ágakba (tojás, méz, baromfi, gabona, gyümölcs stb.)

Budakeszi fűszeresei, pékjai és hentesei részére a szanatóriumok, üdülő- és nyaralótelepek jelentenek nagy forgalmat, mert nagymennyiségű élelmet fogyasztanak.

A Pestre irányuló áruforgalomnak anyaga gyümölcs és tej. A gyümölcsöt egyesek megrendelésre összevásárolják s néhány fillérrel drágábban adják el Pesten. Főleg asszonyok keresnek így napi 2—4 P-t.

A tej értékesítése szövetkezeti alapon történik. A tejszövetkezet 1930-ban alakult 297 taggal és 540 üzletrésszel, főüzeme Budakeszin van s Pesten 12 fióküzletet nyitott, melyek közül 3 egész nap, a többi pedig a reggeli órákban van nyitva. A termelők és értékesítők is a falu polgáraiból kerülnek ki. A szövetkezet naponta 3000 liter tejet gyűjt. A községből kb. 1000 liter gyűlik össze, a többit a szomszéd községekből (Budajenő, Telki, Perbál, Páty) tengelyen szállítják. A szövetkezet alakulása azzal van összefüggésben, hogy a főváros megszüntette a „milimári“ rendszert. A lakosság kb. 300 tehén tejét értékesíti így. Különös jelenség, hogy míg eleinte 2000 liter gyűlt össze a községből, ma csak 1000 liter, bár az állatok száma nem csökkent. A helybeli fogyasztás nagyobb aránya a lélekszám rohamos növekedésével magyarázható.

Magában a faluban főleg gabona, takarmány és sertés kerül eladásra.

A négy disznókereskedő Bicskéről, Zsámbékról, Ercsiről és Pátyról hozza a sertéseket. A téli időben sok gazda maga látogatja a bicskei állatvásárokat, hogy ott malacokat vásároljon. Ujabbán a községnek 3 polgára rendszeresen foglalkozik terménykereskedéssel.

A lakosság nagy mennyiségű lisztet fogyaszt (átlagban 2 q esik 1 személyre), mert a bejáró iparosok és munkások hideg ételt, főleg szalonnát és húsfélét visznek magukkal, amihez sok

kenyér kell. Ezzel függ össze az „asztaltársaság“ szokása is. A szegényebbek t. i., akik nem tarthatnak állatot, hetenkint néhány fillért fizetnek az u. n. asztaltársaságba s az év folyamán összegyűlt pénzből a téli hónapokban 1—1 hízót vesznek.

Budakeszin a takarmányforgalom rendkívül nagy, ami az istállózó állattenyésztéssel függ össze.

Ujabbán jó jövedelmi forrást jelent a volt urbéreseknek a gyeptéglaszállítás. Eddig használatlan, terméketlen területeket kisbérletre kiadtak két évi megmunkálás céljából, majd bevetették fűmaggal, s kitűnt, hogy gyönyörű dús gyeppé nő. Már 5 holdnyi területet hasznosítottak így, holdanként 1500 pengő jövedelemmel. A Gellérthegy oldalát nagyrészt budakeszi gyeppel látták el és 1938-ban Óbudára kértek nagyobb mennyiséget.

Jó jövedelmi forrást jelent a budai-föld bánya, melyet buda-

10. ábra. Dolomitvájó a József főherceg szanatórium mögött. A felsőtriaszkorú porlott dolomitot eocen vörös konglomeratum borítja be, amiért a terület a „Roter Grund“ nevet viseli.

örsiek bérelnek. Évenként 4500 pengő értékben szállítanak el budai földet, amiből piktortéglát készítenek s kereskednek vele.

A mészkőbányákból sok mészkövet szállítanak el utépítéshez.

Kereskednek a dolomitporral is, melyet alapozó földfestéknek, — és vörös agyaggal, melyet sütőkemencék alapozására használnak.

A kereskedelemmel szorosan összefügg a pénz- és hitelügy, melynek lebonyolítására Budakeszin 2 pénzintézet működik.

A Takarékpénztár Rt. már 1885-ben alakult. Részvényesei mind helybeliek. Kölcsönösszeget kizárólag kis egzisztenciáknak folyósít építkezési és beruházási célokra. Nemcsak helybelieknek

ad kölcsönt, hanem a környéknek is. Főleg Páty és Tök községeket, régebben pedig Budajenő, Nagy-Kovácsi és Solymár községeket vonta érdekkörébe.

A szintén helybeli alapítású Hitelszövetkezet 1895 óta áll fenn. Ez az intézmény rendkívüli áldásos működést fejt ki azáltal is, hogy 3 év óta apró betéteket fogad el 50 fillértől kezdve. Ezzel takarékosagra ösztönzi a lakosságot. Az apró betétek száma első évben 131, a másodikban 279, a harmadikban 346 volt. A növekedés mutatja célszerűségét. 1938 októberében a háborús hangulatra való tekintettel 156 egyén szüntette meg a befizetést s 4000 pengőt vissza kellett fizetni. A müncheni egyezmény után a kedélyek megnyugodtak, a befizetés csökkentett tempóban ugyan, de továbbfolyt és így a betétmennyiség ismét felülmulta az előző évben befizetett összeget. E nagyszerű eredmény annak a fáradhatatlan ügybuzgalomnak és körültekintő hozzáértésnek tulajdonítható, mellyel ezt a pénzügyintézetet vezetik. Minden év decemberében visszafizeti a Hitelszövetkezet a heti betétekből begyűlt összeget. Feltűnő, hogy bár az egy év alatt összegyűlt apró betéteket 3 nap alatt fizetik vissza, a községen alig lehet észrevenni, hogy ily nagy összeg került a nép közé. Oka ennek a jelenségnek, hogy kb. 70 % Budapesten költi el pénzét.

A község hitelviszonyai elég tekintélyes pénzforgalmat jelentenek, amint ezt a következő táblázat mutatja:

Év.	Takarékpénztár		Hitelszövetkezet.		
	Betét	Kölcsön	Betét	Kölcsön	Apró betét
1934	216.000 P	294.000 P	186.388·77 P	319.429 P	
1935	230.000 „	320.000 „	152.651·00 „	326.449 „	
1936	227.000 „	328.000 „	140.391·30 „	365.087 „	9475·60 P
1937	235.000 „	336.000 „	150.208·20 „	398.205 „	19637·50 „
1938	195.000 „	312.000 „	139.562·60 „	406.337 „	23229·00 „

A két pénzügyintézet forgalmát vizsgálva kitűnik, hogy mind a betétállomány, mind a kihelyezett kölcsönösszeg növekedő tendenciát mutat, kivéve az 1938-as évet, aminek okát fentebb már jeleztem.

8. Közlekedési viszonyok.

Budakeszi helyzete a közlekedés szempontjából nem előnyös. Zárt völgymedencében fekszik, mely déli és nyugati irányban szélesedik. Nyitottsága tehát a fővárossal ellenkező irányú. Budapesttől a Jánoshegy és Svábhegy zárja el. Számtalan gyalogösvény vezet ezeken át kisebb-nagyobb kerülővel Budapestre. A gyalogosok a zugligeti végállomás felé tartanak az ösvényeken, miközben megkerülik a Háromkúttetőt, Tündérhegyet s néhány magasabb pontot. Svábhegyre is rendszerint gyalogösvényeken járnak.

Annak ellenére, hogy a főváros a községtől keletre fekszik, a főútvonal előbb északkeleti, majd 90° alatt elhajolva dél-

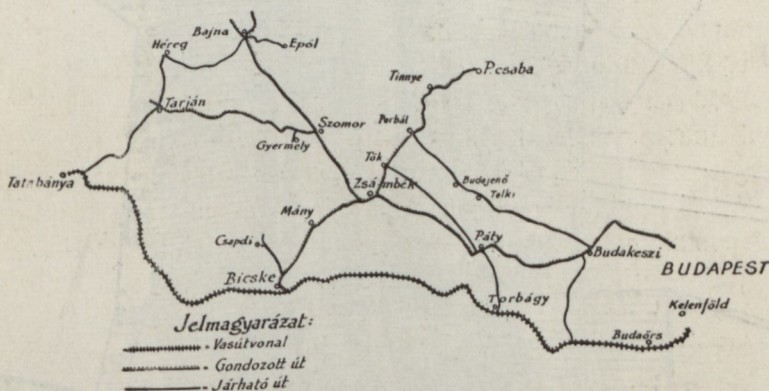
11. ábra. Fő-utcai részlet Hátterben a Biai hegy és Hosszúhajtáshegy.

keletnek tart. A zártság miatt nagy kerülőt tesz északkelet felé s még így is 120 m relatív magasságon kell átkelni. Az átkelő pontot a Jánoshegy és Nagy Hárshegy közti nyereg jelenti, melynek tengerszintfeletti magassága 350 m. A gyalogjárók az utat kb. egy óra alatt teszik meg. Az autóbusz a falu közepétől 10 perc alatt ér a villamos megállóhoz. 1936-ban a főútvonalat 1600 m hosszú szakaszon elsőrendű műúttá építették ki. Ez nagy anyagi áldozatot kívánt, (a vármegye adott 213.000 P-t, a község 44.000 P-t) mert a meredek lejtőt is ki kellett egyengetni.

1910-ben még társaskocsiközlekedés bonyolította le a személyforgalmat. Idővel az omnibuszt háromszemélyes hintó váltotta

fel, mely azonban ma már ritkaság falunkban. Kb. öt található még, de ezek sincsenek forgalomban. Helyette az autóközlekedés hódított tért. 1928-ban 16 autótulajdonos volt. A budakesziek élelmességére vall, hogy egyesek a nagyobb haszon érdekében hamarosan társas alapon autóbuszokat állítottak a közlekedés szolgálatába. 1929-ben 10 autó és 6 nagy autóbusz bonyolítja le a személyforgalmat.

Az út helyenkénti nagy meredeksége a gépkocsiforgalom megindulásával több szerencsétlenségnek lett okozója, mert a gépkocsik a meredek lejtő következtében aránytalanul gyorsan rokkantak meg. A társas gépkocsik alkalmyszerűen közlekedtek s a község nagy idegenforgalma következtében mértéken túl voltak igénybe véve. Az ezekből származó hátrányok tették szükségessé, hogy Budakeszi és Budapest között rendszeres, menetrendszerű gépkocsi-

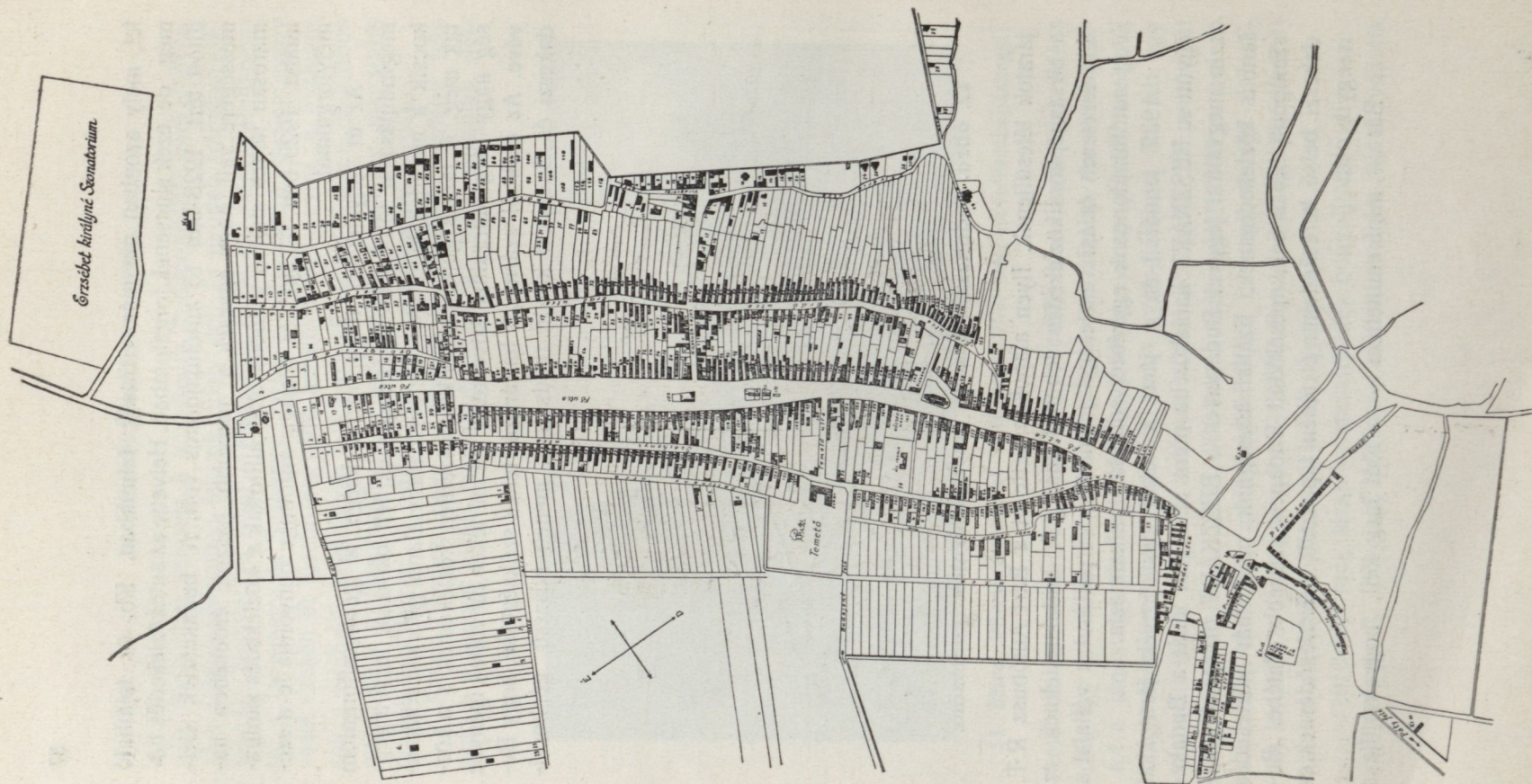

12. ábra. Budakeszin átmenő autóbuszjáratok úthálózata.

járatok létesüljenek. Ilyen alapokon vette át a Bart Autóbusz R.T. a társasgépkocsiközlekedés lebonyolítását. A budakeszieknek ez természetesen óriási veszteséget jelentett s kárpótlásul a vállalat a volt autótulajdonosok egy részét sofförként alkalmazta.

1937 január 1-én a járat a többi pestkörnyéki járatokkal együtt a BESZKÁRT hatáskörébe ment át. Azóta tehát a Budakeszin megváltott jeggyel Budapesten a BESZKÁRT összes útvonalain is közlekedhetnek. Ezáltal községünk most már közlekedés szempontjából is bekapcsolódott Budapest szűkebb életébe. Budakeszi belső kereskedelmi életében tapasztalt visszafejlődésnek ez is egyik oka.

Bár — mint említettem — a főút meg kell, hogy kerülje a

13. ábra Budakeszi településtérképe. Szomolányi (Lenhartovics) János 1910-ben készített rajza nyomán. Ma kb. 400 házzal van több, mint amennyit a térkép ábrázol.

Jánoshegyet, mégis nagy jelentőségű s nemcsak Budakeszinek, hanem a környező helységeknek is Pest felé vivő útvonala lett. A Zsámbék—Budapest; Héreg—(Tarján)—Budapest; Bajna—(Szomor)—Budapest; Perbál—Budapest; menetrend szerinti közlekedő autóbuszok naponként többször átrobognak rajta. Ezek a járatok az említett helységeken kívül Gyermely, Mány, Tinnye, Tök, Páty és Budajenő autóbuszforgalmát is Budakeszin vezetik át, (12. ábra.)

A község többi utcáján a kocsióutak nem kiépített műutak,

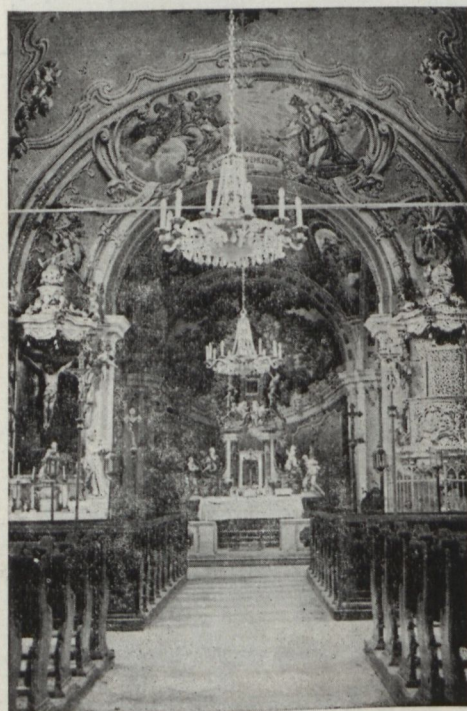
14. ábra. A legendás Mária-kegykép.

Falconer György hírneves skót festőművész alkotása.

de mivel az altalaj sziklás s a lejtőn lerohanó víz a porréteget lemossa, a kocsikerék nem váj mély barázdákat s így céljuknak megfelelnek. Nagyon sárosak eső után azok az utcák, melyek nem a lejtő irányában haladnak, hanem arra harántosak. (Erkel u., Kosuth L. u., Temető u.) A Temető u. megjavítása fontos volna annál is inkább, mert az utca végén épült iskola és a községnek újabban északnyugat felé történő terjeszkedése folytán mind na-

gyobb forgalmúvá válik. A Jenő és Perbál felé vezető vármegyei út is idetorkollik, másrészt a hosszan lefelé húzódó Széchenyi útnak a Főutcával való kapcsoló szakaszát jelenti.

A község belterületén az utcák egymással párhuzamosan haladnak hosszan végig a falun. Kevés a keresztutca s a járműveknek nagy kerülőt kell tenni. A kereszt utcák száma a gyalogközlekedés szempontjából is hiányt jelent, bár ezt enyhíti az a körülmény, hogy egyes házigazdák, főleg kereskedők a nagyobb forgalom érdekében megengedik az átjárást.

15. ábra. A templom belseje. (Barokkstilű)

Budakeszi határában a dülőutak rendkívül rosszak és sok panasz hangzik emiatt a gazdák ajkáról. A község fölismerte az utak javításának szükségességét s nagy anyagi befektetéssel látott hozzá az utak javításához. A javításhoz szükséges követ helyben találják. 1937-ben a község közlekedésre 7530 pengőt fordított, 1938-ban 9630 pengőt.

9. A község mai képe.

Községünk útmenti település. Hossza kb. $2\frac{1}{2}$ km, szélessége $1\frac{1}{2}$ km. Az utcák legtöbbször északkeletről délnyugatra húzódnak, egymással párhuzamosan. Legszélesebb a Főutca (62 m.). Közepén egy két méter széles, helyenkint három méter mély vízmosás húzódik végig a falun, mely megszabta a település formáját. Közvetlen mellette széles térség, majd mindkét oldalon kocsuiút vezet, csak azután következnek a házsorok járdái, melyek szintén szélesek és több méteres sávban parkirozva vannak. (11. ábra). A nagy árok egy részét 1910-ben beholtották a piactér céljaira. Folytatásában épült a községi hídmérleg épülete, majd parkirozott rész követke-

16. ábra. Petőfi-utcai részlet Feltűnő a házak nagy padozatkülönbsége, ami a lejtős utcákra jellemző.

zik, melynek főterén az 1930-ban felavatott hősök emlékműve áll.

Útunkat a téren folytatva a község szép barokk-stíli templomához érünk, mely az 1760-as években épült. Oltárképe (14. ábra.) művészettörténeti érték és kegykép, melyet a II. József idejében felosztott Trinitarius rend Mária-Makki kegyhelyéről (a község határában) hoztak a templomba s azóta a búcsújáró hívek százait vonzza Budakeszire. Gyöngyösről pl. 1737 óta évenként jönnek zarándokok a budakeszi kegyhelyre.

A piactértől északra közepén néhány nagyobb kereskedés és a gyógyszerár épülete áll, majd az autóbussz végállomás foglalja

el a térséget. Ettől tovább felfelé haladva, az árkon két híd vezet át s a szomszédos terület parkirozott. E részen a vízmosás beboltozását már megkezdte a Szépítési Egylet, úgyhogy néhány éven belül itt is eltűnik. A falu alsó részén a tejszövetkezet boltoztatta be egy darabon 1934-ben. Ezután a Mélykút dűlőn halad tovább, ahol három híd vezet át rajta. Itt már állandóan van benne víz, mely a tejszövetkezet mosókazánjából folyik ide. Csapadékos időben sok víz gyűlik meg benne, mert a környező hegyoldalokról nagyon sok vízmosás torkollik bele.

A község utcái, — mint említettem — észak-déli irányban futnak, így nyári időben a házsorok a tűző napfényben alig vetnek árnyékot.

17. ábra. Fedett bejáratú háztípus a Fő utcán Az udvarban látható a régi, az uttestre merőleges épületrész.

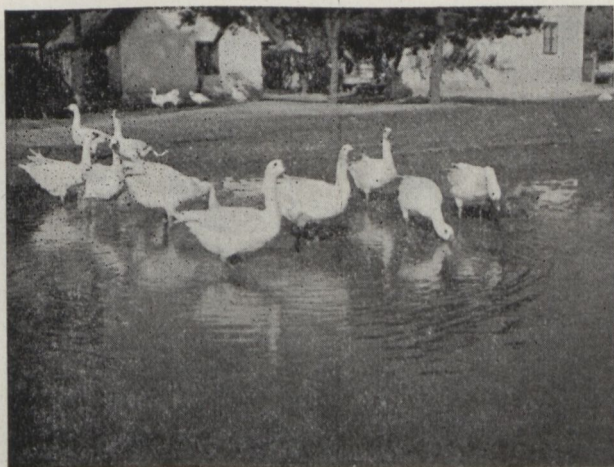
Ezt pótolják a járdát szegélyező fák, melyek az utcák külső képét is emelik.

Mivel falunk lejtőn épült, egy-egy zápor idején szinte a hegyi patakok gyorsaságával rohan le a víz az utcán a járda és kocsútra között vezető kisebb árkokban. A lejtős utcák külső képére jellemzők a járdáról a vizet levezető csatornácskák és a kocsútra vezető hidak. (16. ábra). Huzamos nagy esőzések után a falu déli széles lapályán nagy területet önt el a víz, mely ilyenkor járhatatlan tóvá változik. Ezt mutatja a 18. kép, mely a valóságban csak igen ritkán látható.

Községünkben ma kb. 1200 ház van. A házak számának növekedését a következő táblázat szemlélteti:

Év	1782	1825	1900	1910	1920	1930	1935
Házak száma	125	333	712	849	828	1034	1175

Budakeszin a lakóházak a legkülönbözőbb formájúak, mert a régieket a kor kívánalmainak megfelelően fokozatosan átalakították s az újabban építkezők nem követnek határozott stílt. A régi házakat 3—3:2 méterig magasították, amit a félméteres falak teherbíróképessége lehetővé tett. A porfödémét felváltotta a csapos gerendafödém, a szalmatetőt a tűzbiztosabb cserép. Ma

18 ábra. Összegyült csapadékvíz az alvégi lapályon.

már csak kb. 3 szalmatetős ház van s zsindeletetőt is alig látni.

Sok az L alaprajzú ház, mely rendszerint átalakított forma. (20. ábra.) A 17. képen látható alak a 90-es években volt divatos. A régi ház előkertjében a fiatalok új házat építettek s a ketőt közös tető alá hozták, így lett a közös udvarbejárat is fedett. Csak ritka jelenség, hogy egész új házakat L alakúra építenek. A régi házak az úttestre merőlegesek (4. ábra), az 1900 után épültek tengelye az úttessel párhuzamosan halad.

A lejtő megkívánja a földfeltöltést padlómagasságig. Meredebb lejtőn célszerűbb feltöltés helyett pincelakások létesítése, ezért sok Budakeszin a magasföldszintes ház. A lejtőhöz való alkalmaz-

kodás a legkülönbözőbb formákat termelte ki. A 19. képen látható házak magasan fekvő lakásaiba a 2 ház között 20—30 lépcsőn lehet feljutni s a kert is ilyen magasan fekszik. A házak tehát kívülről emelletesek, de a kert felől földszintesnek látszanak.

Valódi emeletes ház 12 van. 30—40 év óta építik a konytyetős villákat, melyeket eleinte főleg fővárosiak építettek nyaralás céljaira. A házakat ma is alapincézik. Míg a régi pincék fala terméskő dongaboltozattal, ma t. k. a ház beton alapja s nem boltozott, hanem vasgerendázott. A ház lábátat helyenkint ciklopkövel burkolják, mely helyben található. A régi házak fala meszelt, alul fröcskölve. Ujabban a legkülönbözőbb, de egészen halvány színekkel piktorozott, néhol oxidfestéket használnak halvány-

19. ábra. Virágvölgy utcai házak. Az udvar szintje az emelet magasságában van. A földszinten lévő lakás csak az utca felől közelíthető meg.

zöld és vörös színben. Kedveltek az ikerablakok (20. ábra) s a „zsulut“ 20 év óta fokozatosan felváltja a „téliablak“. A házak udvarfelőli része rendszerint verandává van kiképezve (21 ábra), melynek faragásos deszkakorlátja mindenütt zöldszínű. A verandáról nyílik a „szebb lakás.“ Jellemző az udvarra nyíló ablakokkal szemben a virágos-kert, melyben 2—3 cseréptetős zöld deszkalugas (22. ábra) van elhelyezve. A lugas rendszerint a hátsó konyhákkal szemben van s jó időben ott étkeznek. A virágos-kertet zöld léckerítés veszi körül.

A nyaraló negyedben legtöbb helyen a gazdasági udvar is el van kerítve, a gazdánál nincs. Szalmakazlak csak az utóbbiak

udvarán láthatók. A szénát a száraz herével együtt a szénapadláson tartják. Ennek nincs külön följárata, hanem a háztető kiképzése olyan az udvar felől, hogy az odatámasztható u. n. szénalétrán lehet feljutni. A gazdasági épületek a főépület közvetlen folytatásai.

Az udvar rendszerint hosszú gyümölcsösben folytatódik. Az Erdő utca egy részén a kertek nincsenek egymástól elkerítve, csak mesgye jelöli itt is a határt, mint a szántóföldeken. Ez emléke annak, hogy néhány évtizede tulajdonképpen még szántóföldek voltak.

1900 óta betelepült részek keleten a Gyöngyvirág-, Petőfi-, Rákóczy-, Virágvölgy- és Kálvária utca; nyugaton a Nagy Sándor-,

20. ábra. „L” alaprajzú ház az Erdő utcában.

Batthyány-, Mező-, Rózsa-utca és a Natto telep. Az utóbbin rövid 5 év alatt 15 ház épült. A nyár folyamán megkezdték a M. Makki templom újjáépítését, ami községünk terjeszkedésének új irányt jelöl. Ennek hatását bizonyítja, hogy a Makki dűlön újabban családi házak épülnek.

A lakosság rohamos növekedését nem követi ugyanolyan gyors tempóban a házak gyarapodása, mert a régebben épült házak rendkívül hosszúak s egy-egy ház 4—5 családot is befogadhat.

A nagy lakást a budakesziek a nyári félévben nagy mértékben hasznosítják. Ilyenkor lepik el a községet a nyaralók, akik

körülményeikhez mérten szoba-konyhát vagy csak szobát bérelnék. Ehhez alkalmazkodnak a községbeliek, amennyiben többeknél találunk olyan padlózott szobákat, melyek könnyen átalakíthatók konyhává. Szerencsés beosztású a nyaralás szempontjából a házak többsége, ahol egy épületben több egy szoba-konyhás lakás van.

A házigazdák bármilyen nagy lakásuk van, nyáron rendszerint egy, legfeljebb két szobát laknak családjukkal. A lakás kiadása bőséges keresetet jelent, mert kisebb forgalmú nyáron is (mint 1938) egy jó elhelyezésű (utcai) szobáért legalább 40 P havi bért kapnak. Utcái szoba-konyhás lakás minimálisan meghozza a havi 60 P bevételt.

21. ábra. Verandás háztípus.

A fentebb említett lugasok, kertek, nyári konyhák általános elterjedtsége annak következménye, hogy a tulajdonos jobban értékesítheti kiadó szobáit, lakásait és így az udvari lakás is magasabb áron adható ki.

Nyaralásra alkalmassá teszi a községet egészséges jó levegője és gyönyörű fekvése. Barátságosan integető hegyek, erdők veszik körül. A kirándulókat biztatóan hívják útjelzőkkel ellátott szép sétautai s kényelmes pihenői. Autókirándulásra gondozott szerpentin-utak szolgálnak. Közele kirándulóhelyek: M. Makki rom, (28. ábra) a Disznóóforrás, Sz. Anna kápolna, Jánoshegyi kilátó, Báthory Barlang stb.

Igen nagy hátránya azonban községünknek a vízhiány. Für-

dője nincs. Már több ízben próbálkoztak fürdő létesítésével, néhány évig 2—3 is volt üzemben, de túlnagy anyagi befektetést kívánt, azért megszűntek. Erre a jelenségre vezethető vissza, hogy Budakeszire nyaralni főleg kevésbé tehetősek járnak. Leginkább fővárosi kistisztviselők jönnek ki családjukkal 1—2 hónapra s a családfenntartók innen járnak be a hivatalba.

Érdekes, hogy a nyaralók zömét zsidók alkotják. Ezek, mivel a községben zsidótemplom nincs, termeket bérelnek zsinagóga céljaira s az utóbbi években egy ilyen terem állandóan kezelésükben van, de csak nyáron használják. 1938 nyarán, amikor pedig nagy részük az erős antiszemita áramlat miatt elmaradt,

22. ábra. Udvarrészlet. A kép jobb oldalán látható, hogy fokozatosan terjeszkedtek épületeikkel a kert felé. A szintkülönbséget jól érzékelteti a bejáratokhoz vont lépcső. A kép bal oldalán az egyes lakásokhoz tartozó deszkalugasok végei látszanak.

a 237 nyaraló család közül 158 volt a zsidó és csak 79 keresztény.

A szanatóriumok is nagy mértékben növelik a község idegenforgalmát. Ez nem csupán idényszerű, hanem átlagosan 700—800 ember évi itt-tartózkodását jelenti. Első helyen áll az Erzsébet királyné- és Weisz Manfréd alapítványú szanatórium (640 ágygal) mely a község északkeleti részén épült, fenyőerdőtől övezve (28 ábra). Kies fekvésével és mintaszerű berendezésével ezt nyomon követi a József főherceg katonaszanatórium 250 ágygal. Terraszosan épült 8 pavilonja a község északnyugati, remek kilátással bíró panorá-

mája. A világháború alatt itt tartott olasz és orosz foglyok építették. Néhányan közülük községünkben maradtak máig is.

Bent a faluban is vannak üdülőtelepek, így a Tábor Diakonissza szanatórium, a Dr. Gosztonyi féle- és Dr. Kozma-féle szanatóriumok, a Bethel otthon, melyben epilepsziás gyermekeket ápolnak, a „Reménysugár“ nevelő otthon szintén idegbajos gyermekek részére és több „panzio.“ Ezek az intézmények főleg mint fogyasztó-közégek jelentenek a községnek bevételt s egyes helybelieknek munkaalkalmat adnak.

Hogy a községet a nyaralók látogatják, — ami a lakosok bizonyos rétegének megélhetést jelent — nagyban előmozdítja a

23. ábra. Részlet a Kossuth Lajos utcáról.

Szépítési Egyesület. Élelmes pályázatokkal, versenyekkel veszi rá a község népét, hogy házatáját széppé, rendessé tegye. A csatornázás kérdését állandóan napirenden tartja s arra törekszik, hogy a nyitott árkok fokozatosan eltűnjenek a községből. A modern városrendezési elveket szem előtt tartva évről-évre újabb területeket parkosít. Kezdeményezésére az Elektr. R.T. mint tőkével rendelkező vállalat a háztulajdonosoktól részletfizetéssel vállalta a járdák betonozását. E kedvező alkalmat sok háztulajdonos fel is használta, úgyhogy ma Budakeszin már 184 ház előtt van betonjárda, főleg a Fő-utcán és az Erdő-utcán. A Szépítési Egyesület intenzív propagandával (füzetek, vendégforgalmi iratok, képeslapok) is nagymértékben elősegíti az idegenforgalom növelését.

Ennek látszik ellentmondani a nyaralók számának 1938-ban történt csökkenése (-95 család), ami azonban könnyen magyarázható az ez évben bekövetkezett kül- és belpolitikai eseményekkel. A nyaralók ilyen nagymértékű csökkenésével szemben a Budakeszi állandóan letelepedők száma 50-nel gyarapodott. Az utóbbiak nagyrészt fővárosi tisztviselők és nyugdíjasok, akiket a rendezett község csábított olcsó főbérleti lakásaival. A távolság, mely őket a fővárostól elválasztja kétségkívül hátrányos, azonban kárpótolja őket a község csöndje, nyugalma, a távolságot pedig legyőzi az autóbuszjárat és a budapesti központhoz tartozó automata-telefon.

24. ábra A Petőfi-utca ujonnan beépült része.

10. A vízellátás problémája.

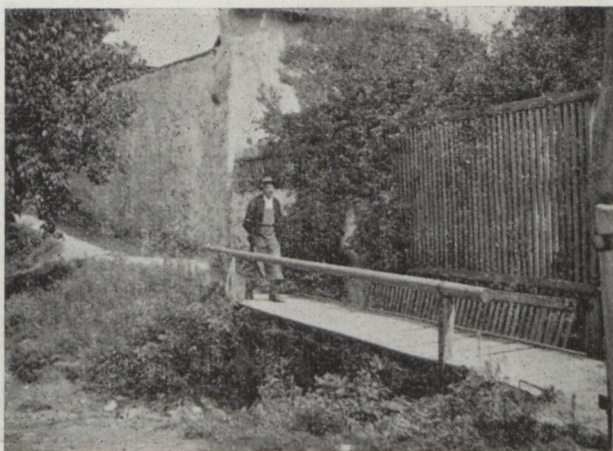
Budakeszi határa víztelen területnek mondható. Nincs egyetlen állandó csermely. A víz a dolomit és mész számtalan repedésén lefolyik a mélybe s a rétegek dőlése nem olyan, hogy forrásvíz keletkezését lehetővé tenné. A lefolyó csapadék sok mély árkot (25. ábra) vágott a lejtőkön, melyekben nyári záporok után a hegyi patakok gyorsaságával rohan le a víz.

A község településformáját — mint említettem — szintén ilyen vízmosás szabta meg s a határ egyes dűlőit ezek szelik át. Nagy vonásokban valamennyi délies irányú és egyes dombok

megkerülése után legtöbbje a Budaörsi lapály felé tart. Csak huzamosan tartó nagy esőzések után van bennük víz.

A hagyomány szerint a keleti hegyoldal vízmosásait 3 forrásvíz alakította ki a Háromkúttelőn, de a források eltömődtek, azért kellett az egykor virágzó kendertermelést beszüntetni. A község keleti oldalán húzódó Ingovány, mely 4—5 m. mély 80—90 m² területű állandó vízfelület a nép szerint több régi kút összefolyásából keletkezett.

A tudomány ezeket ugyan nem igazolja, de a vízrajzzal kapcsolatos sok hagyomány mutatja, hogy a vízszükséglet fedezése állandó problémája volt e terület lakóinak.

25. ábra. Az erdőutcai kerteket átszelő vízmosás.

A lakosság vízellátását kerekcsutak szolgálják. Vízállásuk híven visszatükrözteti a talajvíz szintjének ingazodását. Csaknem minden évben előfordul, hogy egyes csutak egy időre kiszáradnak. A talajvíz terepszínalatti mélysége rendkívül különböző. Egyes helyeken 2 m mély csutak jó ivóvizet szolgáltatnak, máshol 27 m. mély csutak kell ásni, míg ivóvízhez jutnak. Az ilyen csutak megépítése természetesen nagyon költséges. Régebben felül kikövezték a csutakat s alul u. n. „brunnenstube“-t hagytak, ahol az erek beszívároghatnak. Ma ezt a részt bizonyos megszakításokkal fa béleli ki és fölötte egymáshelyezett betongyűrűk képezik a kútfalet.

A víz megszerzése nehéz, azért nincs minden házában kút. Kb. harminc esetben 2—2 háztelek érintkező vonalán áll. Ezen

kutaknak tehát több tulajdonosa van. A község az utcákon /29/ közkutakat tart fenn. Künn a határban is van néhány ilyen közkút.

A vízellátás a szomszédi kapcsolatokat mélyíti, jó szomszédok megengedik, hogy kútjuk vizét használja a másik család. Természetesen perpatvart is jelent, ha leszakad a kötél. Csaknem minden házban van ezért horog u. n. „kútmacska“ a vödör kiemeléséhez.

Helyenkint szivattyúskutat építettek, máshol csigarendszerrel emelik fel a vizet. Az utóbbi kútnak rendszerint nagyon kis átmérőjű a csévéjük s kis állványuk helykihasználás céljából áthelyezhető. Jellemző a zöld faráccsal lugasszerűen kiképzett hengeres kút, (26. ábra) mely amellettt hogy zárt, az udvar szépségét is emeli, ami a nyaralás szempontjából jelent előnyt.

A talajvíz sok meszet tartalmaz és édes ízű, de ivásra alkalmas s az egészség szempontjából káros következménye nincs. Néha a szomszédos kutak vize élesen eltér egymástól. A lakosság nagy része, kb. 800 család a kútvíz mellett rendszeresen fogyasztja a szikvizet, amelyet helyben nagy mennyiségben gyártanak. 7 szikvízgyáros fedezi e szükségletet. A telítéshez szükséges szénsavat a fővárostól veszik.

Mivel a kutak vize nagyon kemény és a szappant alig oldja, a lakosság nagy gonddal gyűjti össze az esővizet. Hordókban raktározzák s hogy a romlástól megvédjék, kavicsot, faszenet, vagy hamut tesznek bele. Sok házban újabbán ciszternát építenek esővíz tárolására. Vízartó hordó vagy ciszterna tartása kötelező is a tűzveszély csökkentésére és időnkint, különösen szárazság idején a csendőrök felülvizsgálják.

A határ nagy területének víztelensége miatt különös intézkedések vannak életben erdőtüz esetére. Bárki észreveszi a tüzet — ha távolabb van is — azonnal szólania kell és ki-ki büntetés terhe alatt köteles díj nélkül oltani. Lomberdőben a tűz színhelyétől 40—50 m távolságban az almot elgereblyézik, lapáttal elföldelik, az égő füves területet söprükkel csapkodják, vagy 10—12 m-es sávon nyíladákot vágnak s kidöntik a fákat, hogy ne terjedhessen a tűz. Ha a szél iránya változik, kavarog u. n. „ellentüzet“ gyűjtanak, azaz szándékosan leégetnek egy bizonyos széles sávon szabályszerű gyorsasággal mindent, hogy így megakadályozzák a tűz tovaterjedését nagyobb területre. Erdei tűz esetén természetesen az erdőőr vagy a közigazgatási hatóság átveszi a vezetést. Kb. 20 évvel

ezelőtt 400 kat. hold leégett, de azóta újból erdősítettek és a visszavágott tövek kihajtottak. A tűzveszélyt csökkenti a kevert állományú telepítés.

A vízvezeték hiánya a nyaralás szempontjából igen nagy hátrány. Mikor a Budakeszi határhoz tartozó 1123 hold erdőt a fővároshoz csatolták, a község kárpótlásul vízvezeték kivezetését kérte. A község szélén levő szanatóriumig felfektetett csövek t. i. nem elég nagy átmérőjűek ahhoz, hogy az egész község vízszükségletét fedezhessék. A községházán úgy tudják, hogy a sokat halasztott

26. ábra. Kerekeskút. Főleg azokban a kertekben található, ahol nyaralóknak adják ki a lakást.

úgy most már végre elintéztést nyer és a főváros megkezdi a Budakeszi úton nagyobb átmérőjű csövek kiépítését.

Magában a községben 15 helyen van vízvezeték, a vizet azonban kutakból nyomják fel a csövekbe villanyerővel vagy rugós szerkezettel. Fürdőszoba leginkább ezeken a helyeken van. Egyik gazda úgy oldotta meg a fürdőszoba kérdését, hogy a tető mindkét oldalára esőcsatornát építtetett, melyből az esővíz egy a padláson

elhelyezett, kavicssal megtöltött edényen át kerül a fürdőszobába. Ez a körülményes intézkedés is mutatja, mily égető problémája a községnek a vízvezetékhiány.

11. Népmozgalom.

Budakeszi igen sűrűn lakott terület. Míg 1890-ben 1 km²-nyi területre 82 lélek jutott, addig 1930-ban a népsűrűség 160:7.

A lakosság száma tehát erősen növekedő tendenciát mutat. Feltűnő a háborús évek okozta zökkenő a lakosság növekedésében. Míg 1900—1910 között a létszámemelkedés meghaladja az

27. ábra. Virágvölgy-utcai részlet.

1000-et, addig 1910—1920-ig 200-on alul marad. Azóta azonban 10 évenként ismét kb. 1000 a növekedés.

A lakosság számának rohamos növekedése a nagyfokú bevándorlás eredménye, mert míg az utolsó 10 évben a természetes szaporulatok összege 712 lelket jelent, a tényleges szaporodás 1000 léleknél is jóval több. A bevándorlást a főváros szomszédsága mozditja elő. Különösen jól szemlélteti ezt az alábbi táblázat, melyben a csak 8 km-nyire levő, hasonló terület nagyságú Páty község lélekszámának növekedésével vettem egybe Budakeszi megfelelő adatait.

É v	1825	1851	1869	1880	1890	1900	1910	1920	1930
Bk. lakos	2312	2541	2909	3350	3635	4215	5233	5409	6755
Páty „	2048	1978	2254	2317	2375	2514	2636	2538	2620

Ha eltekintünk a szanatóriumi lakosságtól, akkor is feltűnő ilyen szempontból a két község különbsége. (Sanatóriumok nélkül számítva Budakeszi lakossága t. i. 1910-ben 5030, 1920-ban 5116, 1930-ban 6099.)

Az 1921–1930 közötti tényleges szaporodás 983 (19·2 %) mellett természetes fogyás volt megállapítható (-23, (0·4 %). A vándorlási különbözet tehát 1006. Ez nem fejezi ki a valóságot, mert a természetes apadást a község idegen halottainak nagy száma okozza.

A következő táblázat már hívebben tükrözi a természetes szaporulatot, mert csak a helyben letelepedett lakók halottainak számát vontam ki a születések számából:

É v	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Összes születés	127	152	184	180	168	137	133	127	128	108	134
Összes halálozás	186	162	170	188	216	180	203	188	164	200	233
A meghaltak közül helybeli	93	77	83	77	100	70	80	68	68	51	99
Természetes szaporulat	34	75	101	103	68	67	53	59	60	57	35

Látható azonban, hogy a természetes szaporulat csökkenést mutat s ennek oka, hogy községünkben a születések száma állandóan fogy. E szomorú jelenséget a következő táblázat szemlélteteti.

É v	1900	1910	1920	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Össz lakos	4215	5233	5409	6099								
Születési %/00	55·8	40·3	39·00	30·16	29·52	27·57	22·46	21·8	20·82	20·98	17·7	19·83

A lakosság számának növekedése mellett, tehát a születési ‰ erősen csökken. A csökkenés még nagyobb mérvű, mint amennyit a táblázat mutat, mert az utolsó nyolc évre számításaimat a 6099-re vonatkoztattam, holott azóta már kb. 1000 lélekkel több az összes lakosság, úgyhogy 1937-ben a valóságban 15-nél kevesebb a születési ‰.

A házasságok száma az utolsó 10 évben kb. állandó, nem mutat tehát a lakosság számával arányos növekedést.

É v	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Házasságok száma	62	55	56	68	59	51	52	56	62	57	47

Budakeszin a lakosság tulnyomó többsége róm. kat. Egyéb vallások csak 4·4 ‰-ban vannak képviselve. Számuk fokozatos növekedése inkább bevándorlással magyarázható. Ezt bizonyítja az is, hogy az 1930-as statisztika zökkenőt mutat, mert már nem számítja a szanatoriumi lakosságot. Különösen feltűnő ez a jelenség a zsidóság esetében, kiknek száma 1920—1930-ig $\frac{1}{3}$ -ra csökkent.

Az őslakók közt a katolikus valláson kívül 7 baptista család van, más vallású nincs. A vegyesházasság egészen ritka, 20 éven keresztül nem volt több 4-nél.

A lakosság vallás szerinti megoszlása.

É v	Össz. lakós	r. kat.	g. kat.	g. kel.	ág. ev.	ref.	unít.	izr.	egyéb
1900	4215	4180	1	—	3	27	—	4	—
1910	5233	5063	10	4	25	58	1	53	19
1920	5409	5133	15	3	43	120	5	72	18
1930	6099	5833	16	3	67	124	—	25	31

A nemzetiségi megoszlást vizsgálva, láthatjuk, hogy Budakeszi német kisebbségi terület, a magyarság arányszáma azonban fokozatosan nő.

É v	Összl.	Magyar	o/o	Német	o/o
1880	3350	208	6·2	2123	93·2
1890	3635	161	4·4	3457	95·1
1900	4215	294	7·0	3896	92·4
1910	5233	1712	32·7	3501	67·0
1920	5409	1114	20·6	4281	79·2
1930	6099	1761	28·87	4318	70·8

28. ábra. A sanatóriumok látképe. Háttérben a Jánoshegy az Erzsébet kilátóval.

Az 1930-as év aránya a valóságban kedvezőbb, mert ha az előbbi évtizedekhez hasonlóan a sanatóriumi lakosságot is hozzáveszem, a magyarság o/o-a 7-tel nő s a németiségé már csak 63, amely arányszám évről-évre fogy.

12. Egészségügy.

Budakeszi sanatóriumai révén országos hírű. A község lakosainak jó egészségi viszonyai elsősorban nem a sanatóriumok-

nak, hanem a falu orvosainak köszönhetők. A három orvos a községi orvos vezetésével nagy munkát végez úgy a gyógyításban, mint a lakosság oktatásával. A pontos diagnózisok következtében látszólag ugyan több olyan betegség fordul elő, amit régebben csak kivételes esetben észleltek a községben, ez azonban nem bizonyíték arra, hogy azok valójában nem is fordultak elő.

Az utóbbi időben mind nagyobb számban előforduló betegség a rák és a szervi szívbaj. Egészen ritka a typhus-, diftéria-, vagy vörhenyben történő elhalálozás.

A faluban aránylag sok a tüdőbajos. Évenként átlag 10 ember hal meg TBC-ben s gyakori a tüdőüszök, tüdőtályog, tüdővizenyő s a tüdőnek egyéb megbetegedései. Míg 1900 előtt 10 év alatt összesen 21 ember halt meg TBC-ben, addig az utolsó 10 évben 100-nál is több.

Elhaltak	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
TBC-ben	13	8	7	11	17	11	13	7	5	2	10
Rákban	7	7	6	10	10	6	13	13	8	4	8
Szívbajban	6	6	9	4	10	4	12	21	21	16	17

Általánosan elterjedt az a felfogás, hogy a fertőzést a szanatóriumok okozzák. A község lakosságának élénk kapcsolata a gyógyintézetekkel ezt valószínűvé is teszi. A budakeszi öslakosság idegenkedik a szanatóriumoktól és csak a legritkább esetben veszi igénybe annak gyógykezelését, legfeljebb röntgenvizsgálatra jelentkeznek.

Legközelebbi kórház az Új Szent János kórház, ahol állandóan található budakeszi ápolók. A születések nagy %-a itt történik. Az alábbi táblázatból kitűnik, hogy az összes újszülöttek közül 1930-ban 25 % látta meg a napvilágot Budapesten a kórházban. Ez a szám állandóan emelkedik. 1938-ban már meghaladta az 50 %-ot. E szám örvendetes emelkedését az OTI is előmozdítja, amit bizonyít, hogy eddig főképpen az Intézet tagjainak gyermekei születtek a kórházban.

Év	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Össz. szül.	184	180	168	137	133	127	128	108	134
Faluban	138 75 ^o / _o	144 80 ^o / _o	123 76 ^o / _o	100 73 ^o / _o	93 70 ^o / _o	93 72 ^o / _o	75 59 ^o / _o	65 60 ^o / _o	66 49 ^o / _o
Kórházban	46 25 ^o / _o	36 20 ^o / _o	40 24 ^o / _o	37 27 ^o / _o	40 30 ^o / _o	34 28 ^o / _o	53 41 ^o / _o	43 40 ^o / _o	68 51 ^o / _o

1928 óta a Stefánia Szövetség csecsemővédő otthona működik községünkben. Ez főleg szegénysorsúak részére jelent nagy áldást. Eredményes működését látszik igazolni az egy éven aluli elhaltak számának fokozatos csökkenése.

Év	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Össz. szül.	184	180	168	137	133	127	128	108	134
1 éven aluli elhalt	13	15	26	9	15	9	7	9	9
%	10·32	8·33	15·47	6·74	11·27	7·10	5·47	8·33	6·87

Az egészségügyet szolgálja több szociális intézmény mellett az ingyentej-akció is. Évenként három hónapon át közel 100 szegénysorsú iskolásgyermek részesül ingyenes tejellátásban.

13. Társadalmi rétegződés.

Budapest közelsége és a nagy bevándorlás, Budakeszi társadalmi életére nagy mértékben átalakító hatással van. A társadalmi osztályok rétegződése a község városias jellegének egyik tényezője. Talán legkisebb számú az intelligencia rétege, melyben három különböző társadalmat ismerünk meg. Az egyik rész Budakeszit csupán lakhelyének, de nem életlehetőségének tekinti. Nem itt keresi meg az anyagiakat és nagyon kis részben költi azt a községben (fővárosi tisztviselők). Ez a réteg — bár Budakeszin lakik, — gyökereivel és fontosabb életmegnyilvánulásával a főváros lakója.

A másik réteg az, amelyik gyökértelenül áll ugyan Budakeszivel szemben, de fokozatosan veszi el összekötő szálait a fővárossal szemben is. Lényegesen többet tartózkodik a községben, többet fogyaszt, többet dolgoztat a község lakóival, szórakozása azonban és rokoni kapcsolatai még mindig a fővároshoz fűzik. Ez a réteg a nyugdíjas tisztviselőkből alakult. Közös tulajdonsága mindkettőnek, de különösen az előbb említett társadalmi osztálynak, hogy Budakeszi életében sohasem jelentkeznek egységesen, saját körükön belül sem élnek egymással társadalmi életet, egy-egy család a többiektől független rész marad. Legnagyobb ered-

29. ábra. Templomrom Budakeszi határában, a híres Máira-Makk búcsújáró helyen.

mény társadalmi érintkezésükben, ha egy-két — a kisvárosban divó — „klikk“ alakul ki.

A község társadalmi élete szempontjából az intelligencia harmadik rétege sokkal jelentősebb az említett kettőnél. Ez a társadalmi osztály a községbe gyökerezett, a község népéből kinőtt intelligencia, melyet szülőföldszeretete, lokalpatriotizmusa újabb és újabb tevékenységekre serkent. Közülük kerül ki a község vezetősége, ők az egyesületek irányítói stb.

Ebbe a rétegbe tartoznak azok a diplomások is, kik más vidékről kerültek ugyan a faluba, de hivatásuk megkívánta tőlük a teljes beleilleszkedést. Ezek valóban budakesziékké lettek. Közülük került ki Miller József, a községnek 1910—1935-ig volt plébánosa

(jelenleg székesegyházi kanonok), aki nagy tetterekészségével, a község életében szívvel-lélekkel való részvételével Budakeszinek tulajdonképpen egyik tényezőjévé vált. Egymaga 19 egyesületet alapított és a község minden életmegnyilvánulásában szerepet kapott.

A községi intelligencia mélyen beleygökerezik a község többi társadalmi rétegébe. A legközvetlenebb családi kapcsolatok első-sorban a gázdátársadalomba vezetnek. Az iparosok társadalmából kevesebben kerülnek ide, ezeknek egyetemet végzett gyermekei legnagyobbbrészt más városokban működnek.

Az iparos társadalom Budakeszin 2 rétegre tagozódik. A na-

30. ábra. Budakeszi látképe.

gyobb réteg (kb. 600) Budapesten keresi meg kenyerét, minden-nap reggeltől estig a fővárosban tartózkodik. Családtagjai azon-ban Budakeszin élnek és széles rétegtükkel jelentős részét képezik Budakeszi társadalmának. Ez a réteg is legnagyobbbrészt Buda-pestén vásárol, mivel azonban legtöbbször van a községben kis földje, háza, a fővárosban költött összegek sokkal kisebbek, mint a tisztviselő társadalomé.

Még szorosabban kapcsolódik a község életébe az iparos társadalom kisebb számú, (kb. 200) helyben dolgozó iparos ré-tege. Ők a belső szükségletet elégítik ki, igen kevés kivétellel mind

ház- és földtulajdonosok és intenzív társadalmi életet élnek a községben.

Bár az iparos társadalom mindkét osztálya túlnyomórészt maga is birtokos, tehát bizonyos mértékig a gazdatársadalomba tartoznak, mégis általában lenézik, kevesebbre tartják a gazdákat. Ezt a túltengő önérzetet sok esetben túlértékelt szaktudásuk váltja ki.

Az önbecsülés sajátja azonban a gazdáknak is (kb. 300). Ők többnek tartják magukat az iparosoknál és éppen úgy lenézik azokat, mint azok őket. Vagyonukra termelvényeikre büszkék, mert olyan kevés a mezőgazdasági termelésre beállított föld a községben, hogy intenzív gazdálkodásuk nélkülözhetetlen. A gazda-társadalom tagjai módosak, anyagi gond nem bántja őket, függetlennek mindenkitől, királyok a maguk kis birodalmában. Független voltukat tartásukkal, önérzetes föllépésükkel már megjelenésükben is kimutatják.

Budapest közelsége a gazdáknál sokat jelent műveltségük kifejlődésében. A sűrű pestrejárás csiszoltabbá és érdeklődővé tette őket. Ujságokat, folyóiratokat járatnak és több házban megtaláljuk a termelésre vonatkozó ismertető könyveket. Élénk társadalmi életet élnek, több egyesületben és intézményben nagy befolyásuk van.

Az iparosok és gazdák közti ellentét sohasem jelentkezt túlzott kitörésekben, újabban pedig mindjobban csökken a két társadalmi réteg egymás iránti ellenszenvé.

A kevés kereskedő nem jelent Budakeszi társadalmában önálló réteget, ezek leszármazásuk szerint részben a gazdákkal, részben a helyi iparosokkal tartanak. Ugyanez vonatkozik a budakeszi nyugdíjas altisztek csoportjára is.

A falu munkásai (a cselédek is ideszámítva) két csoportba sorozhatók.

Egyik a faluban dolgozó, túlnyomórészt cselédekből álló réteg (kb. 80) mely idegen falubeliékből kerül ki. Az a körülmény, hogy minden szál szülőföldjükhöz köti őket okozza, hogy Budakeszi életében csak nagyon kis szerep jut nekik. Jellemző azonban, hogy a községbe jövő kevésszámú más falubeli házaspár legnagyobb %-át ők képviselik, így ők hozzák legnagyobb részben az idegen vért.

A cselédeknek másik rétegét azok alkotják, kik Pesten dolgoznak. Ezek budapesti gazdagoknak keresett cseléd lányai, számuk azonban rendkívül kevés (kb. 20). Jó fizetésük és

a környezet lehetővé teszi számukra, hogy életigényeiket fokozzák. Annak ellenére, hogy Pesten élnek, a szülőföldszeretet a községhez köti őket, családjukhoz való ragaszkodásuk biztosítja, hogy nem szakadnak el a községtől. Cselédsorsban a leányok e csoportja legfeljebb egy-két évig van s utána a faluba visszatérve legtöbbször házasság útján a község állandó lakója lesz.

A pestrejáró napszámosokról társadalmi szempontból ugyanaz állítható, mint a bejáró iparosokról. Számuk jóval kevesebb (kb. 200) és külön csoportot nem alkotnak. Amazokkal közös az életheletőségük s mindenféle megnyilvánulás.

Bár a különböző társadalmi rétegek kifejezetten megtalálhatók a községben, a köztük levő válaszfalak mégsem áthághatatla-

31. ábra. Kossuth Lajos-utcai részlet. Előtérben a Mozgósínház.

nok, sőt újabban a keveredés is megindult közöttük. Ha nem is gyakori, de nem szokatlan, hogy különböző társadalmi rétegekből adódjanak a házasulandók. A gazda és az iparos leányát elveheti a művelt osztály férfia; az iparos és gazdaréteg tagjai közt is többször történnek házasságok. Legritkább a Budakeszin lakó pesti tisztviselők falubeliekkel való házasodása.

Nem vehetjük a társadalmi osztályok közötti elszigeteltség jeleként azokat a házasságokat, amelyek a módos gazdák gyermekei közt történnek. Itt nem a társadalmi osztályok közti ellentét dominál, hanem a birtokok egyesítése. Ezek kimondottan érdekházasságok, amelyeket a szülők megegyezése alapján kötnek meg

a fiatalok. A gazdaság gyarapodásának céljában mutatkozik e módos gazdák között az újabban mind erősebben jelentkező egyke.

Budakeszin a társadalmi osztályok egyes kategóriái közül a fővárosban dolgozó tisztviselők és a nyugdíjasok alkotják azt a réteget, amelyben a magyarság tömörül. A többiek között elenyésző a magyarok száma. Különböző nemzetiséghez való tartozásuk miatt a magyarok és németek között nincsenek ellentétek. Az összhangot nagyban elősegíti, hogy a németiség nagy része beszél magyarul — 1930-ban 5444 (90%) — csupán a legidősebb generáció az, amelyik magyarul nem tanult meg. A Német Népművelési Egyesület kivételével az összes egyesület magyar nyelven tartja gyűléseit, jegyzőkönyvek és az érintkezés általában magyar nyelvű. Ezen

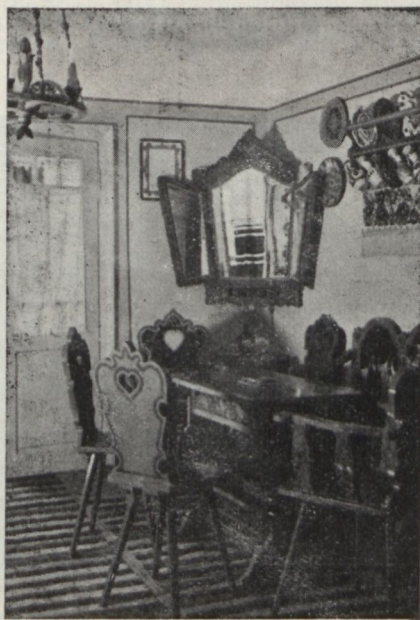
32. ábra Szüreti mulatság felvonulása. A felvonulók magyar ruhában, revíziós táblákkal.

eddig nem is akadt fenn senki s természetesnek találták, mert jól birják a magyar nyelvet. Az iskolai tanítás nyelve már 1898 óta magyar volt.

A budakeszieknek nélkülözhetetlen a magyar nyelv tökéletes ismerete és ha a hazai németiség érdekeinek megvédése címén továbbfolyik az utóbbi időben megindult visszánémetesítés, ez községünk életében nemcsak kulturális, de gazdasági téren is leromlást fog eredményezni. A föld kevés, községünk a legnagyobb mértékben rá van utalva a fővárosra és ezzel együtt a magyar nyelv tökéletes ismeretére.

Ismerve a helyi körülményeket merem állítani, hogy a lakosság legnagyobb része nem kívánta a német nyelvű iskolát. Nem ellenkeztek, mert nem fontolták meg eléggé az ennek következtében csak később beálló sajnálatos változást, másrészt az idősebbek nagy többsége nem szeret nyilvánosan vitatkozni, pártoskodni. Inkább nem hangoztatják meggyőződésüket, semhogy ellenkezésbe kerüljenek egymással, még kevésbé felsőbb közegekkel.

A lakosság legnagyobb része szívvel-lélekkel magyarnak érzi és vallja magát, bár népszámláláskor a hagyományok alapján né-

33. ábra. Német lakásban magyar szoba.

met anyanyelvet vallott be. A szülők kisleányaikat ünnepen szívesen járatják magyar ruhában, (32. ábra) előszeretettel alkalmaznak magyaros díszítést. A magyaros érzés hű kifejezője pl. Deponte József remekbe készült magyar szobája, (33. ábra) mely egyúttal mély művészi lélek megnyilatkozása.

A magyarosodás mértékét mutatja, hogy újabban több szülő magyar anyanyelvűnek jelenti be gyermekét. A fiatal házások családjaiban tényleg magyarul is beszélnek s a gyermek egyszerre tanulja mindkét nyelvet. Beszéd közben német mondatokba sok

magyar szót kevernek, sőt egyes kötőszavakat (pedig, sőt, hogyne, tehát, bizony, stb.) kizárólag magyarul ejtenek.

14. Kultúrális élet.

Az egyesületi élet Budakeszin rendkívül élénk volt. A gazda-társadalom már 1905-ben Gazdakörbe tömörült. Az intelligencia találkozóhelye, a Kaszinó 1926-ban alakult.

A község fiatalsága kultúrális igényeinek kielégítésére nagyszámú egyesület: Ifjúsági- és Levente Egyesület, Lyra- és Polgári Dalkör, Move „Mátyás király“ lövésztorzs, Kossuthi Sportegyesület stb. működött.

1936-ban alakult a Kultúregylet, mely az összes egyesületeket összpontosítani kívánta. Ez részben sikerült is. (Az Ifjúsági- és Sportegylet beleolvadt.) A Kultúregyesület rendkívül áldásos tevékenységet fejt ki. Sokoldalúságával vonzza a legkülönbözőbb érzelmi és igényű egyéneket. Van cserkész csapata, vigalmi-, társadalmi-, dalos- és zene szakosztálya. Az utóbbinak kebelében szimfónikus zenekar alakult. Ez az egyesület alkalmas arra, hogy a falu összlakosságának legkülönbözőbb osztályain kívül az intelligencia két rétegét is bekapcsolja és így az egész falu társadalmát szorosabb közösségbe hozza.

Az egyesületek télen műkedvelő előadásokat rendeznek. Szinte versengés folyik köztük, hogy melyik kap többször jelölést. Egyes jobbmódúak gyakran látogatják a fővárosi színházat. Ezt a közlekedés is lehetővé teszi, amennyiben éjfél után külön u. n. „színházi autóbusz“ jár.

Nyaranta változatosságot jelentenek a kabarék és műsoros estek, melyeken fővárosi színészek szórakoztatják a nyaralóközönséget. Ezeket a helybeliek is látogatják, kultúrális értékük azonban igen kétes. A fővárosi tánctanárok által rendezett tanfolyamokon sokan vesznek részt és lassacskán elhagyják a régiektől átvett szép táncokat.

A lakosság rajongva szereti a zenét, ezért a vendéglősök iparkodnak vasárnaponként a zenekarok valamelyikét lefoglalni. Néha 5 helyen is játszanak egyszerre, természetesen más-más zenekarok, kezdve a legrégebb idők óta kultivált speciális sváb rezes-bandától a legmodernebb jazz-bandig. A fővárosból kiözönlő téli siető sportközönség s a nyári kiránduló társaságok is hallgatják ezeket.

A falusias jellegű szórakozásoknak szinte egyedüli maradványai az évtizedek óta ugyanazon napokon megrendezett u. n. újévi, farsangi, husvétli, pünkösdi, búcsúnap és Katalin-napi táncmulatságok, melyekén kizárólag sváb rezes-banda szól. Természetesen az év folyamán máskor is rendeznek táncmulatságot. Rendkívül látogatott szórakozóhely a mozi, melynek célszerű és kényelmes berendezése vetekszik a budapesti külvárosi hasonló intézményekkel. Nyáron kertmozi áll a szórakozni vágyók rendelkezésére.

Nyári vasárnapokon Pestről és a környező falvakból jövő labdarugó csapatok itt rendeznek mérkőzést. A jól megépített országúton a kerékpárversenyek gyakoriak.

A kultúrának és szórakozásnak legfőbb közvetítője a rádió. Községünkben 1939-ben a rádióelőfizetők száma 182. 80 helyen van nagy külföldvevő készülék.

Kulturális tényezők a könyvtárak, melyek legtöbb egyesületben rendelkezésre állanak. Folyóiratokra, újságokra vonatkozólag pontos számadatomban nincs, mert a bejáró munkásság részben alkalomszerűen a fővárosban veszi meg az olvasnivalót. Előfizetésre kb. 550 napilap, 450 hetilap és 180 havi folyóirat jár, átlagban tehát minden házra jut egy-egy, ami a kulturális élet nagy fejlettségét mutatja.

A fiatalságnak az a rétege, mely nem vesz részt az egyesületi életben, ünnepnap délutánjain fel-alásátál az utcán. Főleg leányok ezek, kik ebben az újabban felvett szokásban találják meg a társas érintkezés lehetőségét. Hiúságuknak is kedveznek, ezzel t. i. újra életre hívták azt a szokást, hogy sokan kiülnek a ház elé, ahol kicserélik gondolataikat és természetesen szó kerül a sétáló közönség ruházatáról is.

Részben ezzel függ össze a falusi asszonyok rossz szokása a pletyka, mely sajnos Budakeszin is divik s természetesen itt is, mint másutt rosszindulatú. Csak a legritkább esetben ismerik el náluk tehetségesebbek érdemeit. Az értelmiségnek megadják ugyan a tiszteletet, de ez nem benső alázatos lelkületből fakad, hanem tisztán külsőség.

Sajnos a vallásos élet megnyilvánulásairól is állítható ez. A sokat szenvedett családok általában vallásosabbak és egy-egy meg rázkódtatás egészen közel hozza őket Istenhez. A jobbmódúak inkább csak szokásból teljesítik vallási köteleességeiket. A benső vallásos érzület az asszonyok egy csoportját jellemzi, kik köznapokon is járnak szentmisére. A gyermekek részben iskolai nyomásra

látogatják sűrűbben a templomot. A férfiak közt sok a vallásilag közömbös. A tüntető vallásosság egyáltalán nem kenyerük. A Credo egyesületi gyűléseket a 360 férfitag közül pl. kb. csak 10 látogatja.

A családi életben a gyermekek már nem kapnak mély vallási nevelést. A régen úgyszólván általános közös imádságok alig néhány családban szokásosak. Az egykor rendszeresen használt kat. köszöntést (Dicsértessék . . .) ma teljesen kiszorították az általános köszöntési formulák.

34. ábra. Úrnapi-körmeneti virágszőnyegkészítés. A szőnyeg az ünnep hajnalán készül.

A külsőségre a vallásos életben is sokat adnak. Nagy pompával rendezik meg pl. az úrnapi körmenetet. Ki-ki a saját háza előtti részen színes homokból és szirmokból művésziösen összeállított virágszőnyeget készít, (34. ábra) amelyre az Oltáriszentséget vivő pap előtt senki rá nem léphet. A virágszőnyeg kb. 2 km. hosszú s kétoldalt ez alkalomra ültetett bokor-sor szegélyezi. Az ünneplés e módjának mindinkább elterjedő híre az idegenforgal-

mat is emeli Budakeszin, amennyiben Úrnapján százával érkeznek a fővárosból és vidékről a virágszönyeg megtekintésére.

Nagy gondot fordít a lakosság a templom díszítésére és az istentiszteletek külső fényének emelésére. (Van külön egyházi énekkar, a Szt. Cecilia kórus). Gondozzák a temetőt és szinte naponként öntözik a sírokat. Rengeteg virág, koszorú és külsőség látható ott is. Méltó temetésről az 1890-ben alakult Temetkezési Egylet gondoskodik, melybe 12 éves kora után úgyszólván minden öslakos beiratkozik. 1938. év végén 3591 tagja volt.

A pozitív vallásosság fokozatos ellanyhulását és a megindult belső szakadást egy időre megállította az 1929-ben alakult Egyházközségi szervezet, mely az egyházközség tagjait vallásos és szociális téren egyaránt közelebb hozta egymáshoz. A vallásos élet újból intenzívebb lett, Míg pl. 1910-ben egy év alatt kb. csak 3500 volt az áldozók száma, addig 1935-ben 25.000. A vallásos élet elmélyülését szolgálják a különböző vallásos egyesületek: Ol-táregylet, Rózsafüzér Társulat, Mária Kongregáció, Szivgárda.

Az egyházközség nagyarányú karitatív munkát végez. Nőválasztmánya révén a téli hónapokban népkonyhát tart fenn önkéntes adományokból. Közel 15.000 ebédet osztanak ki egy télen. A munkát jómódú, jószívű asszonyok és leányok végzik. Felruházási akciót is folytat az egyházközségi szervezet, a többi szervezettel karöltve. Az egyesületek e célra rendeznek műsoros estétet, a Temetkezési Egylet és a gazdasági intézmények (Elektr. R.T., Pénzintézetek, Tejszövetkezet, Hangyaszövetkezet) pedig tetemes összegekkel járulnak hozzá a szociális célokhoz.

A szociális és karitatív munkát főképen a leányiskolát vezető kedves nővérek végzik, kik éjt nappallá téve, fáradhatatlan buzgalommal minden tehetségüket és erejüket a község javának előmozdítására áldozzák és valóban alakító tényezők a község életében.

Budakeszin 3 óvoda (állami) van 3 óvónővel, akik 214 gyermekkel foglalkoztak az 1937/38. évben. A tankötelesek részére van nyolctanerős állami fiúiskola 383 tanulóval, a leányiskolában pedig 374 tanulót oktatnak. A leányiskolát az „Isteni Megváltó Leányai“ vezetik 5 tanerővel rendszeresítve, mivel azonban ez az ötös létszám nem bizonyult elegendőnek (tanulók nagy száma!), 3 nővér létszámon fölül, teljesen ingyen, a minimális támogatás nélkül tanít.

A tanulók a község összes rétegeiből kerülnek ki. (A pesti

tisztviselők gyermekei is idejárnak). 1938/38. iskolaévben 115 elemi iskolát végzett fiú, 112 leány iratkozott be a gazdasági továbbképző iskolába. (3 éves). A helybeli iparostanoncok részére községi iparostanonciskola áll rendelkezésre.

Középiskola elvégzésére a községbeliek a fővárosba küldik gyermekeiket. Budapest községe és a jó közlekedés bennlakás helyett a kevésbé költséges bejárást tette a tanulóknak lehetővé. A községből 1938-ban 23 diák járt gimnáziumba, 3 kereskedelmi iskolába, 2 tanítóképzőbe és 60 polgári iskolába. Néhányan hallgatói a budapesti egyetemeknek.

Budakeszi öslakók gyermekei közül ma már több mint 20 diplomás végzi munkáját hazánk különböző városaiban. Nagyobb részük tanár. Az újabb időben különösen erősödik a társadalmi ascendizmus jelensége Budakeszin, a szülők nagy része magasabb társadalmi osztályba kívánja juttatni gyermekét, mint amelyben ő maga van.

A községbeliek kedvvel tanulnak, bizonyítja ezt, hogy 1930-ban a 6 éven felüli lakosból csupán 176, tehát 3·3% volt analfabéta, (Országos átlag 9·6%) sőt az 1938-as választási ívek alapján azt sikerült megállapítanom, hogy az itt szereplő 55 analfabéta közül 28 a környékbeli községekből régebben bevándorolt (főként cseléd) és csak 27 bennszülött. Ez Budakeszi lakosságára nézve kedvező. Az iskolán kívüli népművelési bizottság munkáját a községbeliek igen megbecsülik, a különböző tárgykörű előadásokat szívesen hallgatják; bizonyítja tudásvágyukat, hogy nyáron ezeket az előadásokat nélkülözik.

F Ü G G E L É K.

Munkámban a különféle néprajzi adatok (lakóházberendezés, népviselet, népszokások stb.) és a népelet megnyilvánulásaira vonatkozó összegyűjtött anyagomból csak néhányat említettem meg, tekintve, hogy ez szoros értelemben nem tartozik a földrajz tárgy-

35. ábra. A százév-előtti budakeszi német népviselet.

körébe. Meg kell azonban jegyezni, hogy mindezek a nagymértékű városiasodással kapcsolatban kiveszőfélben vannak és összegyűjtésükkel többen foglalkoznak. Sokat gyűjtött és dolgozott fel Bonomi Jenő.⁷⁴

A falukutatók azonban túl sűrűn ostromolják kérdéseikkel a Pest szomszédságában lakó népet, azért ez már nem ad szívesen felvilágosítást. Terhére van az örökös zaklatás, mert a rég elfele-

⁷⁴ Bonomi Jenő: Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában. Bp., 1933.

dett dalok, táncok, és szokások már csak néhány idősebb ember emlékezetében élnek. A megmaradt német szokások főleg vallási szertartásokkal kapcsolatosak, pl. az úrnapi körmenet, melyet ugyanúgy ünnepelnek Budakeszin, mint Schwarzwaldban Hüfingen községben.⁷⁵

A népi kultúra által előírt bizonyos normák és formák Budakeszin ma már nem köteleznek. Legnagyobb a nép ragaszkodása még a családnévhez és általában azt tartják, hogy aki megváltoztatja a nevét hűtlen a családjához. A legrégebb családok neveiből van a legtöbb, melyek természetesen német hangzásúak. Hatnál többször előforduló családnevek:

36. ábra Német népviselet a XX. sz. elejéről A férfi és a gyermek öltözete ma már nem szokásos.

Albrecht	Geiselhardt	Martin	Pfendtner
Bauknecht	Hemle	Marx	Preisler
Bechtold	Heuschmiedt	Matle	Rapolder
Eszterle	Hieber	Mayer	Rieth
Fischer	Hoffer	Merkl	Schleer
Frank	Holl	Meszner	Schultz
Frankhauser	Koch	Mindler	Starz
Fruh	Koller	Mocsnek	Stadler
Geiger	Krenn	Oszter	Werle

⁷⁵ Adolf Spamer: Sitte und Brauch. Handbuch der deutschen Volkskunde. 1935. 20. Lieferung.

Régebben magyarosított nevek : Szabadházi, Galambos. A nagyobb mérvű névmagyarosítás csak legujabban a 30-as években indult meg. Magyarosított nevek Budakeszin :

Alvölgyi	Geszte	Körmendi	Sasvári
Andrényi	Gödrösy	Mártonfi	Solti
Arányi	Halász	Metényi	Solymosi
Bártfai	Hamvasi	Mezőfi	Szabolcs
Budavári	Hámori	Mérdi	Szentirmai
Cser	Hegedűs	Olasz	Sziklai
Erdőfi	Hernádi	Ormai	Szilágyi
Faludi	Huba	Parti	Tátrai
Fenyvesi	Hüvösi	Pentei	Vashegyi
Felnémeti	Kassai	Rajnai	Vágvölgyi
Földesi	Kerényi	Rátkai	Várnai
			Várszegi

37. ábra. Menyasszony német népviseletben. A rakott csipkekötény elmaradhatatlan része a menyasszonyi ruhának. A vőlegény öltözete már modern.

A keresztnevek vizsgálatánál kitűnt, hogy a régi anyakönyvekben ma már Budakeszin egyáltalán nem használatos nevek szerepelnek. Ilyenek :

Christiana	Salome	Albert	Ersephus
Dorothea	Sabine	Alexander	Felix
Ernestin	Sybilla	Benedictus	Pius
Kunigunda	Ursula	Candidus	Urban
Ruffina	Walburgis	Egidius	Walentin

Wenzeslav

Ezek a régi nevek egyes mellék- illetve csúfnevekben maradtak fenn: Szimandl (Simon), Uoschl (Ursula), Kunroll (Konrad), stb.

A népviselet is sok változáson ment keresztül, mint azt a 35. és 36. kép egybevetése mutatja. Ma már a fiatal generáció kevés kivétellel városiasan öltözködik.

Népviselet szempontjából megvizsgáltam 1900-tól kezdve a nők összes korosztályait és a következő számok adódtak:

É v	Összes	Népviseletben jár	Átöltözött	%
1911	78	47	31	39·74
1912	74	45	29	39·19
1913	67	35	32	47·76
1914	67	29	38	56·71
1915	70	32	38	54·28
1916	86	45	41	47·67
1917	73	29	44	60·27
1918	57	19	38	66·66
1919	57	22	35	61·40
1920	59	12	47	79·66
1921	48	9	39	81·25
1922	69	11	58	84·05
1923	72	9	63	87·50
1924	72	11	61	84·72
1925	73	5	68	93·15
1926	51	3	48	92·15
1927	46	1	45	97·82
1928	27	1	26	96·29
1929	45	2	43	95·55
1930	66	1	65	95·45
1931	70	—	70	100·00
1932	78	3	75	96·15
1933	58	1	57	98·27
1934	65	—	65	100·00

Tehát 20 éven belül elértem az átöltözöttek 100%-át. Azóta évenként legfeljebb egy-kettő ölti fel újra a „sváb-ruhát“. Ezt fő-

leg vagyonos gazdák egyetlen leányai teszik (férjhezmenéskor) és ezzel mintegy kifejezik, hogy nem szorulnak másra, nincs szükségük városiasodásra.

Láttuk tehát, hogy Budakeszi jelenlegi legnagyobb átalakító tényezője a főváros szomszédsága. E földrajzi helyzet eredménye, hogy a község a régi hagyományokat és szokásokat elhagyva városias szellemben halad tovább; nemcsak kulturális, de gazdasági élete is a fővárostól megszabott határozott mederben fejlődik és Budakeszit szervesen bekapcsolja Budapest vérkeringésébe.

A mai Budakesziről készült felvételeket *Déponge József* készítette.

E helyen mondok hálás köszönetet Dr. Kogutowitz Károly egyetemi ny. r. tanár úrnak, hogy munkámat jóindulattal támogatta, rendi Elöljáróimnak, hogy dolgozatom megjelenését lehetővé tették. Dr. Wagner Richárd egyetemi adjunktus úrnak, aki munkámban legnagyobb készséggel irányított; Édesanyámnak és testvéreimnek, kik az anyaggyűjtésben voltak nagy odaadással segítségemre és anyagiakban is támogattak.

Szeged, 1939. június.

I r o d a l o m :

- 1.) *Acsády I.*: Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában. Bp., 1896.
- 2.) *Mathias Arató-Albecker*: Die Entwicklung der Gemarkung von Budakeszi und Budaörs. (Neue Heimatblätter Bp., 1938. III. Jg. 3—4 füzet.)
- 3.) *Archeologiai Közlemények*: III.—IV. füzet. 1864.
- 4.) *Balogh Pál*: Népfaajok Magyarországon. Bp., 1902.
- 5.) *Bella Hildebrandt*: Az őskori ember kultúrája.
- 6.) *Bonomi J.*: Az egyházi év Budaörs német község nyelvi és szokásanyagában. Bp., 1933.
- 7.) *Borovszky S.*: Pest vármegye monográfiája. Bp. 1898.
- 8.) *Csánki D.*: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában Bp. 1890.
- 9.) *Csörgey—Szilády*: Környékünk állatvilága. Bp.
- 10.) *Eperjessy I.*: Zugliget és vidéke. Bp. 1905.
- 11.) *Eszterle M. Edit n.*: A budakeszi német nyelvjárás hangtana. Bp., 1929.
- 12.) *Eszterle M. Edit n.*: Urkunden aus der Ansiedlungszeit Budakeszi's (D.U.H.B1. 1929. I. évf. 2. füzet.)
- 13.) *Fényes E.*: Magyarország statisztikája. 1842.
- 14.) *Fényes E.*: Magyarország geográfiai szótára. 1851.
- 15.) *Galgóczy K.*: Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye monográfiája. Bp., 1876.
- 16.) *Gárdonyi A.*: Pest város ujratelepítése a török hódoltság után. (Föld és Ember VI. évf. 2. sz.)
- 17.) *Gerlóczy—Dulácska*: Budapest és környéke. Bp., 1879.
- 18.) *Glaser L* : Dunántúl középkori úthálózata. (Századok 1929.)
- 19.) *H. Göttling*: Aus Vergangenheit und Gegenwart des deutsch-ungarischen Volkes. (U.D.V. Bp., 1930.)
- 20.) *Gunda*: Die Wirkung des Kachelofens . . . (Neue Heimatsblätter 1936.)
- 21.) *Halaváts Gy.*: Magyarázatok a Magy. Kor. Orsz. Részletes Földtani Térképéhez. Bp. és Tétény vidéke. (A Földtani Intézet kiadása.)

- 22.) *Hantken*: A Budavidéki óharmadkori képződmények.
- 23.) *Hevesi Lajos*: Budapest és környéke. 1873.
- 24.) *Hóman—Szekfü*: Magyar történet. I—VIII. k. Bp., 1929.
- 25.) *Kaindl*: Geschichte der Deutschen in den Karpatenländern II. k. Gotha, 1907—1911.
- 26.) *Kaiser L.*: A budaörsi medence földrajza. Bp., 1935.
- 27.) *Karl János*: A táj és élete. Kat. Sz. 1926.
- 28.) *Kis—Várday Gy.*: Római várostelep Budakeszi határában. (Pestvármegyei népművelés 1933.)
- 29.) *Koch A.*: Új adatok a trachitanyagok a Budavidéki óharmadkori üledékekben való előfordulásához. Bp., 1908.
- 30.) *Kogutowicz K.*: Dunántúl és Kisalföld I. Szeged, 1930, II. 1936.
- 31.) *Lukács Zs.* A szerződéses jobbágyság helyzete hazánkban a XVIII. sz. folyamán a M. Terézia féle úrbérrendezésig. Bp., 1937.
- 32.) *Mesterházy*: A budai Erzsébet kilátó és normafa. (Földrajzi szeminárium 1935—36.)
- 33.) *Mikszáth Gy.*: Diósjenő és környékének földrajzi viszonyai. Győr, 1937.
- 34.) *Nagy Géza*: Budapest és vidéke az őskorban.
- 35.) *L. Nagy*: Noticie politico — geographico — stasticiae inclyti regni Hungariae. Bp., 1828.
- 36.) *Réthly—Bacsó*: Időjárás és éghajlat. Bp., 1938.
- 37.) *Fr. Riedl*: Urkunden über die Aussiedelung der Budaörser und Budakesser „Schwaben“ (D.U.H.B1. 1933. V. évf.)
- 38.) *Róna Zs.*: Éghajlat. Bp., 1909.
- 39.) *Salamon F.*: Budapest története. Bp., 1878.
- 40.) *Schafarzik F.*: Magyarázatok a Magy. Kor. Orsz. Részletes Földtani Térképéhez. Bp. és Szentendre vidéke. (A Földtani Intézet kiadása.)
- 41.) *Schafarzik—Vendl*: Geologiai kirándulások Bp. környékén. 1929.
- 42.) *Schmidt—Schilling—Schnitzer—Bleyer*: Das Deutschtum in Rumpfungarn. Bp., 1928.
- 43.) *Selig*: Altes und Neues über die Auswanderung nach Ungarn. (D.U.H.B1. 1934. VI. évf.)
- 44.) *A. Spamer*: Sitte und Brauch. (Handbuch der deutschen Volkskunde 1935.)
- 45.) *Szabó J.*: Pest—Buda környékének földtani leírása.

- 46.) *Szekfű Gy.*: A magyar állam életrajza, 1917.
- 47.) *Thirring—Vigyázó*: Budai hegyek részletes kalauza és térképe. Bp., 1923.
- 48.) *Thirring—Vigyázó*: Budapest Duna jobbparti környéke. Bp., 1924.
- 49.) *Thirring G.*: Budapest környéke. 1900.
- 50.) *Treitz P.*: Talajgeographia. (Földrajzi közlemények. 1919.)
- 51.) *Vályi A.*: Magyarország leírása. 1796.
- 52.) *Váczy P.*: Adatok a mikroklíma jelentőségéhez. 1935.
- 53.) *Vendl A.*: A Budai hegység kialakulása. 1928.
- 54.) *Veress E.*: Gróf Marsigli olasz hadimérnök jelentései Budavár 1684—1686-i ostromairól és visszavételéről.
Budai hegyek és dűlők elnevezése. 1847.
Budakeszi anyakönyvek.
Magyar statisztikai közlemények.
Úrbéri egyezmény 1870. (Eredeti kézirat Buda keszin a községházán.)
II. József korabeli térkép. (1782—85.)
1:25.000; 1:75.000; 1:200.000 m. térképek.

D E U T S C H E R A U S Z U G .

Das Dorf Budakeszi befindet sich nebst der Hauptstadt Budapest, am westlichen Abhang vom Johannesberg. Es liegt in einem nur gegen Süden offenen Talbecken, das von einem 400—500 m hohen Gebirge umgeben wird.

Das Gebiet war ursprünglich waldig, mit wenigem Wasser und besaß ein gemässigeres Klima, als das Ungarische Alföld.

Dieser Raum war schon seit frühester Zeit besiedelt. Die Umgegend zeigt zahlreiche urgeschichtliche Funde auf aus dem Neolith. Es kann aber nur soviel festgestellt werden, dass das Gebiet einst eine römische Kolonisation war.

Nach dem die Völkerwanderung die hier angelegte römische Ortschaft vernichtete, wurde der Raum Budakeszis ein ungarischer Kulturboden. Im 14-ten Jahrhundert hatte das Dorf Keszi schon eine privilegierte Pfarre. Es ist also unzweifelhaft, dass auf diesem Ort schon zur Zeit der Arpaden eine kulturelle Landschaft war, deren ungarische Bewohner in dieser Beziehung mehr darboten konnten, als die der anderen Dörfer.

Im 17-ten Jahrhundert wurde aber die Gemeinde Keszi Schauplatz des türkischen Krieges und verlor fast alle ihre Einwohner.

Graf Peter Zichy von Vásonkő, Grundherr der Ofner Umgegend rief fremde Ansiedler um die verwüstete Landschaft zum neuen Leben zu bringen. Nach Budakeszi kamen die Ansiedler aus Hessen, Thüringen, Schlesien, Württemberg und zumeist aus bayrischen Ortschaften. Die Einwanderer wurden gerne empfangen und erhielten verschiedene Privilegien, so dass die Gemeinde in kurzer Zeit in jeder Beziehung sich zu einem wirtschaftlichen Wohlstand erhob. Es begann das Waldroden, gleichzeitig wurden auch Wiesen angelegt und das fleissige deutsche Volk gestaltete die Landschaft in einer kurzen Frist zu einem Kulturboden um. Auf den Josephinischen Aufnahmekarten sehen wir 125 Häuser, im Jahre 1825 zeichnet L. Nagy schon 333 auf. Die Bevölkerungszahl be-

trug damals 2312. Die Zahl der Einwohner vermehrte sich auch weiter rasch. Heute zählt das Dorf über 7000 Seelen. (63 % deutsche.)

Bis Ende des 19-ten Jahrhunderts beschäftigte sich beinahe die ganze Bevölkerung in der Landwirtschaft. Die Wirtschaftsform war Feldbau, Viehzucht und hauptsächlich Weinbau. Die ganze Ofner Gegend war ein grosser Weingarten, zu dem sich auch das Gebiet vom Budakeszi anschloss. Die Einwohner führten also ihr Leben im engen Anschluss an die Natur.

Während der siebziger Jahren trat aber eine schicksalsschwere Änderung ein. Die Phylloxera verwüstete den Weinbau von Budakeszi vollständig. Der grösste Teil der Bevölkerung verlor seine Lebensmöglichkeiten. Budakeszi wendete sich nun ganz der Hauptstadt Budapest zu, deren Nachbarschaft seit jener Zeit zunehmende Bedeutung gewann.

Durch diese Veränderung der wirtschaftlichen Umstände gestaltete sich auch das innere Leben der Gemeinde neu. Das Ergebnis dieser Entwicklung wurde, dass im Jahre 1930 schon 40·71 v. H. (fast die Hälfte) der Bevölkerung in der Industrie arbeiteten und nur 14·65 v. H. (kaum der $\frac{1}{7}$) in der Landwirtschaft. Zur Neugestaltung der Lebensumstände des Dorfes trug auch das berühmte gewordene Sanatorium für Lungenkranke in Budakeszi mächtig bei.

Budakeszi ist dicht bevölkert. (160 Einwohner auf 1 qkm.) In der Zunahme der Bevölkerungsdichte spielt auch die Nachbarschaft von Budapest eine grosse Rolle, denn sie ist grösstenteils einer weiteren Einwanderung zuzuschreiben.

Auch in bezug auf die Beschäftigung der Einwohner des Dorfes hat die Nähe von der Hauptstadt einen grossen Einfluss. Ungefähr 600 Menschen gehen tag-täglich nach Budapest um dort das tägliche Brot zu verdienen. Dieser Verkehr wird durch die regelmässige Autoverbindung erleichtert.

Die alten deutschen Sitten und Bräuche, wie auch die Volkstracht erlitten auch eine allmähliche Umgestaltung, sie wurden infolge der unmittelbaren Berührung mit der Hauptstadt durch die moderne Kleidung und durch die städtische Lebensform abgelöst.

Ebenso in der Vergangenheit, wie in der Gegenwart wirkt sich also die Nachbarschaft der Hauptstadt als entscheidender geographischer Faktor auf den wirtschaftlichen und kulturellen Entwicklungsgang unseres Dorfes Budakeszi aus.

T A R T A L O M J E G Y Z É K

	Oldal.
Bevezetés :	
Előszó	3
Földrajzi helyzet	4
I. Őstáj:	5
II. Ember a tájban :	
<i>A.) Budakeszi a múltban :</i>	
1.) Régi korok embere	10
2.) A magyar Keszi	12
3.) Török hódoltság	15
4.) Újabb népcsoportok a tájban'	16
5.) A telepítést követő viszonyok	18
6.) Gazdasági fellendülés	30
7.) A 70-es évek gazdasági irányváltozása	32
<i>B.) A táj mai képe:</i>	
1.) A lakosság foglalkozása	33
2.) Birtokmegosztás	34
3.) Mezőgazdálkodás	37
4.) Élet az erdőben	43
5.) Állattenyésztés	47
6.) Ipar, munkásügy	49
7.) Kereskedelem	52
8.) Közlekedési viszonyok	56
9.) A község mai képe	61
10.) A vízellátás problémája	69
11.) Népmozgalom	73
12.) Egészségügy	76
13.) Társadalmi rétegződés	78
14.) Kulturális élet	85
<i>Függelék</i>	<i>90</i>
<i>Irodalom</i>	<i>95</i>
<i>Deutscher Auszug</i>	<i>99</i>

HIBAIGAZÍTÁS.

26. oldalon a 2. sorban 5. helyett 4.
26. „ a 29. sorban rokkas oba helyett *rokkaszoba*.
30. „ a lábjegyzetben sonscriptiones helyett *conscriptioes*.
64. oldalon deszkakorlátja mindenütt helyett *deszkakorlátja majdnem mindenütt*.
66. oldalon a 21. sorban 28. helyett 29.
67. „ a 18. „ 29. „ 28.
68. „ a 23. ábra aláírása a 24. ábrához tartozik.
69. „ a 24. „ „ a 23. ábrához tartozik.
95. „ a 3. sorban Germarkung helyett *Gemarkung*.

É L E T R A J Z I A D A T A I M.

Budakeszin — Pest megyében — születtem 1910. ápr. 28-án. Ugyanott jártam elemi iskolába. A polgári iskolát és tanítónőképzőt az „Isteni Megváltó Leányai“ soproni intézetében végeztem. 1929. jún. 24-én szereztem tanítónői oklevelet. Ugyanebben az évben beléptem a Rendbe. Próbaévem letelte után egy évig a fővárosban és két évig Csornán működtem mint elemi iskolai tanítónő. 1933. szeptemberében Szegeden beiratkoztam a Magy. Kir. Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolára és ezzel egyidejűleg a Ferenc József-Tudományegyetem Iermészettudományi Karának voltam 4 éven át rendkívüli hallgatója. 1937. június 11-én a földrajz-természetrajz szakcsoport tárgyaiból és ének-zene kiegészítő szakkörből nyertem polgári iskolai tanári oklevelet. Ezután 2 éven át a Ferenc József-Tudományegyetem Apponyi Kollégiumának földrajz-természetrajz szakos tagja voltam. Tanítóképző intézeti tanári oklevelet 1939. május 19-én szereztem.

XB 145098

